

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İŞletme Anabilim Dalı

**COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İSTANBUL'DA
MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİNİN DURUM
DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Adnan KAYUK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZÇELİK HEPER

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Adnan KAYUK

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Covid-19 Pandemi Sürecinde İstanbul'da Medikal Sağlık Turizminin Durum Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : İşletme

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 20.05.2022

Sayfa Sayısı : 93

Tez Danışmanları : Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZÇELİK HEPER

Dizin Terimleri : Covid-19, Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Termal Turizm

Türkçe Özet : Covid-19 salgını dünya genelinde bütün sektörleri etkilediği gibi sağlık turizmi sektörünü de etkilemiştir. Yapılan bu araştırma ile sağlık turizmi kapsamında Türkiye'de medikal sağlık turizmi yani tıp turizmi amacıyla gelen ziyaretçilerin durumu incelenmiştir. İstanbul'da salgın öncesi ve salgın sürecinde yapılan turizm faaliyetleri araştırılmıştır. İstanbul bazında medikal sağlık turizmi konusu hem literatür hem de sahada yapılan çalışmalar ile incelenmiş, bu sektörün Türkiye için ne kadar önemli olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Adnan KAYUK

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İŞletme Anabilim Dalı

**COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İSTANBUL'DA
MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİNİN DURUM
DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Adnan KAYUK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZÇELİK HEPER

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Adnan KAYUK

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Adnan KAYUK' un Covid-19 Pandemi Sürecinde İstanbul'da Medikal Sağlık Turizminin Durum Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma adlı tez çalışması, jürimiz tarafından İşletme anabilim dalı, İşletme bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan *Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZÇELİK HEPER*
(Danışman)

İmza

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Öznur ÇETİNKAYA*

İmza

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Didar SARI ÇALLI*

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20..

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Çin'in Wuhan eyaletinde 2019 Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri olarak ortaya çıkan ve bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan Covid-19 virüsü tespit edilmiştir. Salgın, yüksek bulaşma hızı ile kısa zamanda dünya geneline yayılmıştır. Ülkelerde tam kapanma veya sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlamıştır. Covid-19 salgını dünya genelinde bütün sektörleri etkilediği gibi sağlık turizmi sektörünü de etkilemiştir.

Yapılan bu araştırma ile sağlık turizmi kapsamında Türkiye'ye medikal sağlık turizmi amacıyla gelen ziyaretçilerin sayısı ve Türkiye'ye getirmiş oldukları gelir, Covid-19 süreci ile karşılaştırılmıştır. Covid-19 salgınının medikal sağlık turizme etkileri ve salgın sonrası medikal sağlık turizmi alanıyla ilgili gelişme ve değişimler nelerdir, beklentiler nelerdir, neler yapılmalıdır gibi konularda nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca sağlık turizmi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarından yararlanılmıştır. İstanbul'da medikal sağlık turizmi faaliyetleri kapsamına giren tedavilerde yüksek düzeyde düşüş görülmüştür. İstanbul'a sağlık turizmi kapsamında gelen turist sayısı 2020 Ocak ayında 1.017.034 kişiyken, Covid-19 salgınının etkili oldu 2021 yılında %67 oranında bir düşüş ile 334.825 kişiye gerilemiştir. Türkiye'ye gelen turist sayısı ile birlikte gelirdede yüksek derece azalma görülmüştür 2019 yılında hastalardan elde edilen gelir 1.154.105 dolar seviyesindeyken 2021 yılında 692.463 dolar seviyesine inmiştir (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, 2004-2021)

Yapılan bu araştırmada; Türkiye'de medikal sağlık turizmi sektöründe tanıtım eksikliği, personel eksikliği, alt yapı eksikliği ve teknolojik donanım eksikliği gibi konularda tespitler yapılmış ve bu olumsuzlukların giderilmesi için çözümler üretilerek katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Covid-19

SUMMARY

The Covid-19 virus, which emerged as respiratory tract symptoms in China's Wuhan province at the end of December 2019 and was identified on January 13, 2020, as a result of research conducted in a group of patients, was detected. This epidemic spread around the world in a short time with a very high rate of infection and countries started to apply full closure or curfews. The Covid-19 epidemic has affected the health tourism sector as well as affecting all sectors around the world.

With this research, the number of visitors coming to Turkey for medical health tourism within the scope of health tourism and the income they brought to Turkey were compared with the Covid-19 process. In this research, semi-structured interview technique, which is one of the qualitative research methods, was used on the effects of the Covid-19 epidemic on medical health tourism, what are the developments and changes in the field of medical health tourism after the epidemic, what are the expectations, what should be done. In addition, national and international studies in the field of health tourism were used. In Istanbul, a high level of decrease has been observed in the treatments included in the scope of medical health tourism activities.

While the number of tourists coming to Istanbul within the scope of health tourism was 1.017.034 people in January 2020, the Covid-19 epidemic was effective and decreased to 334,825 people with a 67% decrease in 2021. Along with the number of tourists coming to Turkey, there has been a high decrease in income. While the income from patients was \$1.154.105 in 2019, it decreased to \$692,463 in 2021 (Istanbul Provincial Directorate of Culture and Tourism Strategy Development Branch, 2004-2021)

In addition, in this study; In the medical health tourism sector in Turkey, determinations were made on issues such as lack of promotion, lack of personnel, lack of infrastructure and lack of technological equipment, and it was tried to contribute by producing solutions to eliminate these negativities.

Keywords: health tourism, medical tourism, Covid-19

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLIK TURİZMİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Turizmin Tanımı	2
1.1.1. Turizmin Ekonomik Yönü.....	4
1.1.2. Turizmin İstihdam Yönü	4
1.1.3. Turizmin Gelir Yönü	5
1.1.4. Turizmin Sosyal Yönü.....	5
1.2. Dünyada Turizm	6
1.3. Türkiye’ de Turizm.....	8
1.4. İstanbul’da Turizm.....	9
1.5. Sağlık Turizmi.....	10
1.5.1. Sağlık Turizminin Tarihçesi	11
1.5.2. Sağlık Turizminin Çeşitleri	12
1.5.2.1. Termal Turizm ve SPA Turizmi:	13
1.5.2.2. Medikal Turizm:.....	13
1.5.2.3. Yaşlı Turizm:	13
1.5.2.4. Engelli Turizmi:	14
1.5.3. Sağlık Turizminin Faydaları.....	14
1.5.4. Sağlık Turizminin Olumsuz Yönleri	15
1.6. Dünyada Sağlık Turizmi.....	16
1.6.1. İngiltere de Sağlık Turizmi.....	17
1.6.2. Almanya’da Sağlık Turizmi	18
1.6.3. Hindistan’da Sağlık Turizmi	19

1.6.4. Brezilya'da Sağlık Turizmi.....	19
1.6.5. Tayland'da Sağlık Turizmi.....	20
1.6.6. Singapur'da Sağlık Turizmi	21
1.7. Türkiye'de Sağlık Turizmi	22

İKİNCİ BÖLÜM MEDİKAL TURİZM

2.1. Medikal Turizm	27
2.3. Türkiye'de Medikal Turizm	29
2.3.1. Türkiye'de Medikal Sağlık Turizminin Güçlü Yönleri.....	30
2.3.2. Türkiye'de Medikal Sağlık Turizminin Zayıf Yönleri.....	31
2.4. İstanbul'da Medikal Sağlık Turizmi.....	32
2.5. Medikal Sağlık Turizminde Arz ve Talep Dengesi	35
2.6. Covid-19 Salgını	36
2.6.1. Covid-19 Pandemi Sürecinin Dünyada Medikal Sağlık Turizmine Etkileri 38	
2.6.2. Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de Medikal Sağlık Turizmine Etkileri.....	40
2.6.3. Covid-19 Pandemi Sürecinin İstanbul'da Medikal Turizmine Etkileri	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İSTANBUL'DA MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİNİN DURUM DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	44
3.2. Araştırmanın Önemi.....	44
3.3. Araştırmanın Yöntemi	45
3.3.1. Görüşmecilerin Belirlenmesi.....	46
3.3.2. Görüşme Soruları.....	47
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	47
3.5. Verilerin Toplanması	48

3.6. Bulgular.....	48
3.6.1 Katılımcıların ve Sağlık Kuruluşlarının Bilgileri	48
3.6.2. Medikal sağlık turistlerinin İstanbul'daki sağlık kuruluşlarını tercih etme nedenleri	49
3.6.3. Covid-19 Salgınının İstanbul'da Medikal Sağlık Turizmine Olan Etkileri... ..	53
SONUÇ	60
ÖNERİ	65
KAYNAKÇA	66
EKLER.....	75
ÖZ GEÇMİŞ.....	78

KISALTMALAR

DSÖ	:	Dünya Sağlık Örgütü
WHO	:	World Health Organization
COVID-19	:	Koronavirüs
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
SATURK	:	Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu
İSTKA	:	İstanbul Kalkınma Ajansı
MTA	:	Medical Tourism Association
BMDTÖ	:	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
DTÖ	:	Dünya Turizm Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 2019-2021 yıllarında dünyada en çok ziyaret edilen 6 ülke.....	7
Tablo 2. Türkiye’de en çok ziyaret edilen iller	9
Tablo 3. 2015-2020 Türkiye’de sağlık turizmi alanında hizmet alan kişi sayısı	23
Tablo 4. 2015-2020 Türkiye’de sağlık turizmi alanında hizmet alan kişilerden elde edilen turizm geliri.....	23
Tablo 5. Türkiye’nin Avrupa’da genel medikal turizm puanı (2020-2021).....	24
Tablo 6. Ükelere göre medikal turizm potansiyeli sıralaması 2020-2021	29
Tablo 7. İstanbul’da 2012 yılında medikal sağlık turizmüne yönelik gelen hasta sayısı.....	32
Tablo 8. 10.Kalkınma planı 2013-2018 sağlık turizminin geliştirilmesi programı eylem planı performans gösterimi	33
Tablo 9. İstanbul’a gelen yabancı ziyaretçi sayıları	34
Tablo 10 İstanbul’a medikal sağlık turizmi için gelen yabancı sayısı karşılaştırılması	35
Tablo 11. Özel hastanelerdeki katılımcıların sahip olduğu özellikler	48

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Sağlık turizmi çeşitleri.....	12
Şekil 2. Medikal turizmin arz ve talep döngüsü.....	36
Şekil 3. İstanbul'a 2017-2021 yıllarında ocak ayında gelen turist sayısı	42
Şekil 4. 2004-2021 Yılları Türkiye ve İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayıları	42
Şekil 5. Milliyetlerine göre İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçiler (Ocak 2021).....	43

ÖNSÖZ

Covid-19 salgını, dünyada bütün sektörleri etkilediği gibi medikal sağlık turizmini de etkilemektedir. Medikal Sağlık turizmi, tıbbi tedavi almak için yabancı ülkelere veya ikamet ettikleri yerlerin dışına seyahat eden insanları ifade eder. Cerrahi, bakım ve sağlık amaçlı ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılan bu seyahatler medikal sağlık turizmi kapsamında yer almaktadır. Hem literatür hem de sahada yapılan bu çalışmalar, Covid-19 salgınının İstanbul'da medikal sağlık turizmine olan etkilerini ortaya çıkarması bakımından önemli olacaktır.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında bilgi ve birikimleriyle yanımda olan, yoğun iş temposu arasında ihtiyacım olduğu her an desteğini ve zamanını esirgemeyerek hoşgörü gösteren değerli hocam ve aynı zamanda danışmanım **Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZÇELİK HEPER**'e sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmam süresince sevgileri ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim çok değerli eşim, **Şükran KAYUK** ve oğlum **Muhammed Batın KAYUK**'a gönülden teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca teze katkılarından dolayı **Ahmet DEMİRTAŞ**'a da teşekkür ederim.

Çalışmamın akademik dünyaya ve iş dünyasına faydalı olmasını dilerim.

Adnan KAYUK

GİRİŞ

Bu araştırmanın temel amacı; Covid-19 salgınının İstanbul'da medikal sağlık turizmine ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymaktır. Tüm dünyada sağlık turizmi, ülkelerin ekonomik boyutlarını maksimum düzeyde etkilemektedir. Bu duruma bağlı olarak ülkelerde bulunan diğer sektörler de etkilenmektedir. Sağlık turizmi sektörü de özellikle istihdam ve yatırım alanında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye, onkolojik cerrahi ve medikal onkoloji alanında son teknolojik donanıma sahip hastaneleri ve profesyonel doktorları ile medikal sağlık turizminde dünyada öncü ülkelerden biridir. Türkiye'nin bu durumu turistlerin dikkatini çekmiş; sağlık alanında hizmet alabilmek için Türkiye'ye olan talep her geçen gün artmıştır (Akbolat & Deniz, 2017). İstanbul'un medeniyetler şehri kimliği, doğal ve tarihi güzelliği ile birleşince, medikal sağlık turizmi alanında, ülkemize kattığı ekonomik değerinde maksimum düzeyde artmaktadır.

Yapılan araştırmanın birinci bölümünde sağlık turizmle ilgili kavramsal çerçeve başlığı altında; turizminin tanımı, dünyada, Türkiye'de ve İstanbul'da turizm hareketlerinin önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmanın ikinci bölümde ise medikal sağlık turizmi başlığı adı altında, medikal turizminin tanımı, dünyada, Türkiye'de ve İstanbul'da medikal turizm hareketlerine yer verilmiştir. Ayrıca Covid-19 salgınının tanımı yapılarak, Covid-19 salgınının dünyada, Türkiye'de ve İstanbul'da yapmış olduğu etkiler incelenmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde; İstanbul'da medikal sağlık turizmi faaliyetleri yürüten tam teşekküllü bazı kamu, özel ve devlet hastanelerinin yetkili birimleri ile İstanbul'da medikal sağlık alanında faaliyet gösteren bazı poliklinik ve işletmelerdeki yetkililer ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırmada, görüşmeciler ile Covid-19 salgınının medikal sağlık turizmine etkileri ve salgın sonrası medikal sağlık turizmi alanıyla ilgili gelişme ve değişimler nelerdir, beklentiler nelerdir, neler yapılmalıdır gibi konularda nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca sağlık turizmi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLIK TURİZMİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Turizmin Tanımı

Turizm sözcüğünün Latince dönme, hareket etme, dönüp dolaşma anlamlarını karşılayan “tournus” sözcüğünden türediği anlaşılmaktadır. Fransızca’da dönmek anlamına gelen “tourner” ve “tour” kelimeleri halen kullanılmaktadır. Turizm bir yerde sürekli kalmamak ve gelir kazanmamak koşulu ile bireylerin; gezmek, eğlenmek, dinlenmek için seyahat ettikleri ülkelerde yaşadıkları olaylar ve ilişkiler bütünüdür (Dinçer, 1993, s. 5).

Turizm olayının tanımlanmasında genellikle hareketli bir unsur olarak kabul edilen seyahat faktörü önemli bir yere sahiptir. Ancak, teorik olarak insanların yaptığı bütün seyahatlerin turizm olayının bir unsuru olduğu da söylenemez. Hangi seyahatlerin turizm olayı oluşturabileceğine genellikle seyahat amacı göz önüne alınarak karar verilebilir. Turizm olayının oluşmasında ve tanımlanmasında gerekli ikinci unsur ise konaklamadır. Ayrıca seyahat ve konaklama, beraberinde etkin bir hareketlilik oluşturur bu durum turizm sektörünün diğer sektörlerle etkileşimini gerçekleştirir (Tengilimoğlu, Sağlık Turizmi, 2017).

Dünyada turizm hareketlerinin ilk kez gerçekleşme tarihi tam olarak bilinilmemesine ve tartışmaya açık bir konu olmasına rağmen, günümüzdeki anlamını 20. yüzyılın ortalarından itibaren kazandığı genel olarak kabul görmektedir. Turizm hareketleri; sosyoloji, coğrafya, iktisat ve hukuk gibi farklı bilim dalları ile bağlantılı olduğundan dolayı; bu alanlarda çalışma yürüten araştırmacılar, turizm olayına bakış açılarının ve önem verdikleri kriterlerin farklı olması nedeniyle, turizm ile ilgili ortak bir tanımda birleşememişlerdir (Akova, 2020).

Turizm, birden çok aktiviteden oluşan, çeşitli ürün kategorilerine sahip bir kavramdır. Çok eski tarihlerden itibaren varlığı bilinmesine rağmen, 20. yüzyıldan bu yana düzenli ve sürekli gelişerek son zamanların en önemli sektörlerinden biri haline gelmeyi başarmıştır. Turizm hareketlerinin sürekli gelişmesi ve gelişen teknoloji sayesinde, ürün karmaşasının zenginleşmesinden dolayı gelişmiş ülkelerde dahi henüz kesin çizgilerle sınırları belirlenememiştir. Disiplinler arası yapısı dolayısıyla turizmde ana başlıkların sınıflandırılması noktasında da farklılıklara rastlamak mümkündür (Echtner & Jamal , 1997, s. 868)

Turizm; bireylerin politik ve ticari amaç gözetmeksizin dinlenme, eğlence, öğrenim, sağlık, zevk, merak, spor, din, kültürel vb. sebeplerle bireysel veya toplu olarak belli bir süre içerisinde turizm sektörü unsurlarından yararlanarak yapmış oldukları faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetler insanların hayatlarını ve yaşama biçimlerini bile değiştirmektedir. (Karataş & Babül, 2013)

Turizm, günümüzde insanların yaşamsal ihtiyaçlarının yanında farklı ihtiyaçlara da hizmet veren bir sektördür. Turizm yıllar içerisinde gelişim göstererek sosyal bir ihtiyaç haline gelmiştir. Turizm, üretim yöntemlerine göre şekillenen bir sektördür. Bazı toplumlarda, ihtiyaçlara göre belirlenen üretim yöntemlerinin zanaatkârlığa dayanmasıyla beraber bireysel turistik faaliyetler ortaya çıkmıştır. Sanayi ve endüstriyel dönemlerle birlikte belirli ölçülerle üretim yapılması, kitlesel turizmi geliştirmiştir. Günümüzde toplumsal üretimlerin esnekleşmesi ve çeşitliliğin artması, turistik faaliyetlerde ve ürün talebinde alternatifler ortaya çıkarmıştır (Aydın, 2022).

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi turizmin tanımlanması kesin sınırlar ile çizilmemiş ve dar bir anlamda bırakılmamıştır. Bunun sebebi ise turizm hareketlerinin sürekli ve düzenli gelişim gösteren nedenlere dayandırılmasıdır. Dolayısıyla turizm hareketlerinin oluşmasına neden olan bazı olaylar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Osmed, 2021):

- ✓ İnsanların eğlenme ve dinlenme istekleri.
- ✓ Sağlık veya hava değişimi için yer değiştirmeler.
- ✓ Spor, sanat ve kültürel etkinlikler.
- ✓ İnceleme ve araştırma için yapılan geziler.
- ✓ Kutsal sayılan yerleri ziyaretler.
- ✓ Kongre veya toplantılar.
- ✓ İş için yapılan gezilerdir.

Turizmin oluşmasındaki nedenlere bakıldığında turizm alanının birden çok alanla bağlantılı olduğu görülmektedir. Özellikle, ekonomi, bilim, iş dünyası, din, kültür, sosyoloji, spor, sağlık ve politik alanlar turizmin standart bir tanımının yapılmasını engellemektedir.

1.1.1. Turizmin Ekonomik Yönü

İnsanların sürekli hareket halinde olması beraberinde ekonomik durumları da oluşturur. Çünkü turizm hareketlerinin oluşabilmesi için parasal kaynakların var olması gerekmektedir. Turizm amaçlı seyahat eden insanlarda konaklama en öncelikli faktördür. Konaklama faaliyetlerinin olduğu yerler; otel, tatil köyü, apart otel ya da pansiyonda turistler belirli bir ücreti karşılığında barınmaktadır. Bununla birlikte, gezme-görme, yeme-içme, alış-veriş ve eğlenmek gibi diğer aktiviteler için de sürekli bir harcama yapması gerekecektir. Harcamalar sonucunda elde edinilen paraların hızlı bir şekilde insanlar arası dolaşıma girmesi hem ülke ekonomisini önemli derecede etkileyecek hem de o ülke ekonomisindeki sektörler arasında birtakım ilave ekonomik etkileşimleri oluşturacaktır (Bahar & Kozak, Turizm ekonomisi, 2013).

1.1.2. Turizmin İstihdam Yönü

İstihdam kelimesi; insanları bir iş alanında çalıştırma olarak özetlenebilir. İstihdam turizm başta olmak üzere bütün sektörleri içine alan bir kavramdır. Bütün sektörler insanlara hizmet etmek için vardır ve hizmetler de personeller aracılığıyla gerçekleşir. Turizm sektörü insan emeğinin yoğun olarak kullanıldığı bir alandır. Bu durum turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi için diğer sektörleri etkilemektedir. Dolayısıyla o sektörlerde de istihdam alanını oluşturur. Bu özelliği ile ülke ekonomisinde genel istihdam oranını arttırarak olumlu katkı sağlamaktadır (İçöz, 2005).

“Turizm hareketlerinin diğer sektörleri etkileme durumları aşağıdaki şekildedir;

1. Doğrudan istihdam: Otel, motel, restoran, bar, seyahat acenteleri vb. turizm sektörüne doğrudan hizmet veren işletmeler ile bu işletmelere bağlı olarak hizmet veren işletmelerde ortaya çıkan istihdamdır.
2. Dolaylı istihdam: Turizm işletmelerinin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmet girdilerini sağlayan sektörlerde ve turizm işletmelerinin yapmış oldukları harcamalar sayesinde bir takım gelirler elde eden iş alanlarında oluşturulan istihdamdır.
3. Uyarılmış istihdam: Turizmden doğrudan ve dolaylı yollardan elde edilen gelirlerin yeniden harcanması ile ekonomide ortaya çıkan ve ek istihdam olarak da adlandırılan istihdamdır (Ünlüönen & Şahin, 2011).

1.1.3. Turizmin Gelir Yönü

Turizm yatırımları için yapılan harcamalar, gelir kaynağına neden olarak hızlı dolaşım reaksiyonu sayesinde ilk yatırımını katlayarak büyür. Büyüme sonucunda oluşan yatırımlar hem ülke çapında hem de bölgesel açıdan bir gelir ağı oluşturur. Yatırımlarda elde edinilen gelirler, altyapı ve konaklama tesislerinin inşaatlarında kullanılan diğer üretim faktörlerinin yatırıma etkisi ile katlanarak büyümeye geçer. Turizm yatırımları ile gelir elde edenler (Özkurt & Bilgir, 2022):

- Turizm planlamasında ve stratejilerinin oluşmasında çalışan tüm personeller
 - Bölgedeki arazi sahipleri ve bölgede yaşayanlar
 - Turizm yatırımında çalışan personel
 - Turizm faaliyetlerinin bütün aşamalarında kullanılan malzeme sahipleri
 - Kamu kuruluşları ve yerel yönetimler
 - Hizmetin gerçekleşmesine katkı sağlayanlar
- Turizm yatırımı ile yapılan harcamalardan gelir elde edenler bu gelirlerin bir kısmını biriktirirken kalan kısmını harcayarak yeniden gelir oluşmasına katkı sağlarlar.

1.1.4. Turizmin Sosyal Yönü

İnsanların farklı yaşayış biçimleri ve farklı kültürleri turizm hareketleri ile başka bölgelere taşınmaktadır. Turizm hareketleri sayesinde yaşanan bu sosyolojik gelişmeler diğer toplumların kültürleri ile bütünleşerek evrensel bir kültürel zenginlik meydana getirmektedir. Turistlerin kültürlerinden dolayı rahat yaşama biçimleri ve sergiledikleri davranışlar gittikleri bölgelerdeki insanların davranışları ve yaşayış biçimleri ile uyumsuzluk gösterebilmektedir. Turizm planlaması yapılırken turist çeken yerlerdeki insanların da planlamalara dâhil edilmesi gerekmektedir. Çünkü turizmin kültürel gelişimi, sosyal dönüşümü ve yapılan altyapı yatırımları ile turist çeken bölgelerdeki insanların; ekonomik artışları, eğitim ve farklı toplumlar arasında iletişimin sağladığı faydaları olumlu gelişmeler olarak göstermektedir. Turist çeken bölgelerde yaşayan insanların kültürel, geleneksel ve ticari ahlaklarındaki bozulmalar ve yozlaşmalar ise turizmin olumsuz etkileri olarak ele alınmaktadır (Akman, 2007).

1.2. Dünyada Turizm

Turizm hareketlerinin artmasında nüfus yoğunluğunun etkisi göz ardı edilmeyecek seviyelere ulaşmıştır. Bu durum beraberinde ekonomik değerleri de getirmektedir. Turizm hareketleri, ülkelerin milli ekonomik stratejilerinde ve politikalarında önemli bir pay edinmiştir. Turizmin milli ekonomik kazançları; döviz hareketleri ve ülkelerin uluslararası ilişkilerinden kaynaklanan ödemeler dengesindeki yerleri ile ölçülmektedir. Çünkü uluslararası turizmin oluşturduğu döviz hareketleri, turist gönderen ülkelerin döviz talebini, turist kabul eden ülkelerin de döviz rezervlerindeki artışlarında önemli rol oynamakta ve ülkelerin ödemeler dengesini etkilemektedir (Çelik uğuz, 2014).

İnsanların daha rahat bir yaşam sürdürebilme isteği, farklı yerleri görmek istemeleri, diğer kültürleri tanımak, sağlık imkânlarından yararlanmak ve turizmin sahip olduğu çok yönlü aktivitelerinden dolayı turizm hareketleri gerçekleşmektedir. Bunların yanı sıra ülkelerin doğal güzellikleri, tarihi zenginlikleri ve diğer alanlarda sahip oldukları sağlam alt yapıları gibi nedenler ile insanları kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Özellikle dünya nüfusunun hızla artması turizm hareketlerinin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Nüfus Bölümü tarafından hazırlanan istatistikler doğrultusunda 2022 yılına ait dünya ülkeleri nüfus istatistikleri verilerinden yola çıkarak World Population Review tarafından sunulan istatistiklere göre dünya nüfusu 7,93 milyara ulaşmıştır (turkau, 2022). Dünyanın sahip olduğu nüfus kitlesine bakıldığında bu durum yukarıda belirtildiği gibi turizm hareketlerinde de yüksek bir artışa neden olmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine bakıldığında 2019 yılında dünya turizmi yüzde 3,8 oranında büyürken, gerçekleştirilen uluslararası seyahat sayısı ise 1 milyar 461 milyon kişiye ulaştığı tespit edilmiştir (Dünya Haber Merkezi, 2020).

Turizm alanında gelişmiş olan ülkeler tutundurma faaliyetlerine önem vererek rakiplerine göre daha üstün bir konuma gelmeyi başarmışlardır. Tutundurma: bir ikna edici araç olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile yeni ve mevcut müşterilere sunulacak ürün veya hizmetleri uygun fiyatlandırma yöntemi ile reklamlardan etkilenecek hedeflenen kitlelere benimsetilmesidir. Tutundurma karması elemanları olarak bilinen reklam ve hakla ilişkiler turizm alanında oldukça etkilidir. Dünyada turizm hareketlerinde ilk sıralarda yer alan ülkeler sahip oldukları turizm zenginliklerini, insanların; zihinsel, ruhsal ve bedensel yönlerini reklam ve diğer

görsel kitle iletişim araçları ile etki altına alarak rekabet üstünlüğü sağlamaktadırlar. Örneğin Fransa'da bulunan Paris şehrinin güzel mekânlarını ve spor aktivitelerini, etkileyici bir müzik ile bütünleştirerek görsel bir şekilde insanların beğenilerine sunmaları tutundurma faaliyetlerinin etkili bir biçimde kullanılmasıyla ifade edilir (Demirkol, 2016).

Turizm alanında gelişmiş ülkeler turizmde uluslararası ulaşımaya yüksek derece önem vermektedir. Turizm ulaştırması; yüksek potansiyele sahip turizm pazarlarından insanları seçtikleri turizm bölgelerine hızlı, güvenli ve düzenli bir şekilde taşınmasını sağlayan bir hizmet faaliyetidir. Dünyada ulaşım alanında yapılan teknolojik gelişmeler ve yenilikler sayesinde mesafeler kısaltılmakta ve maliyetler düşürülmektedir. Turizm hareketlerinde en önemli paya sahip olan hava yolları ulaşımında yapılan yenilikler; yüksek kapasiteli hava alanları, kıtalar arası yapılan yolculuk rotalarını da etkilemiştir. Eskiden kıtalar arası yolculukta önemli bir paya sahip olan kara yolları, ucuz uçak seferlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte kullanım yoğunluğunu da kaybetmeye başlamıştır. Turizm alanında ulaşımaya yatırım yapan ülkeler, dünyada turizm hareketlerini kendilerine çevirmeyi başarmışlardır. (Baykal, 2015). Bu doğrultularda turizm alanında bütün unsurları ve materyalleri bütünleştirerek dünyada turizm hareketlerine öncülük yapan 6 ülke aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. 2019-2021 yıllarında dünyada en çok ziyaret edilen 6 ülke

Ülkeler	Kişi sayısı
Fransa	89.400.000
İspanya	83.700.000
Amerika Birleşik Devletleri	79.300.000
Çin	65.700.000
İtalya	64.500.000
Türkiye	51.200.000

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/>.<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-visited-countries>

Yukarıdaki tablodada görüldüğü gibi Fransa sahip olduğu turizm avantajları ile dünyada en çok ziyaret edilen ülkelerin başında gelmektedir. İspanyanın ikinci sırada yer almasında sahip olduğu turizm zenginliklerinin yanı sıra dünyada futbol alanına büyük ilgi gören Real Madrid ve Barcelona gibi takımlara da sahip olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri 3 sırada, Türkiye ise dünya 6. sırada yer almaktadır.

1.3. Türkiye' de Turizm

Akdeniz'in gidilecek yerlerinden bir tanesi olan Türkiye, kıyı turizminden kış turizmine, ekonomik turizmden kültür ve tarih turizmine, eğlence, eğitim ve sağlık turizminden özel ilgi ve alternatif turizme kadar geniş bir alanda, birçok turizm çeşidine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, sahip olduğu bu turizm çeşitliliğini turizm alanında yapmış olduğu yenilikler ve geliştirmekte olan alt yapısı ile geliştirerek dünya turizm hareketlerinde öncülük yapan ülkeler konumuna gelmiştir. (Alaeddinoğlu , 2015).

Türkiye'de; sağlık ve termal turizmi, kış turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, av turizmi, kongre turizmi, golf turizm, yat turizmi, ipek yolu, inanç turizmi, hava sporları, dağcılık, akarsu-rafting turizmi, su altı dalış, kuş gözlemciliği gibi pek çok aktiviteler yapılmakta ve turizm hareketliliğine olanak sağlamaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Türkiye turizm stratejilerinde sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimseyerek istihdamın artırılmasına, bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna gelmesine, Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasına girmesine ve uluslararası bir marka haline getirilmesine yönelik kararlar alınmaktadır. Bu kararları gerçekleştirmek için ulaşım, teknoloji ve tanıtım alanlarında yenilikler ve yatırımlar yaparak dünyada yüksek potansiyele sahip turizm pazarı haline gelmeyi hedeflemektedir. Bu durum Türkiye'nin turizm vizyonunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 belgesinde belirtilen uzun vadeli turizm stratejisinin ana hedefi bu durumdan etkilenmiş ve ekonomik alanda sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek istihdamın arttırılmasına gidilmiştir (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2012).

Dünyada turizm hareketlerine öncülük eden ülkelerden biri olan Türkiye, turizmin ekonomik kazancına yüksek derecede önem vermiş ve bu alanda önemli stratejiler geliştirmiştir. Çünkü turizm alanında elde edilen döviz getirisi hem cari açığın kapatılmasına yardımcı olmakta, hem de merkez bankalarının piyasalara müdahalesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK, 2021) açıkladığı verilere göre, ülkemize 2019 yılında 51,7 milyon ziyaretçi gelmiştir. Toplamda 34,5 milyar dolar turizm geliri bırakmıştır. Turizm gelirlerinin GSYİH (Gayri safi yurtiçi hasıla) içerisindeki payı %4,6 olarak gerçekleşmiştir (Karataş & Türkseven, 2022).

Türkiye, İstanbul ve Antalya gibi şehirlere sahip olması rakiplerine göre avantaj sağlamaktadır. Türkiye istatistik verilerine göre 2021 yılında ülkemizi ziyaret eden kişi sayısı 30.038.961 ulaşmıştır. Bu sayının 24.712.263' ünü yabancı turistler oluşturmaktadır geri kalan 5.326.695 kişide yabancı ülkelerde ikamet eden vatandaşlarımızdan meydana gelmektedir. Bu durum dünya turizm hareketlerinde Türkiye'nin önemini gözler önüne sermektedir. (TÜİK, 2022).

Türkiye'de turizm alanında, dünyanın ilgisini çekmekte olan ve turizm alanında sahip olduğu alt yapısı sayesinde insanların odağı haline gelen birçok ilimiz mevcuttur. Özellikle İstanbul başta olmak üzere Türkiye'de en çok ziyaret edilen iller aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de en çok ziyaret edilen iller

İller	Yüzdeler	Kişi sayısı
İstanbul	% 39,28	5 001 981
Antalya	% 25,57	3 256 568
Edirne	% 14,17	1 804 051
Muğla	% 5,26	670 013
Artvin	% 3,34	425 022

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı . (2020). Erişim adresi:<https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/81939,3103turizmistatistikleri2020-4pdf.pdf?0>

1.4. İstanbul'da Turizm

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütüne göre şehir turizmi: Yönetim, ticaret, üretim ve hizmetler gibi tarıma dayalı olmayan, ekonomi ile karakterize edilen ve ulaşımın kesişim noktalarında olmasından dolayı kentsel alanda gerçekleştirilen turizm faaliyetleridir. Şehir destinasyonları, eğlence ve iş için geniş ve heterojen bir kültürel, mimari, teknolojik, sosyal, doğal deneyimler ve ürünler yelpazesi sunmaktadır (BMDTÖ, 2019) İstanbul dünya turizm örgütünün turizm şehri olabileme kriterlerinin tümüne sahip bir şehir olmayı başarmıştır.

İstanbul kültür ve turizm açısından dünyada önde gelen şehirlerden biridir. İstanbul, 8 bin 500 yıllık tarihi ve kültürü ile her dönem dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış ve milyonlarca insanı ağırlamıştır. İstanbul, dönemin kültürel zenginliklerini insanlarla buluşturan modern sanat müzeleri, galerileri, sanatçılara ev sahipliği yapan sokakları ve konser mekânları, festivalleriyle; kültür ve sanatın her alanında merkez bir şehir olmayı başarmıştır. İstanbul'da, kültür turizmine ev sahipliği yapan 28 saray, 91 medrese, 517 cami, 164 kilise, 19 sinagog, 199 türbe, 595 çeşme ve 93 hamam

olmak üzere toplam 1796 adet tarihi değere sahip mekân bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul; Kültür turizmi , gastronomi turizmi, inanç turizmi, kongre turizmi, sağlık turizmi, alışveriş turizmi, kruvaziyer turizmi, ekoturizm, yat turizmi, spor turizmi, eğitim turizmi ve şehir turizmi ile turizm karması bakımından oldukça zengin bir şehirdir (T.C İstanbul Valiliği, 2022).

İstanbul'daki sınır kapılarından; Atatürk ve Sabiha Gökçen Havalimanları ile Haydarpaşa, Pendik, Tuzla, Zeytinburnu, Ambarlı ve Karaköy limanlarından 2022 yılı Ocak ayı itibariyle giriş yapan yabancı ziyaretçi sayısı 791.578'dir. İstanbul, 682 tesis, 132.791 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir. Yatırımların tamamlanmasıyla ilave 72 tesis ve 14.480 yatak İstanbul'un konaklama kapasitesine dâhil olacaktır. İstanbul'da Turizm İşletmesi Belgeli alan 13 eğlence tesisi, toplam 2.480 kapasite ile hizmet vermektedir. 2021 Aralık ayında İstanbul'a 192 ülkeden toplam 791,578 ziyaretçi uğramıştır (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Verilen bilgiler doğrultusunda İstanbul, sahip olduğu jeopolitik konumu, hem Asya hem de Avrupa kıtalarını birbirine bağlamasıyla ve doğal güzelliğiyle insanların ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmış ve gelecekte de başarmaya devam edecektir.

1.5. Sağlık Turizmi

Sağlık kavramı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından insanların herhangi bir hastalığa yakalanmama durumunun yanında ruhsal, fiziksel ve sosyal yönden iyi olma hali olarak tanımlanmıştır. Sağlık alanında iyileşen şartlar ile birlikte ve yapılan araştırmalar sayesinde geniş bir tanımlama yapılmıştır. Buna göre sağlık, bireyler için fiziksel iyi olma halinin yanında toplumsal ve sosyal çevrelerini de etkileyen bir unsurdur (Ağaoğlu, Karagöz, & Zabun, 2019).

Sağlık turizmi, insanların sağlık alanında hizmet satın alabilmeleri için ikamet ettikleri yerlerden başka bölgelerde veya ülkelerde gerçekleştirmiş oldukları turizm faaliyetleridir. Sağlık turizmi, son yıllarda modern tedavi kurumları, tıbbi alanlarda gelişen cihazla ve kendi alanlarında uzman personelin yapmış oldukları; kozmetik/estetik operasyonlar, tamamlayıcı tedaviler ve diğer tıbbi müdahaleler ile önemli derecede talep görmüştür. Sağlık turizmi, toplumdaki insanların bedensel, zihinsel ve ruhsal açıdan kendilerini daha da iyi hissetmelerine katkı sağlar, bu kişiler çevre ve toplum ile barış ve huzur içinde olurlar. Bu durumun ülke ekonomisine, toplumsal yaşama ve kültürel faaliyetlere katkısı artacaktır. Bunun sonucunda toplumda tam bir huzur ve denge oluşacaktır (Rouselle, Slepherd, & etc, 1995).

Sağlık turizmi, insanların ihtiyaçları doğrultusunda hem bedensel hem de ruhsal yönden yapılan tedavilerdir. İnsanlar bu tedavilerden faydalanmak için ülkeler arası seyahat ederler. Birçok ülkeden turistler, sağlık turizminden faydalanmak için Türkiye'ye gelmektedir. Bu tedaviler; bedenini koruma ve tedavi etme, rehabilitasyon, kişisel bakım, saç ekimi, ruhsal dinlenme, doğayla baş başa kalma ve doğada bulunan şifalı yer altı suları yani termal su kaynaklarından yararlanma şeklinde sıralanabilir (Helble, 2011, s. 68-72).

1.5.1. Sağlık Turizminin Tarihçesi

Önceki anlatımlarda da olduğu gibi, sağlık turizmine var olan ilginin günümüzde çok yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sağlık turizmi alanı tarihsel kökenleri olan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda insanların fiziksel ve ruhsal yönden iyi olmaya yönelik seyahat etmeleri dünyanın en eski seyahat aktiviteleri arasında değerlendirilmektedir. Günümüzde olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde de sağlık alanında seyahatler gerçekleştirilmiş ve buna yönelik olarak fiziksel tedavi ve ruhsal sağlığın desteklenmesi aktivitelerinin sağlık turizmi hareketliliğinin içerisinde yer almasını sağlamıştır.

Bu bilgiler kapsamında sağlık turizminin tarihçesi antik çağlara kadar gitmektedir. Günümüzde İsviçre'deki St. Moritz, M.Ö. 2000'lerde zengin mineral kaynaklara sahip bir tepe olarak kabileler tarafından temizlenme ve temiz su ihtiyacını karşılamaya yönelik tercih edilen bir yer olmuştur. Yunanlar, tıp alanında ilk tapınakları yaparak sağlık turizminin temellerini kuran ilk medeniyettir. Asklepios Tapınakları, Zeus Sığınağı ve Delfi Tapınağı örnek verilebilir. Ayrıca Hindistan'daki milattan önce yapılan yoga ve ayurveda tıp tedavileri sağlık turizminin tarihsel köklerini göstermektedir. Yine sıcak su kaynaklarının olduğu Roma'daki tesisler sağlığı geliştirme ve dönemin üst sınıf toplulukları için dinlenme, spor, kültürel paylaşım ve eğlence gibi aktiviteler için tercih edilen alanlar olmuştur. (Bulut & Şengül, 2019)

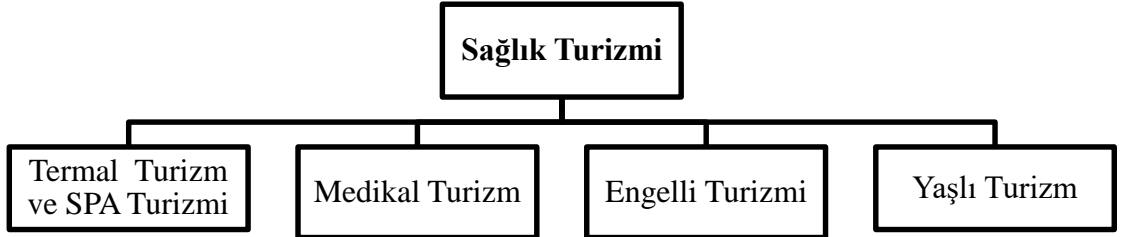
Doğu ülkeleri için kutsal sayılan, Hint tarihinde ve Budizm dini öğretisinde önemli bir yer tutan Buda'nın ruhsal denge ve uyum sağlamaya yönelik bir gezgin olduğunu ve başta Hindistan olmak üzere birden fazla Asya ülkesini etkilemesi, bu olgunun ilk örnekleri arasında yer alır. (Naranong & Naranong, 2011).

Çin kültüründe yer alan dini kazanımlarda ruh ve beden bir bütün olarak ele alınması gerektiği anlayışı benimsenmektedir. Bu inanç, bütünlüğün sağlanabilmesi için öncelikli olarak ruhsal ve bedensel anlamda sağlıklı olunması gerektiği kabul edilmiş ve bunun yapılması için kutsal yerlerin ziyaret edilmesi ile denge ve uyumun sağlanabileceği düşünülmüştür (Hopkins, Labonte, Runnel'ları, & Paketleyici, 2010)

1.5.2. Sağlık Turizminin Çeşitleri

Sağlık turizmi, kendi içerisinde kullandıkları yöntemlere göre çeşitlilik göstermektedir. Tıbbi cihazlar ile yapılan müdahaleleri içeren sağlık turizmi, medikal sağlık turizmi kapsamına girmektedir. Mineral bakımında zengin olan yer altı ve yer üstü sularının kullanıldığı ve alternatif tedavi yöntemlerini kapsayan sağlık turizmi, termal ve spa turizmi olarak adlandırılmaktadır. Doğuştan zihinsel veya ruhsal yönden hastalıkları bulunan insanların, bu hastalıklarının tedavi edilmesine yönelik seyahat girişimleri, engelli turizmi kapsamına girmektedir. 65 yaş üstü insanların rehabilite edilmesine yönelik olan huzurlu ve rahat bir ortamda vakit geçirme olanağını sunan ve turizmin durgun olduğu dönemlerde ekonomik zararı giderici olarak yapılan sağlık turizmi faaliyetleri de yaşlı turizmi kapsamına girer (Tonkuş, 2010, s. 1-2).

Aşağıdaki şekilde de belirtildiği gibi sağlık turizmi, dört başlık altında toplanmaktadır.

Şekil 1. Sağlık turizmi çeşitleri

Kaynak: Özkan, M. (2019). Sağlık turizmi kapsamında Türkiye'nin medikal turizm potansiyeline yönelik bir değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 50-64.

1.5.2.1.Termal Turizm ve SPA Turizmi:

Yüksek minarellere sahip termal su banyosu, içme, çamur banyosu gibi çeşitli türdeki yöntemlerle birlikte iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, psikoterapi, diyet gibi destek tedavilerin birleştirilmesi ile yapılan kür uygulamaları amacıyla oluşan turizm hareketidir. Spa turizmi ise "Salus Per Aquam latince" teriminin baş harflerinden oluşan ve vücuttaki bazı hastalıkların (özellikle deri kısmındaki hastalıkların) şifalı yer altı ve kaynak sularıyla (kaplıcalar) ile deniz ve sodalı göllerin sularına dayalı tedavi edici bir yöntemdir. Diğer bir deyişle: "Su'dan gelen şifa" anlamına gelmektedir (Türkiye seyahat acentaları birliği, 2003).

1.5.2.2. Medikal Turizm:

Tıbbi tedavi almak için yabancı ülkelere veya ikametgâh ettikleri yerlerin dışına seyahat eden sağlık turistlerini ifade eder. Medikal turizm genel olarak cerrahi veya özel uzmanlık gerektiren diğer tıbbi müdahaleleri içeren uygulamalara ihtiyaç gösteren hastalara "maliyet etkili" özel tıbbi bakım verilmesi amacıyla turizm endüstrisi ile işbirliği yapılmasıdır. Türkiye bu alanda geliştirdiği medikal cihazlar ve tıbbi tedavi imkânlarının yanı sıra uygun fiyat, jeopolitik konumu ve güzelliği ile sağlık turizmine önemli derecede etki etmektedir (Özsarı & Karatana, 2010, s. 140).

1.5.2.3.Yaşlı Turizm:

65 yaş üstü insanlar için bakımevleri ve rehabilitasyon merkezlerinde belli bir sürede gerçekleştirilen turizm faaliyetidir. Turizm durgun dönemlerinde ekonomi için önemli bir faaliyettir. Türkiye, dört mevsime sahip ikliminin yanı sıra altyapısı ve misafirperverliği ile yaşlı nüfusu yüksek olan ülkelere, özellikle konumu itibari ile yaşlı nüfusu fazla olan Avrupa ülkelerinden büyük ilgi görmektedir (Edinsel & Adıgüzel, 2014, s. 171).

Yaşlanma olgusu ile birlikte artmaya başlayan sağlık ve bakım masrafları, ülkeler için 21. yüzyıl itibariyle artık bir yük olarak addedildiği için, ileri yaş turizmi ve sağlıklı yaşlanma bağlamında bu ülkeler alternatif çözüm yolları arar hale gelmişlerdir. Bu doğrultuda da özellikle de sağlık hizmetlerinin pahalı olduğu ülkelerdeki 65 yaş ve üstü grupta yer alan hastalar; tedavi, bakım ve sağlıklı yaşam amacıyla maliyetlerin daha düşük olduğu ülkelere seyahat etmektedir (Kulisch, Bender, Nemeth, & Szekeres, 2009).

1.5.2.4.Engelli Turizmi:

Doğuştan veya sonradan bedenen, zihnen ve ruhsal yönden yeteneklerini kaybeden engelli insanlara yönelik yapılan turizm faaliyetidir. Türkiye’ de son zamanlarda bu alanda yapılan yatırımlar ve geliştirdiği imkânlar ile sağlık turizmine önemli derecede katkı sağlamaktadır (Kantar, 2014, s. 16).

Ayrıca; sağlık turizmi verileri incelendiğinde engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılacakları zaman ailelerinden veya arkadaşlarından en az bir refakatçi ile seyahat ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda engelli turizminin oldukça dikkat çekici ve önemsenmeye değer fakat genellikle göz ardı edilen bir turizm pazarı olduğu ortaya çıkmaktadır (Çılgınoğlu, 2018).

1.5.3. Sağlık Turizminin Faydaları

Sağlık turizminin ülkelere sağladığı faydalar, somut ve soyut olarak ikiye ayrılır. Somut faydalar arasında yabancı turistlerden kaynaklanan gelirlerin ülkelerin ekonomik refahına katkısı, ülkeler arasındaki bilgi paylaşımını artırması ve stratejik ortaklıkların gelişmesi, ülkeler arasında teknoloji ve bilgi transferine katkı sağlaması, yabancı hastalara uluslararası rekabet nedeniyle sunulan fırsatların kendi ülkelerindeki hastalara da daha iyi hizmet sunulmasına yol açması sayılabilir. Soyut faydaları ise sosyal ve kültürel deneyimlerin paylaşılması, uluslararası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlaması, global pazarlama ve tıbbi ticaretin gelişmesi, sağlık bakım hizmeti sunduğu imajını kazandırması, rekabet avantajı sağlaması, sağlık alanında kamu ve özel ortaklığını güçlendirmesi, birçok açıdan hasta memnuniyetini artırması olarak sıralanabilir (Arellano, 2007).

Sağlık turizminin somut ve soyut faydaları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Ülkenin kalkınması ve refahı için gelir sağlaması, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonun artması, teknoloji ve bilginin yayılmasını kolaylaştırması ve yerli hastalar için de fırsat unsuru olması, maliyet avantajı sağlaması (Dağlı, 2021).
- Fiyat tarifelerinde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere karşı maliyet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır (Rodou & Schiano, 2015).
- Küresel pazarlama ve tıbbi malzeme, araç – gereç ve teçhizat ticaretinde hareketlilik sağlamak bakımından ekonomik yaşamı desteklemektedir. Ayrıca sağlık turistlerinin başka ülkelere yönelmelerinin önüne geçilebilmesi

amacıyla her ülkenin sağlık hizmetlerinde kalite ve standardın artırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulmasını olanaklı kılmaktadır (Wang, 2012).

- Ülkeler arasında konu ile ilgili bilgi paylaşımının artmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu alanda hizmet veren sağlık işletmeleri ve turistik işletmeler arasında destek hizmetlerine yönelik koordinasyonun geliştirilmesini sağlamaktadır (Yu & Taegyoun, 2015).
- Yapılan turistik faaliyetlerle kazanılan tecrübe ve deneyimin diğer insanlara aktarılması, yabancı ülke ve toplumların daha iyi anlaşılması ve ilişkilerin gelişmesi, rekabet gücünü arttırması, kamu ve özel sektörü birbirine yakınlaştırması, tedaviden sağlanan memnuniyeti arttırması (Yalçın, 2006).

1.5.4. Sağlık Turizminin Olumsuz Yönleri

Söz edilen faydaların yanında sağlık turizminin birtakım olumsuz yönlerinin de olduğu bilinmektedir. Özellikle ülke imajını zedeleyecek ve ülkenin turizm potansiyeline direkt olarak yansıtacak bu olumsuzluklar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Sağlık turizmi kapsamında sunulan hizmet ya da tedaviler nedeniyle sağlık turistlerinin zarar görmeleri söz konusu olabilmektedir. Hizmet ya da tedaviler doğrultusunda hastalarda birtakım komplikasyonlar gelişebilmekte ve bu durum bazı hastalarda ölüme dahi neden olabilmektedir. Hizmet ya da tedavilerde görülen olumsuzluklar ya da taahhüt edilen hizmet sunumunda bulunulmaması yasal birtakım sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir (Marlowe & Sullivan, 2018).

Belirtilen bu olumsuzluklar; kaplıca turizmi ve SPA - Wellness gibi sağlık turizmi hizmetlerinde hastaya direkt zarar verebilecek tedaviler uygulanmaması nedeniyle çok fazla söz konusu olmamakla birlikte, özellikle cerrahi tedavilerin ya da ağır ilaç tedavilerinin uygulandığı durumlarda komplikasyon riskinin yüksek olması nedeniyle sıklıkla görülebilmektedir. Zira cerrahi bir operasyonun ardından komplikasyonlar kısa vadeli olarak ortaya çıkabildiği gibi, haftalar ve hatta aylar sonrasında dahi yaşanabilmektedir. Bu tür durumlarda uluslararası sağlık turistlerinin “malpraktis” anlamındaki haklarının her ülkede yasal zemini olmadığından yaptırım gücü kısıtlı olabilmekte ve hastaların maddi ve manevi mağduriyetleri giderilemeye bilmektedir (Forgione & Smith, 2007).

Sonuç olarak uluslararası sağlık turistlerinin sağlık turizmi kapsamında aldıkları hizmetten doğan zararlar ve bu zararlara yönelik başvurulan yasal yollardan bir sonuç alınamaması o ülkenin hem sağlık turizmi açısından hem de genel imajı noktasında sorunlar yaşanmasına neden olacaktır. Özellikle de günümüz itibariyle medyanın ve internetin gücü anlamında kulaktan kulağa pazarlamanın ne denli yaygın olduğu düşünöldüğünde, söz konusu olabilecek sorunların boyutlarının da ne denli genişleyebileceği çok daha iyi anlaşılacaktır. Bu nedenle de ülkelerin konu ile ilgili yasal düzenlemelerde bulunurken belirtilen bu hususları göz önünde bulundurmaları kaçınılmaz olmalı ve bu temelde uluslararası hastalara güven verilmesi önemsenmelidir. Bunun için de konunun tüm paydaşlarının işbirliği ve koordinasyon içerisinde çalışmalarda bulunması, bu tip sorunların önlenmesi açısından önem arz edecektir.

1.6. Dünyada Sağlık Turizmi

Dünyada her yıl 30 milyon kişinin sağlık turizmi kapsamında yurtdışına çıktığı ve sağlık turizmi harcamalarının 500 milyar dolar seviyesine ulaştığı bilinmektedir. Bunun içerisinde medikal turizm pazarının büyüklüğü ise 2020’de 10,1 milyar dolar olarak belirlenmiş olup 2021-2027, 141 sektör arasında sağlık turizmi pazarının %12,1’in üzerinde büyüyeceği tahmin edilmektedir. Hastaların farklı medikal tedavilerde bulunması, tüketilen ürünlerden kaynaklanan yeni hastalıklar bu büyümenin önemli nedenlerindedir. Dünyada sağlık turizmin büyümesinde, gelişmekte olan ülkelerin özel ve kamu hastaneleri ile çeşitli sağlık merkezlerinin, medikal turizmden faydalanabilmek için ülkeler arası girişimlerde bulunmaları da önemli bir nedendir. OECD dünyadaki medikal turistlerin sayısının 50 milyona ulaştığını ve önümüzdeki yıllarda % 25’lik bir artış beklendiğini belirtmiştir (Heper, 2021).

Avrupa Birliği ülkelerinde ortak bir sağlık sistemi ve politikası bulunmamaktadır. 19.02.2011 tarihinde “Sınır Ötesi Sağlık Hizmetlerinde Hasta Hakları Uygulamalarına ilişkin Avrupa Birliği Direktifi (2011/24/EU)” Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmış olup, herhangi bir Avrupa birliği kapsamında olan hastaların serbest dolaşımı için düzenlemeleri ile ödeme politikaları ve sağlık sistem yönetimi açısından düzenlemeleri içermektedir. AB vatandaşı hastalar önceden izin almadılar ise gittikleri ülkede uygulanan fiyatları ödemekte, daha sonra kendi ülkesinde tedavi olmuş gibi geri ödeme alabilmektedir. Bu direktif ile AB Üye Ülkeleri

vatandaşlarının sağlık bakım hizmetlerinden yararlanmak için seyahat etmeleri kolaylaştırılmıştır. (Çılgınoğlu, 2018).

1.6.1. İngiltere de Sağlık Turizmi

Ulusal Sağlık Sistemi (National Health Services)

Birleşik Krallık'ta sağlık hizmetleri devlet tarafından National Health Services (NHS) yani Ulusal Sağlık Sistemi aracılığıyla ve çoğunlukla ücretsiz olarak sunulmaktadır. NHS'in yanı sıra özel sektör tarafından sunulan ve kişilerin ücret karşılığında erişebildikleri sağlık hizmetlerini kapsayan özel bir sağlık sistemi de mevcuttur, NHS, Birleşik Krallık 'ta yerleşik herkesi ağırlıklı olarak toplanan vergilerle finanse edilen ve çoğu hizmetin kullanım noktasında ücretsiz olduğu bir sağlık sistemidir. NHS üzerinden sağlık hizmeti almak isteyen hastaların öncelikli olarak pratisyen hekim veya aile hekimi olarak tanımlanabilecek pratisyenlere (general practitioner) başvurması gerekmektedir. Gerekli görülen durumlarda pratisyenler hastalarını uzman doktorlara yönlendirmektedirler. NHS'den hizmet alan hastaların uzman doktorları kendi inisiyatifleri doğrultusunda ve pratisyenlerinin sevkisi olmadan ziyaret etmeleri mümkün değildir. (T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2015)

Yapılan araştırma sonucu İngiltere'den başka ülkelere sağlık hizmeti almak için gitme nedenleri üç ana başlık altında toplanabilir (Tontus, 2015):

- Operasyonun veya tedavinin İngiltere'de sunulma koşulları: Hizmetin NHS tarafından sunulup sunulmadığı, hastanın hizmeti NHS'ten ücretsiz alma hakkı olup olmadığı ve hastanın hizmet alabilmek için ne kadar beklemesi gerektiği gibi sebepler yer almaktadır.
- Operasyon hakkında uzmanlık algısı: Uzmanlık algısı ise tedavi ya da operasyonun İngiltere'de başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığına dair algıya tekabül etmekte ve hastaların hizmet almak için yurt dışına çıkma kararını etkilemektedir.
- Kültürel ve ailesel aktiviteler: Kişinin sağlık hizmeti almak için gittiği ülkeyle ailesel ya da kültürel bir bağı bulunması ve bunun sağlık hizmeti almak için gidilen ülkenin seçiminde rol oynamasıdır.

“İngiltere'nin sağlık alanında önemli avantajları ve yatırımları bulunmaktadır. Bu yatırımlar;

- İngiltere, Ticaret Bakanlığı'nın Sağlık Turizminde Öncelikli Ülkeler listesi içerisinde olup, teşviklerde +10 Baz puan fazla destek sağlanmaktadır.
- Sağlık hizmetlerinin kapsamı nüfusun tamamını barındırır
- Toplam sağlık harcamalarının % 80'i kamu kaynaklarından karşılanmaktadır ve ücretsiz olarak verilmektedir.
- Temel sağlık hizmetleri bir grup olarak faaliyet gösteren aile hekimleri sağlamaktadır. Sağlam bir Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri ağı vardır.
- İnsanların bireysel olarak yaptığı sağlık harcamaları diğer ülkelere göre çok düşüktür.
- Gelişmiş sağlık endüstrileri ile ilaç ve tıbbi cihazlar İngiltere'nin 3. büyük ihracat kalemidir. (Tüm BK ihracatının 8%'i, -yaklaşık 20 milyar dolar ilaç ve yaklaşık 4 milyar dolar tıbbi cihaz ve malzeme-2020 rakamlarıyla).
- Ülkede hemen hemen bütün bulaşıcı hastalıklar ortadan kalkmış olup yapısal bir kronik hastalıkları azaltma stratejisi vardır.
- Tıp ve sağlık personeli eğitimi ve sağlık sunumu açısından, sağlık insan kaynağı hem nitelik hem nicelik olarak birçok ülkeden daha fazla gelişmiştir.

İngiltere'nin sağlık harcamaları Türkiye'ye göre çok fazla olup kişi başına düşen sağlık harcamaları 4315,43 dolardır" (Türkiye-Birleşik Krallık sağlık iş formu, 2021);

1.6.2. Almanya'da Sağlık Turizmi

Almanya 2000 den fazla sağlık tesisleri ile sadece komşu olan ülkeleri değil bütün dünyaya sağlık turizmi açısından hizmet etmeyi ve sağlık turistleri kendilerine çekecek programlar oluşturmaya önem vermektedir. Yapılan yatırımlar sayesinde Alman hastaneleri son birkaç yıldır dünyanın her yerinden en az 100.000 yabancı hasta ağırlamaktadır. Almanya, sağlık turizmi yönünden artan taleple birlikte her hastanede yabancı hastalarla ilgilenmek üzere bu alanla ilgili gönüllü uzmanlardan oluşan birer bölüm oluşturmaktadır. Uzman tesisler arasında; Dresden'deki Carl Gustav Carus Üniversitesi'nin diyabet merkezi, Münih'teki Alman Kalp Merkezi, Nuremberg'deki

Nöroşirurji Kliniği, meme kanserinde uzmanlaşan Münih'teki Teknik Üniversite ve akciğer ve sindirim sistemi kanserlerinde uzmanlaşan Duesseldorf 'taki Üniversite Kliniği ciddi sayıda hasta alan merkezler olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca Almanya sağlık turizminin termal boyutlarını da teşvik etmekte olup ülkeye münhasır olan çamur banyosu, mineral tedaviler ve radon gazı tedavileri gibi doğal tedaviler sunan kaplıcaları ve sağlığa yönelik tatil yerlerini desteklemektedir (Tontus, 2015).

1.6.3. Hindistan'da Sağlık Turizmi

Turistler, uluslararası sağlık turizm hareketlerinden önce ön bilgi araştırması yapmak zorundadır. Nereye gideceklerine önceden karar vermek zorundadırlar. Bu noktada turizm pazarlaması devreye girmektedir. Özellikle internet üzeri yapılan turizm pazarlaması sağlık turistlerini kendilerine çekmede önemli bir rol oynamaktadır. Hindistan'ın, dünya sağlık turizminde öncü rol oynamasında en etkili stratejilerindedir. Ayrıca Hindistan'da kullanılan uygun tedavi imkânları, ileri düzey tıbbi teknolojik donanımlar, birinci sınıf doktorları ile Avrupa ülkelerini geride bırakmaktadır. Ayrıca Hindistan'da uluslararası akreditesi bulunan: Fortis hastanesi, Apollo hastaneleri, Wockhardt hastaneleri, Medanta Medicity, Max hastanesi, Breach Candy hastaneleri Lilavati hastanesi ve Manipal hastaneleri gibi geniş ve lüks odalar sunan mükemmel altyapısı ile hastalara güven ve rahatlık vermektedir (Afam, 2018)

Hindistan'ın sağlık turizmi sektöründe son 5 yılda her yıl yaklaşık olarak %25-30 civarında büyüme göstererek bu sektörün dünya lideri haline gelmiştir. Tüm tedavi grupları değerlendirildiğinde Hindistan için en çok katma değer üretilen sınır ötesi hastalara verilen sağlık hizmeti grubunun ileri kardiyolojik tedavi metotları (TAVI, ablasyon gibi) olduğu görülmektedir. Özellikle dünyada hiçbir sigorta sistemi tarafından karşılanmayan estetik ve bakım amaçlı ameliyatların Hindistan'da uygun fiyatlarda yapılması dünyanın her yerinde binlerce turistin Hindistan'ı tercih etmesinde önemli bir paya sahiptir (Tontus, 2015).

1.6.4. Brezilya'da Sağlık Turizmi

Plastik cerrahide dünyada ikinci sırada ve Güney Amerika Bölgesinde birinci sırada yer alan Brezilya, estetik kozmetik cerrahi başta olmak üzere, obezite cerrahisi, tüp bebek tedavisi, diş hekimliği, ortopedi, spor hekimliği, anti aging tedaviler, kronik hastalıklar, göz cerrahisi, nöroloji, dermatoloji, onkoloji, kardiyoloji, organ nakli,

alternatif tıp, rehabilitasyon, kök hücre tedavisi gibi unsurlarla sağlık turizminde önemli derece yol almış bir ülkedir. Özellikle çok katı kuralları olan Joint Commission International'dan (JCI) akreditasyonunu, ABD' den sonra alarak dünyada ikinci sırada bulunmaktadır. Estetik veya plastik cerrahi alanında hizmet mükemmelliği açısından yalnızca ABD ile rekabet eden, en büyük ikinci pazardır. Brezilya'nın en büyük avantajı ise aynı hizmetleri rekabetçi fiyatlarla sunmasıdır. Örneğin, bir yüz germe prosedürü Brezilya'da 1.800 ABD dolarken, Birleşik Krallık 'ta 12.000 ABD dolarına mal olmaktadır (MTA, 2021).

1.6.5. Tayland'da Sağlık Turizmi

Asya kıtasının turizm sektöründe Çin, Japonya, Hindistan ve Tayland yüksek derecede önem arz etmektedir. Sağlık turizminde özellikle tıp turizminde Tayland, öne çıkan ülkelerden bir tanesidir. Medikal turizm; ülkenin kalkınması ve tanıtılmasında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Medikal turizm destinasyonu olarak Tayland, birçok tıbbi hizmetle ün yapmış bir ülkedir. Özellikle; diş tedavilerinde, kozmetik ve plastik cerrahilerde Tayland Asya bölgesinde en önemli merkezlerdendir. Bangkok, Phuket, Pattaya, Hua-Hin, Chiand Mai ve Koh Samui ülkede en tanınmış ve en fazla tercih edilen medikal turizm bölgeleri olarak bilinmektedir. Bangkok'ta yer alan Bumrungrad Hastanesi dünyadaki hastaneler arasında en fazla medikal hastaya tedavi hizmeti verebilen, oldukça lüks medikal tesislere sahip hastaneden biridir (Yirik, 2014).

Sağlık turistlerin Tayland'ı tercih etmelerinde; uluslararası akreditasyona sahip hastanelerin ülkede bulunması, bu hastanelerin bünyesinde uzman ve yüksek kalifiteli doktor ve hemşireler bulundurulması, ödenebilir seviyede ucuz tıbbi hizmetlerin hızlı ve kaliteli olması, tıbbi teknolojinin bu hastanelerde kullanılması ve mükemmel bir misafirperverlik sergilemeleri önemli nedenlerdendir (Ricafort, 2011).

Tayland'da uygulanan ikili hiyerarşik sistemde de görüldüğü gibi insanlar güzel ve çirkin olarak sınıflandırılmaktadır. Bu durum ülkenin güzelliğe verdiği önemi gözler önüne sergilemektedir. Tayland'a güzellik son derece önemli bir statü edinme aracı, bu yüzden her yıl güzellik merkezlerine ve ürünlerine milyonlarca dolar harcanmaktadır. Bunların yanı sıra Tayland bölgesel olarak Çin ve Japonya'ya medikal tıbbi alanlarda ayrıcalıklar sağlamaktadır. Tayland, başkentte Bangkok Hastanesi'nin özel bir bölümünü sırf Japonya'dan gelen hastalarına ayırarak Japon kültür ve geleneklerine uygun hizmetler sunmaktadır. Ayrıca uzman doktorların çoğu ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde meslek eğitimlerini tamamlayarak, medikal

turizm hastalarına İngilizce hizmetler sunmaktadırlar. Tayland, Asya bölgesinde en büyük özel hastanelere sahip olup 400'den fazla hastaneyle sağlık hizmetleri sunmaktadır. Ülkenin Bumrungrad gibi uluslararası hastaneleri JCI akredite olmuş ve bazıları da ISO 9001,2000 belgelerini almışlardır (Büyüktaşkın, 2013).

Tayland'a 1970'de başlayarak yapılan cinsiyet değiştirme ameliyatları dünyada medikal turizmin en ilginç tıbbi operasyonlar olarak görülmüştür. İnançlarının verdiği hoşgörü doğası ile Tayland'da insanlar cinsel kimliklerini özgürce yaşayabilmektedirler. Tayland, dünyanın her yerinde cinsiyet değiştirmek isteyen insanların uğradığı medikal turizm bölgesidir (Akyürek, 2019).

1.6.6. Singapur'da Sağlık Turizmi

Singapur sağlık sektörü dünyanın en iyileri arasında sayılmaktadır. Güçlü idari düzenlemeler, sağlık tasarruf hesaplarından gelen katkılar, devlet ve özel sektör arasında maliyetleri paylaşan bir sisteme sahip olmaları mevcut durumlarını etkileyen önemli nedenlerdir. Singapur; onkoloji, organ nakli, ortopedi, kardiyoloji, nöroloji gibi medikal alanlarda tercih edilen bir destinasyondur. Kamu idaresi tarafından sağlık sisteminin etkin bir sisteme dönüştürülmesi, güçlü klinik araştırmalar yapılması, uzun dönem tedavilerin geliştirilmesi ve çok yönlü sağlık bakımının ileriye taşınması en önemli stratejiler olarak belirlenmiştir. Singapur Asya bölgesinde sağlık alanında çalışan personellerine en yüksek ücret ödeyen ülkedir. Singapur, sağlık turizmine yönelik mevcut pazar payını Malezya ve Tayland gibi bölge ülkelerinin daha ucuz sağlık hizmetleri sunmaları nedeniyle korumakta zorlanmaktadır. Ayrıca bölgesel bazda para birimlerinin diğer ülkelere göre yüksek olması medikal turizmde Singapur'un fiyatsal olumsuzluklar yaşanmasına neden olmaktadır (Singapur Ticaret Müşavirliği, 2020).

Singapur yaklaşık olarak yıllık 500.000 medikal turist ağırlamaktadır. Sağlık amaçlı gelen turistlerin yaklaşık olarak %60'ı Endonezyalı hastalardan oluşmaktadır. 2018 yılında 16.761 milyon ABD Doları değerinde olan küresel medikal turizm pazarının 2024 yılına kadar 27,247.6 milyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. Asya-Pasifik, küresel pazarın yaklaşık %40'lık en büyük payını oluşturuyor. 2018 yılında medikal turizm alanında bölgenin en pahalı ülkesi olmuştur (Budget Direct Insurance, 2022).

Singapur, medikal turizm alanında dünya çapında fuarlar düzenlemektedir. Singapur'da düzenlenen fuarların sadece Singapur pazarına hitap etmeyip bölgesel nitelik taşıması, bölge ülkelerinden de ziyaretçi çekmesi nedeniyle, medikal turizm

işlrmelerinin, fuarlara stand ile katılarak firmalarını ve ürünlerini tanıtmaları büyük önem arz etmektedir. Özellikle; Medical fair asia, Singapore live, Idem Singapore – Digital Event, Asya per gibi medikal sağlık turizmi alanında düzenledikleri fuarlara milyonlarca ziyaretçi gitmektedir (Medical Fair Asia, 2022).

1.7. Türkiye’de Sağlık Turizmi

Dünyanın en önemli iki kıtası olan ve dünya genelinde üretilen ürünlerde büyük bir pay sahibi olan Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Türkiye; sahip olduğu bu jeopolitik konu ile sağlık alanında önemli avantajlar elde etmektedir. ABD ve Avrupa’daki ülkelerde Türk nüfusunun fazla olması, Balkan ülkeleri ve Orta Asya’daki Türk cumhuriyetleri gibi ülkelerde altyapının yetersiz olması, Türkiye’nin sağlık turizmi alanında önemli bir avantaj yakalamasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ABD ve Avrupa ülkelerinde maliyetlerin yüksek olması ve Türkiye’nin sağlık alanında yapmış olduğu ikili antlaşmalar Türkiye’yi rekabet konumunda da üst sıralara çıkarmaktadır. Türkiye, sağlık turizmi alanında yapmış olduğu yatırımlar ile iklimi, kültürü ve sahip olduğu diğer avantajları birleşince dünya genelinde önemli bir tıp merkezi statüsüne ulaşacaktır (Karababa, 2017).

Türkiye’nin 2023 turizm planında kıyı turizmi, her bölgenin kendi yöresine ait turizm faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Bu turizm faaliyetler; kıyı turizmi, tarihi kültürel turistik faaliyetler, doğa turizmi şeklinde gerçekleşecektir. Dünya ve Türkiye ölçeğinde baktığımızda 2023 yılında İstanbul’a 12 milyon turist geleceği tahmin edilmekte ve her gelen turistin 1350 dolar bırakacağı hesaplanmaktadır. İstanbul’un jeopolitik konumundan dolayı, dünyanın her tarafına ulaşımın kolay olması büyük avantaj sağlamaktadır. 2023 ve daha sonraki yıllarda sağlık alanında İstanbul’da çeşitli kongreler ve fuarlar yapılması İstanbul’a ve Türkiye’ye sağlık turizmi açısından hem ekonomik yönden hem de sağlık alanındaki bilimsel gelişmeler açısından büyük katkı sağlayacaktır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2007).

Dünya genelinde etkisini gösteren Covid-19 salgınında Türkiye sağlık sistemindeki sağlam altyapısıyla, temel sağlık hizmetlerini karşılamış bunun yanı sıra medikal sağlık turizmi alanında da hizmet vermeye devam etmiştir. Oysa başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesi temel sağlık hizmetlerini verememiştir. Medikal sağlık hizmetlerinin yanında temel sağlık hizmetlerini alabilmek içinde İstanbul’a gelen turistler olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye diğer ülkelere verdiği tıbbi ve

temizlik yardımları ile bütün dünyaya sağlık sektöründe önemli bir konumda olduğunu göstermiştir (TRT Haber, 2021).

Tablo 3. 2015-2020 Türkiye’de sağlık turizmi alanında hizmet alan kişi sayısı

Yıl	Türkiye’de sağlık hizmeti alan(Bin kişi)
2015	360,180
2016	377,384
2017	433,292
2018	551,748
2019	662,087
2020 (1. Çeyrek)	143.266

Kaynak: Tük. (2015-2019). *Geliş nedenlerine göre çıkış yapan ziyaretçiler*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-IV:-October-December-and-Annual,-2019-33669>

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 2015 yılında Türkiye’de sağlık turizmi kapsamında 360,180 hasta sağlık alanında hizmet almıştır. 2016 yılında ülkemizde bu alanda 377,384 hasta sağlık hizmeti almıştır. 2017 yılında bu sayı ilk iki yıla oranla artış göstererek 433,292 seviyesine çıkmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında bu artış devam ederek sağlık turizmi kapsamında ülkemizde 1.213.835 kişiye ulaşmıştır. 2020 yılının ilk çeyreğinde ise 143.266 hasta ülkemizde sağlık hizmeti almıştır.

Tablo 4. 2015-2020 Türkiye’de sağlık turizmi alanında hizmet alan kişilerden elde edilen turizm geliri

Yıl	Gelir (Bin USD)
2015	794,395
2016	904,160
2017	1.020.134
2018	1.110.843
2019	1.165.105
2020	1.879.550

Kaynak: Uluslararası sağlık hizmetleri a.ş raporu(2015-2019). *Sağlık ve tıbbi nedenler ile gelen yabancı ziyaretçi ve yurt dışında ikamet eden vatandaş*

ziyaretçilerden elde edilen turizm geliri. Erişim adresi: <https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri>

Türkiye’ de gelirlerin Covid-19 salgını öncesinde artış seyrinde olduğu görülmektedir. 2020 yılının ilk çeyreğinde ise 143.266 hasta sağlık hizmeti almış ve buradan elde edilen gelir 1 milyon 879 bin dolar tutarında gerçekleşmiştir. 2015 ve 2020 yılları içerisinde Türkiye’de sağlık hizmeti alan uluslararası hastaların geldiği ilk 3 ülke sırasıyla Irak, Azerbaycan ve Türkmenistan olmuştur.

Tablo 5. Türkiye'nin Avrupa'da genel medikal turizm puanı (2020-2021)

İspanya	72.93
Birleşik Krallık	71.92
Fransa	69.61
Almanya	69.29
İtalya	66.75
Malta	64.75
Polonya	64.1
Türkiye	63.91
Rusya	60.17

Kaynak: <https://www.medicaltourism.com/mti/2020-2021/region/europe> medikal turizm derneği raporları

Uluslararası Medikal Turizm Derneği'nin 2020-2021 araştırmalarına göre; dünyayı etkisi altına alan pandemi dönemine rağmen Türkiye medikal turizm değerlendirmesinde Avrupa'da 9. sırada yer almaktadır. Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine rağmen medikal sağlık alanında ülkemizin yapmış olduğu pozitif yatırımlar, sağlık sektöründe pandeminin etkisinin ekonomik açıdan minimize edilmesine katkı sağlamaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye ve İstanbul'da medikal sağlık turizminin önemini artırmak ve Covid-19 salgınının etkisini azaltmak, Avrupa genelinde daha üst sıralara çıkmak için yapılan reklamların şeffaf, açık ve anlaşılır olması, hedef kitlenin iyi seçilmesine dikkat edilmelidir. İstanbul'da yapılacak medikal sağlık turizmi faaliyetleri diğer ülkelere göre avantajlarının ortaya konulması gerekir.

Ayrıca Sağlık Bakanlığı tarafından Kamu Özel Sektör İşbirliği modeli ile 2016 yılında yapımına başlanan 2020 yılının Mayıs ayında tamamlanan Başakşehir Çam ve Sakura Şehir Hastanesi, Türkiye'nin en büyük 3. sağlık yatırım projesidir. Ayrıca 3 heliport alanı ile 10 bloktan oluşan bütünleşmiş sağlık kampüsünde, Genel cerrahi bölümü, Çocuk bölümü, Kadın Hastalıkları bölümü, Onkoloji bölümü, Nöroloji ve Ortopedi bilimleri bölümü, Kalp Damar Hastalıkları bölümü, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon bölümü ve Psikiyatri bölümü bulunuyor. Günlük 35 bin ayakta hasta muayenesi ve 1.000 ameliyat yapılabilecek kapasiteye sahip olan Başakşehir Çam ve Sakura Şehir Hastanesi'nde toplam 2 bin 682 yatak bulunuyor. 456 yoğun bakım yatağı ile Avrupa'nın tek blokta en büyük yoğun bakım kapasitesine sahip Başakşehir Çam ve Sakura Şehir Hastanesi'nde salgın döneminde, organ nakli ve diğer operasyonların aksamadan devam etmesi sağlanılmıştır (Günyol, 2022).

Sancak Tepe’de Prof. Dr. Feriha Öz Acil Durum Hastanesi ve Yeşilköy Atatürk Havalimanı’ndaki Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi sadece salgın için kurulmadığını, salgından sonrada sağlık turizmine hizmet edecek düzeyde inşa edilmişlerdir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

1.7.1. Türkiye’de Sağlık Alanında Yapılan Akreditasyon Çalışmaları

Sağlık turizmindeki temel problemlerden biri düşük kalite algısıdır. Bu nedenle, uluslararası kabul görmüş bir kurumdan akreditasyon yoluyla uygun pazarlama stratejileri ve kalite iyileştirmeleri kullanmak bu problemleri atlatmanın en iyi çözüm yoludur. Kaliteye yönelik problemler, turistlere sağlanan bakımın kalitesini korumayı amaçlayan sağlayıcı kuruluşlarda; klinik yönetimindeki düzenlemelerin eksikliği ve kalite de güvence prosedürlerinin bulunmamasıdır. Sağlık personellerinin yetersiz eğitimi ve sağlık alanında yaşanan yeniliklerden uzak olmaları bu problemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu tür kaygılara yanıt olarak, tıbbi turistlerin bakımını potansiyel çıkar çatışmalarını önleyecek şekilde güvence altına almak amacıyla bir dizi bağımsız akreditasyon programı oluşturulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nden Joint Commission International ve İngiltere’den Quality Healthcare Advice Trent Accreditation gibi gruplar, dünya çapında bir dizi sağlık hizmeti sağlayıcısı ve merkezleri akredite etmiştir (Aydın, 2022).

Türkiye 20 Mart 2013 tarihinde ISQua (The International Society for Quality in Health Care) ile görüşmeler yapılarak kalite çalışmalarının uluslararası bir kimliğe kavuşmasının gerekliliğine yönelik resmi olarak iş birliğini başlatmıştır. Türkiye’nin sağlıkta kalite ihtiyaçları, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan kalite çalışmaları ve Dünya Sağlık Örgütü ilkeleri dikkate alınarak Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı tarafından” SAS (Sağlıkta Akreditasyon Standartları) hazırlanmıştır. SAS setlerinin ISQua işbirliği ile akreditasyonu sağlanmıştır. SAS hastane seti, SAS diyaliz seti, SAS ADSM Seti ve SAS laboratuvar seti ile işbirliği sağlanmıştır. SAS akreditasyon sağladığı set haklarını 18.10.2015 tarih ve 147 sayılı makam onayı ile TÜSEB Türkiye Sağlık

Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü’ne devredilmiştir. Enstitünün görevleri; *Sağlık hizmetlerinde kalite ve akreditasyon kurallarının belirlenmesinde Bakanlığa bilimsel katkı sağlamak, ulusal ve uluslararası düzeyde sağlık kuruluşlarını akredite etmek, uluslararası ve bölgesel akreditasyon birlikleri ve örgütleri ile diğer ülkelerin akreditasyon kuruluşlarıyla karşılıklı tanıma anlaşmaları yapma* (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve

Akreditasyon Enstitüsü (TÜSKA), 2015 yılında faaliyetlerine başlayan TÜSEB bünyesinde, sağlık hizmetlerinde akreditasyon faaliyetlerini yürütmek amacıyla aynı yıl içerisinde kurulmuştur. TÜSKA'nın ana faaliyet konuları; Bakanlığa bağlı kuruluşları, yükseköğretim kurumları ve özel kesim ile iş birliği içerisinde sağlık hizmetlerinde kalite ve akreditasyon kurallarının belirlenmesinde T.C. Sağlık Bakanlığına bilimsel katkı sağlamaktır. Ayrıca ulusal ve uluslararası düzeyde sağlık kuruluşlarını akredite etmek, uluslararası ve bölgesel akreditasyon birlikleri ve örgütleri ile diğer ülkelerin akreditasyon kuruluşlarıyla karşılıklı tanıma anlaşmaları yapmak olarak sıralanmaktadır (Berктаş, 2017). Türkiye'de 46 JCI akrediteli hastanenin, sağlık turizminde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunların 36 tanesi özel hastane ve özel sağlık tesislerinden oluşmaktadır (Tontuş, 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİKAL TURİZM

2.1. Medikal Turizm

İnsanların yaşadıkları yerin dışında sağlık problemlerinden dolayı uzman doktorlar tarafından hastanelerde plastik ile diğer cerrahi birimler, diş hekimliği ve estetik uygulamalar gibi tıbbi tedavi yöntemleri gerektiren önemli müdahalelerden uygun fiyatlarla faydalanmak ve seyahat etmek için yapılan bir turizm çeşididir. Sağlık tesisleri insanların bozulan sağlık durumlarını tekrardan iyileştirmek için onlara sağladığı tıbbi ve diğer tedavileri içeren faaliyetleri kapsar. Bununla birlikte medikal turizm, insanların bozulan sağlıklarına tekrardan kavuşmak için ikamet ettikleri yerden başka bir ülkedeki, gelişmiş sağlık kuruluşuna uygun fiyatlarla tedavi olmak veya cerrahi operasyonlar geçirmek amacıyla yapmış oldukları seyahatleri içermektedir (Özkan, M.E, 2019, s. 50-64).

Medikal turizm; insanların bozulan sağlık durumlarını iyileştirmek için yapmış oldukları tıbbi faaliyetleri içerir. Bazı hastalıkların tedavileri için tıbbi muayene, ortopedik müdahaleler, diş tedavisi, kalp cerrahisi, kanser tedavisi, beyin cerrahisi, organ nakli gibi önemli tıbbi operasyonlar gerekmektedir. Medikal turizm bu süreçleri içermektedir (Kaya, Karsavuran, & Özer, 2013).

Medikal sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren kurumlar ve tıbbi cihazların gelişimi ile birlikte günümüzde bambaşka anlam kazanmıştır. Bu gelişmişlikle birlikte medikal sağlık alanı bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bir ülkede yaşayan insanların kaliteli sağlık hizmetleri alması, hastalık oranlarının azalması, ortalama insan ömrünün uzaması, salgın gibi durumlarda erken müdahale edilmesi ve kontrol altına alınabilmesi, sağlık alanında verilen hizmetlerin standartlarını yukarıya doğru çekmekte ve o ülkenin gelişmişlik düzeyini en iyi şekilde göstermektedir (Horowitz & Rosensweig , 2007, s. 1-12).

Medikal turizm, insanların sağlık durumlarının iyi olabilmesi için ülkeler arasında yaptıkları yolculuklar olarak ifade edilmektedir. Bundan dolayı bu yolculuklar diğer turizm yolculuklarından daha önemli ve farklıdır. Medikal sağlık için yapılan yolculukların özellikleri araştırıldığında, medikal turizm faaliyetlerine bir ön hazırlık ve mükemmel bir planlama ile başlanması daha uygundur. Medikal turizm faaliyetlerinin ülkemizde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak için çok iyi

bir Ar-Ge çalışmasının yapılması, altyapıların geliştirilerek talebin üstüne çıkması, medikal sağlık alanında tutundurma ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, hizmet alanındaki ulaşımın kolay olmasını sağlayacak faaliyetlerin geliştirilmesi gerekmektedir (Ergen, 2018, s. 35-38).

2.2. Dünyada Medikal Turizm

Dünya’da medikal turizm pazarı teknolojik gelişmeler ile donatılmış sağlık alt yapıları ve uluslararası yatırımlar ile birlikte genişlemeye devam etmektedir. 2017 yılında uluslararası medikal turizm pazarında yapılan harcama 11 milyar ABD dolarıdır. Aynı yıl ABD bu pazardan %36’lık pay alırken, Türkiye ve Fransa %7, Belçika %6, Tayland ve Ürdün %5, Kostarika ve Birleşik Krallık %4 pay almıştır. Kalan %26’lık kısım ise diğer ülkeler tarafından bölüşülmüştür (WTTC, 2019). Medikal turizm harcamaları 2017 verilerine göre yaklaşık dört kat büyüyerek 2019 yılında 44,8 milyar ABD dolarına ulaşmış durumdadır (Kurar & Baltacı, 2021).

Dünya genelinde artan nüfus sayısı beraberinde tıbbi tedavi ihtiyaçlarını da artırmaktadır. Bu durum insanları ülkeler arası seyahat etmeye yönlendirmektedir. Tıbbi tedavilere duyulan ihtiyaç medikal turizmin önemini de arttırmaya devam etmektedir. Medikal turizm alanında bütün ülkelerin faaliyet göstermesi ve bu pazarın genişlenmesinden dolayı, medikal turizm verilerini ölçmek ve değerlendirmek için güvenilir ve istatistiksel olarak sağlıklı ölçümler yapabilmek zorlaşmaktadır (Mutlubaş, 2020).

Bir ülkenin medikal turizm potansiyelini imaj ve çevre, sağlık ve turizm çekiciliği, alt yapısı ve tıbbi olanakların ve hizmetlerin bulunabilirliği açısından özetlenebilir. Medikal turizm indeksi (MTI) itme ve çekme faktörlerini göz önüne almaktadır. İtme faktörleri turizm talebi ile ilgili faktörlerdir. Çekme faktörleri ise medikal turizm hizmetlerine odaklanmaktadır ve 3 gruba ayrılmaktadır; ülke çevresi, medikal turizm endüstrisi, tesis ve hizmetlerdir. Ülke çevresi ekonomi, güvenlik, imaj ve kültür başlıklarından oluşurken; medikal turizm endüstrisi destinasyon çekiciliğini, medikal turizm maliyetlerini içermektedir. Tesis ve hizmetler ise kaliteli bakım, itibar, uluslararası anlaşma, akreditasyon ve hasta deneyimlerinden oluşmaktadır (Medical Tourism Index, 2020).

Tablo 6. Ülkelere göre medikal turizm potansiyeli sıralaması 2020-2021

Sıralama	Ülke	%	Sıralama	Ülke	%
1	Kanada	76,47	6	Dubai	71,85
2	Singapur	76,43	7	Kosta Rika	71,73
3	Japonya	74,23	8	İsrail	70,78
4	İspanya	71,92	9	Abu Dabi	70,26
5	Birleşik Krallık	71,92	10	Hindistan	69,80

Kaynak: (Medical Tourism Index, 2020). Erişim adresi: <https://www.medicaltourism.com/mti/home>

Tablo6'ya göre, medikal turizm pazarındaki ilk beş ülkenin sırası ile Kanada, Singapur, Japonya, İspanya ve Birleşik Krallık şeklinde olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin sunmuş oldukları tıbbi tedavi ve hizmetlerle hasta memnuniyetini sağlayabildikleri söylenebilir. 46 ülkenin yer aldığı 2020 yılı raporunda Türkiye 30. sırada yer almıştır.

2.3. Türkiye'de Medikal Turizm

Türkiye medikal turizm alanında önemli gelişmelerin olduğunu görmek mümkündür. Türkiye, medikal turizm piyasasının ve hareketlerinin en fazla döndüğü ülkelerden birisidir. Türkiye'nin medikal turizm geliri 2011 yılında 156 bin medikal hasta ile bir milyar ABD doları, 2017 yılında ise 700 bin medikal hasta ile sekiz milyar ABD doları olarak tespit edilmiştir. Türkiye 2023 yılında iki bin hasta ile 20 milyar ABD doları medikal turizm geliri hedeflemektedir (Akdu, 2009).

Yabancı ziyaretçilerin Türkiye'yi medikal alanda tercih etmelerinin birden fazla nedenleri bulunmaktadır. Türkiye medikal turizmde başarılı olabilmesi için gerekli şartların çoğuna sahiptir. Tıbbi imkânların ve zengin minarelere sahip kaynakların medikal turizm potansiyeline aktarılması konusunda başarıya ulaşmıştır. Ayrıca nitelikli personellerin bulunması, fiyat avantajları, dünya genelinde en büyük jeotermal kaynak zenginliği bakımından 7. sıraya sahip olması ve dünyanın her yerine yayılmış vatandaşlarının bulunması, Türkiye'yi rakiplerine göre avantajlı konuma getirmektedir. Medikal sağlık alanında uluslararası fuar ve kongrelere katılması, uluslararası hizmet kalitesi adı altında personellerinin yabancı dil konularında yeterli düzeyde geliştirilmesi ve hastanelerde yabancı hasta bölümlerinin kurulması turistlerin güvenini arttıracak önemli nedenlerdendir (Genç, 2007)

Türkiye tüp bebek tedavilerinde ilk denemelerde başarıya ulaşmaktadır. Bu oran başta Avrupa ve çoğu ülkelere göre daha üst seviyelerdedir. Tüp bebek tedavilerinde yabancı ziyaretçiler fiyatlardan ziyade kaliteye yönelmekte ve Türkiye'yi tercih etmektedir (Kent S.G, 2020).

2022 küresel tıp trendleri araştırma raporuna göre Türkiye medikal tıbbi eğilimlerde ülkelerin küresel ortalamalarında; 2020 de %16, 2021 de %17,75 ve 2022 de % 20,50 orana ulaşmıştır. İstatistiksel verilere bakıldığında Türkiye'nin medikal tıbbi alanlardaki başarıları artmaktadır (Global Medical Trends Survey Report, 2022).

Türkiye'nin döviz kazandığı sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Medikal turizmin döviz kazandırma oranı oldukça yüksektir. Türkiye döviz kazanması için hizmet sektörlerindeki uluslararası rekabette güç kazanmak, bütçesini artırmak, dış pazardaki payını geliştirme ve markalaşma amacıyla, medikal alanda bazı kuruluşların giderlerine destek vermektedir (Tengilimoğlu, Sağlık turizmi ve devlet teşvikleri, 2021).

2.3.1. Türkiye'de Medikal Sağlık Turizminin Güçlü Yönleri

Türkiye'de medikal sağlık turizminin gelişmesinde etkili olan nedenler vardır bunlar (T.C İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi, 2012) :

- a. Yüksek kalitede bir tedavi imkânına ulaşmak
- b. Uygun fiyatlardan yararlanmak
- c. Farklı kültürleri görmek
- d. Kendi ülkelerinde yeterli tıbbi alt yapının olmaması
- e. Hastalıklardan erken kurtulmak
- f. Daha güvenli bir ortamda yaşamak
- g. Solunum yolu ve diğer kronik hastalıklar için temiz bir doğada bulunmak
- h. Jeopolitik konum
- i. Sağlık turizmi faaliyetlerinin devlet güvencesine alınması
- j. Ülkenin sağlık hizmeti sunan şehirlerinde, gelişmiş ve dünya geneline ulaşabilecek hava alanlarına sahip olması
- k. Özel hastaneler ve kamu hastaneleri ile birlikte diğer hastanelerin de medikal sağlıkta faaliyet göstermesi

1. Türkiye'nin mineral bakımında zengin ve iyileştirici termal kaynakları bakımından Avrupa'da en üst sıralarda yer alması

m. Genç nüfusun ve iş gücünün yüksek olması

n. Dört mevsime sahip uygun iklimi ile dünya genelinde gelişmiş bir sağlık turizmi ülkesi olmasıdır. Ayrıca Türkiye, onkolojik cerrahi ve medikal onkoloji alanında son teknolojik donanımına sahip hastaneleri ve profesyonel doktorları ile medikal turizmde dünyada öncü ülkelerdendir.

2.3.2. Türkiye'de Medikal Sağlık Turizminin Zayıf Yönleri

Ülkemizin, medikal turizm alanda zayıf yönleri de bulunmaktadır. Bu zayıf yönler (Demirel, 2010):

- Sağlık alanında faaliyet gösteren kurumların yönetici ve personellerinin, dünya genelinde geçerlik olan sağlık kurallarını ve hasta haklarını bilmemeleri

- Özel, devlet hastaneleri ve diğer hastanelerde yabancı dil yetersizliği

- Tutundurma faaliyetlerinin eksikliği

- Ulaşım faaliyetlerinin koordinasyonun yetersizdir

- Yurt dışı sigorta şirketleri ile koordinasyon zayıftır ve yabancı kamu sigortaları ile yapılan çalışmalar bazı kısıtlamaları gerektirmektedir

- Yabancıların, Türkiye'deki sağlık faaliyetleri hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamaları

- Sağlık alanında, pazarlama faaliyetlerine gerekli değerin verilmemesi

- Reel olmayan para politikalarının uygulanması

- Sağlık Bakanlığı'nın devlet hastanelerinde oluşan mali krizler nedeniyle sağlık mevzuatı kapsamında insan kaynaklarının arttırılması ve teknolojik yatırımların kısıtlanmasına yönelik faaliyetleri, medikal turizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'nin ve İstanbul'un medikal sağlık açısından zayıf yönlerinin artıya çevrilmesi için kısa, orta ve uzun vadede bir çalışma vizyonunun ortaya konulması gerekmektedir. Kısa vadede; sağlık personeline hizmet içi eğitimler, kamu kuruluşlarındaki yetersiz personel açığını gidermek, yabancı dil kursları, yanlış fiyat politikalarını düzeltmek, hijyen kurallarına önem verilmesi gibi çalışmalar yapılabilir. Orta vadede tutundurma faaliyetleri, Ar-Ge çalışmalarını ve pazarlama stratejilerini yenilemek, sağlık turizminin gelişmiş olduğu ülkelere geziler yapılarak, personelin bilgi ve tecrübesini arttırmak gibi çalışmalar yapılabilir. Uzun vadede ise sağlık

kurumlarının hepsinin aynı standartlara kavuşması için çalışmalar yapmak, hizmet kalitesini üst seviyelere çıkartmak, lojistik alanında eksikliklerini gidermek, medikal sağlık alanında kullanılan tıbbi cihazların üretimine önem vermek gibi çalışmalar yapılabilir (Demirel, 2010).

2.4. İstanbul'da Medikal Sağlık Turizmi

İstanbul, medikal sağlık alanında yapmış olduğu yenilikler ile adeta dünyanın gözünü üstüne çekmiştir. İstanbul'da medikal alanda; plastik ve diğer cerrahi birimler, göz ameliyatları, tüp bebek, açık kalp ameliyatları, kulak burun boğaz, ortopedi, onkolojik cerrahi ve medikal onkoloji gibi tıbbi tedaviler yapılmaktadır. Bunun yanında sekiz bin yıllık köklü, görkemli tarihi ve modern kozmopolittik yapısıyla dünyayı kendine hayran bırakan İstanbul, her yıl milyonlarca medikal ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Sağlık turizm faaliyetlerinde bazı ülkeler ve bazı şehirler ön plana çıkmaktadır. Örneğin; Macaristan dış tedavisinde ön plana çıkmaktadır. İstanbul plastik cerrahi, saç ekimi ve medikal sağlık turizminde dünyada ön plana çıkmış bir şehirdir (Tanrıverdi & Işık, 2020).

Tablo 7. İstanbul'da 2012 yılında medikal sağlık turizmine yönelik gelen hasta sayısı

Tedavi türleri	Kişi sayısı
Göz Hastalıkları	11341
Ortopedi ve Travmatoloji	5127
Beyin ve Sinir Cerrahisi	1906
İç Hastalıkları	4253
Kulak Burun Boğaz hastalıkları	3472
Kadın doğum	4147
Genel Cerrahi	2317
Ağız, Diş ve Çene	2244
Deri ve Zührevi Hastalıklar	2772
Toplam	52825

Kaynak: Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2013. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı

İstanbul'a medikal sağlık alanında hizmet almak için gelen turistlerin büyük bir kısmı göz hastalıkları tedavilerini tercih etmektedirler. İkinci sırada ortopedi ve travmatoloji gelmektedir. İkinci sırada ortopedinin yer alması insanların estetik değerlere önem verdiğini gösterir ki bu durumda medikal sağlık turizmi açısından önemlidir. Bunların yanı sıra Mart 2020 tarihinde yapılan araştırma göre; Türkiye sağlık turizmi kapsamında önemli gelirler elde etmiştir. Bu gelirlerin kazanılmasında en önemli payı medikal sağlık alanı kazanmaktadır.

Özellikle yapılan araştırmada turistlerin Türkiye'yi seçmelerinde saç ekimi önemli bir etken oluşturmaktadır. Bu alanında faaliyet gösteren kurumların sahip oldukları uzman personeller ile yüksek teknolojiye ait donanımlar önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık turizminde ülkemize gelen gelir 1.5 milyar dolara ulaşmıştır(Deveci, 2020).

Türkiye Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programının Amacı ve Kapsamı (Sağlık Bakanlığı, 2020): Temel tıbbi tedavinin alınması, termal kaynakların kullanılması, iyileştirme hizmetlerinin artırılmasıdır. Bu programla, Türkiye'nin dünyada yükselen pazar konumunda olduğu medikal turizm, termal turizm ve ileri yaş-engelli turizmi alanlarındaki hizmet kalitesinin yükseltilerek rekabet gücünün artırılması amaçlanmaktadır.

Tablo 8. 10.Kalkınma planı 2013-2018 sağlık turizminin geliştirilmesi programı eylem planı performans gösterimi

Gösterge	(2013)	2014	2015	2016	2017	2018
Termal Turizm Yatak Kapasite	42000	50000	60000	750000	90000	100000
Termal Turizm Turist Sayısı	500000	625000	780000	975000	1250000	1500000
Medikal Turizm Turist Sayısı	308,500	360000	435000	520000	620000	750000
Turizm Geliri (Milyar Dolar)	2,75	3,40	4,45	5,85	7,60	9,35

Kaynak: T.C Sağlık Bakanlığı 10. Kalkınma planı (2014-2018) Sağlık turizminin geliştirilmesi programı eylem planı s. 1-2 Erişim adresi:

https://sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/17Saglik_Turizminin_Gelistirilmesi_Programi.pdf

Sağlık Bakanlığı, 10. Kalkınma planında medikal sağlık alanında dünyanın ilk 5 ülkesi içerisinde olunması, 750.000 medikal yabancı hastanın tedavi edilmesi ve medikal turizmde 5.6 milyar dolar gelir elde edilmesini hedeflemektedir. Türkiye sağlık alanındaki bu politika ile kendisine komşu olan diğer ülkelere göre avantajlı durumuna gelmiştir. Yükselen bir pazar konumunda olan sağlık turizminden Türkiye'nin 2018 yılında gelirinin üç katı artacağı, 2023 yılında ise 20 milyar dolar gelir elde edeceği tahmin edilmiştir. Sağlık alanında yapılan kalkınma programı başarı ile gerçekleşmiştir.

Tablo 9. İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayıları

AYLAR	İSTANBUL		2017'ye Göre Değişim Oranı (Aylık)	2017'ye Göre Değişim Oranı (Kümülatif)
	2017	2018		
OCAK	559.372	831.307	48,6	48,6
ŞUBAT	590.175	848.510	43,8	46,1
MART	742.479	1.073.002	44,5	45,5
NİSAN	835.614	1.144.041	36,9	42,9
MAYIS	830.019	984.028	18,6	37,2
HAZİRAN	827.494	1.100.389	33,0	36,4
TEMMUZ	1.319.549	1.502.397	13,9	31,2
AĞUSTOS	1.247.384	1.391.036	11,5	27,7
EYLÜL	1.045.896	1.235.301	18,1	26,4
EKİM	1.122.266	1.230.079	9,6	24,3
KASIM	831.982	1.015.032	22,0	24,1
ARALIK	888.365	1.077.925	21,3	23,9
TOPLAM	10.840.595	13.432.990		

Kaynak: İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu, 2017, 2018 ve 2019 yılını kapsayan verilerin, önceki yıllarla karşılaştırmalı, aylık ve yıllık veriler <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276893/istanbul-turizm-istatistikleri---2018.html> alınmıştır

2017 yılında İstanbul'a gelen turist sayılarının %3'ü sağlık turizmi kapsamında gelmektedir. 325 bin kişinin %22'lik dilimi medikal sağlık turizmi için gelmektedir. İstanbul'a medikal sağlık turizmi için gelen kişi sayısı 71 bini geçmektedir. 2018 yılında İstanbul'a gelen turist sayılarının 402 bini sağlık turizmi için gelmektedir. Sağlık turizmi kapsamında medikal sağlık turizmi için gelen turist sayısında 88 bini bulunmaktadır. 2019 yılında İstanbul'u ziyaret eden yabancı sayısı 14.906.663 kişidir. Sağlık turizmi kapsamında gelen ziyaretçi sayısı 447 bin olup bunun 98 bini medikal sağlık turizmi için gelmektedir.

Tabloda da görüldüğü gibi istikrarlı bir şekilde Covid-19 salgınından önce medikal sağlık turizmi için İstanbul'a gelen turist sayısının bir önceki döneme oranla 15 bine yakın bir artış olduğu görülmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi İstanbul hem sağlık alanında hem de ekonomik alanda ülkemize önemli katkılar sağlamıştır.

Tablo 10. İstanbul'a medikal sağlık turizmi için gelen yabancı sayısı karşılaştırılması

2017	2018	2019
71.500	88.440	98.348

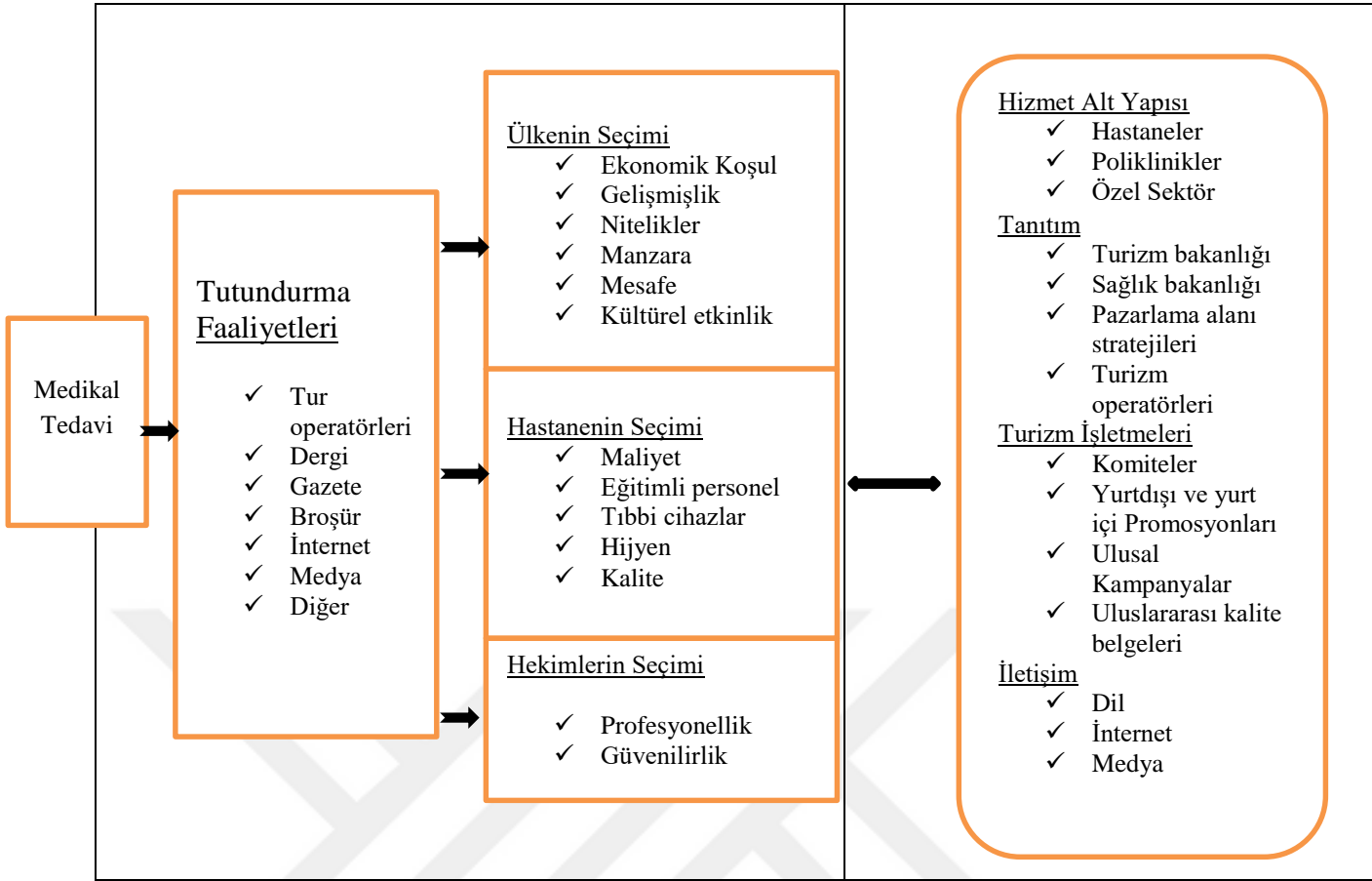
Kaynak: İstanbul il kültür ve turizm müdürlüğü İstanbul'a gelen yabancı sayısı 2019 Ocak - Temmuz Erişim adresi: <https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/83102,Ocak-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0>

2019'da bir önceki yıla göre % 20 oranında artış ile sağlık turizminde 662.087 ziyaretçi ağırlamıştır. Euromonitor'un 2019 yılı içerisinde yapmış olduğu araştırmada en çok ziyaret edilen şehirler arasında İstanbul; Avrupa'da üçüncü, dünyada ise onuncu sırada yer almaktadır.

İstanbul, gerek teknoloji gerekse altyapı ve personel açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Tarihi ve doğal dokusu, coğrafi konumu ve kültürel varlıkları da İstanbul'u medikal turizm için cazip bir hedef haline getirmektedir. İstanbul ulaşım ağlarının merkezinde bulunması, kültürel ve sosyal hayat bakımından zengin bir niteliğe sahip olması, sağlık kuruluşları, turizm kuruluşları, pazarlama kuruluşları, lojistik ve ulaşım kuruluşları vs. gibi sağlık turizmi hizmet bileşenleri bakımından nitelikli alternatiflere sahip olması sebebiyle ülkenin sağlık turizmi sektöründe önde gelen şehirlerinden biridir. İstanbul sağlık hizmet talebinin yüksek olması ve sağlık turisti çekme potansiyeli sebebiyle birçok hastane için tercih edilen bir şehir olmuştur. Medikal turizm açısından merkez konumunda olan İstanbul'da konaklama sektörü, sigortacılık sektörü, iletişim sektörü ve paydaş diğer sektörlerin işbirliği ile sağlık turizminde önemli ilerlemeler kaydedilmektedir (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2015).

2.5. Medikal Sağlık Turizminde Arz ve Talep Dengesi

Medikal sağlık turizminin gelişmesinde arz ve talep dengesinin oluşmasında bazı faktörler önemli rol oynamaktadır. Medikal sağlık alanında ne kadar talep olursa talebe bağlı arz da o kadar gelişir. Bu durum İstanbul'da istihdam, gelir ve şehrin imajı açısından önemli bir etken oluşturur. Aşağıda Şekil 2'de arz talep döngüsü belirtilmiştir.

Şekil 2. Medikal turizmin arz ve talep döngüsü

Kaynak: (Heung, Kucukusta, & Song, 2010, s. 236-261)

Şekil 2’de de görüldüğü gibi medikal turizmde tutundurma faaliyetlerinin arz kavramındaki etkisi görülmektedir. Ayrıca dil eğitimi, uzman doktorlar, tıbbi cihazlar ve maliyet kavramı da arzı etkileyen önemli unsurlardır.

2.6. Covid-19 Salgını

Dünya geneline kısa sürede yayılan ve bütün ülkeleri etkisi altına alan hastalıklara pandemik hastalıklar denir. Küresel olarak yayılan, yüksek hastalık ve ölüm ile sonuçlanan enfeksiyonlar, son 300 yıldır “salgın” olarak tanımlanmaktadır. Pandemi “insanlar” veya “nüfus” anlamına gelen Latince kelimelerden türetilmiştir (Çınar & Özkaya, 2020, s. 37).

Yeni Koronavirüs hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin’in Wuhan eyaletinde 2019 Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) şeklinde gelişen ve bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüstür (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 25 Ocak'ta ilk vaka görülmüştür. Avustralya, Fransa, Malezya ve Kanada'da 26 Ocak'ta, Brezilya, Yunanistan, Gürcistan, Kuzey Makedonya, Norveç, Romanya ve Pakistan'da 29 Ocak'ta ilk vakalar ortaya çıkmıştır. Orta Doğu Bölgesindeki Birleşik Arap Emirlikleri'nde 30 Ocak'ta, Filipinler ve Hindistan'da 31 Ocak'ta ilk vakalar yaşanmıştır. Rusya, İsveç, Roma ve İspanya'ya 14 Şubat'ta, Mısır'da 19 Şubat'ta, İran'da 21 Şubat'ta İsrail'de 25 Şubat'ta, Türkiye'de ise 11 Martta ilk Covid-19 vakası görülmüştür. 15 Mart'ta ise salgının Afrika kıtasındaki 26 ülkeye de yayıldığı bildirilmiştir (Bag & Sade, 2020).

Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Wuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır (Said, Musyoki, & Karani, 2021, s. 4-14). Virüsün İran'da görülmesiyle birlikte Türkiye sınır kapılarını kapatmıştır. 27 Şubat'ta Suudi Arabistan, Covid-19 nedeniyle umre ziyaretlerini durdurma kararı almıştır. Dünya Sağlık Örgütü 28 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada Covid-19 için küresel risk seviyesinin "yüksek" seviyeden "çok yüksek" seviyeye çıktığını ifade etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart'ta Koronavirüsü küresel salgın (pandemi) olarak ilan etmiştir (Bağcı, Uzun, & Bostan, 2020).

Salgının mutasyon geçirmesi, yaygınlaşma hızını daha da artırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü; İngiltere, Güney Afrika, Brezilya, ABD ve Almanya'da çıkan diğer mutasyonların yaygınlaşma hızının önüne geçmek için karantinaların uygulanması gerektiğini söylemektedir. Ülkemizde hızla görülen bu varyasyon, İstanbul'da geçici bir karantina sürecini de beraberinde getirmiştir. Başta sağlık sektörü olmak üzere diğer sektörleri de olumsuz etkilemiştir. Covid-19 salgını her gün binlerce insana bulaşıyor ve insanların hayatlarını kaybetmelerine neden oluyor. Özellikle; kanser hastaları, solunum yolu hastalıkları bulunanlar, bağışıklık sisteminde hastalık veya direnç zayıflığı olan kişiler, alkol ve sigara kullanan insanlarda yüksek derecede etkili olup, ölümlere neden olmaktadır. Bulaşma hızı yüksek olan Covid-19'un dünya genelinde tespit edilen vaka sayısı 241.077.451 kişiyi aştığını, 4.908.107 kişinin yaşamını yitirdiğini, 218.304.013 tedavi edildiğini ve 17.865.331 hastanın tedavi altında bulunduğunu, yetkililer paylaşmıştır. 2020 ve 2021 yılı Mayıs ayına kadar Covid -19 salgınından dolayı dünya genelinde sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlanmış ve tam kapanma dönemleri ile yüz binlerce işletme ekonomik durumdan dolayı kapanmıştır (cnnturk, 2021).

Dünyada pandemi ilan edildikten sonra tedbir anlamında çeşitli önlemler alınmaktadır. Bunlar (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021) ;

- ✓ Salgının kontrol altına alınmasına kadar sokağa çıkma yasağı
- ✓ Salgının bulaşması durumunda izolasyonun uygulaması
- ✓ Sosyal mesafenin korunması
- ✓ Düzenli olarak el ve diğer temas durumunda olan vücut bölgelerinin yıkanması
- ✓ Maske kullanımı
- ✓ Temizlik ve salgının bulaşmama durumu için dezenfektanların kullanılması
- ✓ Metabolizmayı koruyan C ve D vitaminlerinin bol tüketilmesi gibi önlemler alınmaktadır.

2.6.1. Covid-19 Pandemi Sürecinin Dünyada Medikal Sağlık Turizmine Etkileri

2022 Küresel Tıbbi Eğilimler Araştırması raporuna göre; Covid-19 salgını dünya genelinde sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin artmasına ve önemli farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 2020 ve 2021’de ülkelerde farklı zamanlarda artan Covid-19 vakaları ile salgının düzensiz gidişatı, sağlık hizmeti kullanımı ve maliyetlerini 2020’de %4,8’e düşürmüştür. 2021 de ise bu maliyetler ufak bir yükseliş ile %8,1 çıkmıştır (WTW, 2022).

Covid-19 salgını tıbbi seyahatleri büyük ölçüde zarara uğratmıştır. Seçilen tedaviler ve prosedürler aylarca askıya alınırken, tıbbi kaynaklar ve personeller Covid-19 yoğun bakım ünitelerine yönlendirdi. Elektif veya karmaşık cerrahi prosedürleri ve teşhisleri isteyen turistler aylarca belirsizlik içinde beklemek zorunda kaldı. Bu durum hem ülkeleri ekonomik yönde etkilemiş hem de medikal turizm üzerinden olumsuz etkiler bırakmıştır (MTM, 2021).

Pandemi, dünyada medikal alanda faaliyet gösteren birden fazla işletmeyi kapatma noktasına kadar getirmiştir. Ekonomik gerileme, işletmeleri finansal düşüklükler kaydetmeye iterek onların, işçileri işten çıkarmalarına veya operasyonlarını tamamen durdurmalarına neden oldu. Küresel medikal turizm pazarı , 2018’de 58,6 milyar dolardan fazla gelir elde etti ve 2026 yılına kadar 142,2 milyar dolara ulaşacağı yönünde güçlü bir tahmin bulunmuşlardı. Asya’da Tayland, Hindistan, Singapur, Malezya ve Güney Kore gibi ülkeler kaliteli ve uygun fiyatlı diş bakımı, kozmetik ameliyatlara, seçmeli ortopedik prosedürler ve obezite ameliyatları arayan milyonlarca turist için favori sağlık merkezleri haline gelecek stratejiler

geliştirmişlerdir. Fransa, Almanya ve Polonya olmak üzere Avrupa ülkeleri, kendilerine yıllık milyonlarca dolar gelir sağlayan medikal turizm pazarlarını geliştirmek için önemli yatırımlarda bulundular. Dubai, Abu Dabi ve Suudi Arabistan'ın küresel sağlık turizmi pazarında rekabet edebilmek için mükemmellik ve uzmanlık merkezleri kurmasıyla ivme kısa sürede Orta Doğu'ya yayıldı. Covid-19 salgınının dünyada yayılması ve uluslararası kısıtlamaların olmasından dolayı bütün ülkelerin yapmış oldukları planlamalar durduruldu (Magazine, 2020).

Pandemi sürecinde alınan küresel önlemlerle birlikte 2020 yılında; mart, nisan ve mayıs aylarında uluslararası gelişlerde %74'lik bir azalma yaşanmıştır. Bu durumda uluslararası turizmden elde edilen ihracat gelirlerinde 730 milyar dolar tutarında bir kayıp yaşandığını göstermektedir (Tengilimoğlu, 2021).

Panemide, medikal sağlık alanda etkilenen ülkelerin başında Tayland gelmektedir. Medikal turistler için yapılmış Bumrungrad Hastanesi 2020'nin ikinci çeyreğinde % 93,27 oranında düşüş yaşadı. 2019 yılının ikinci çeyreğinde 23,2 milyon dolar bütçe yapan hastane 2020 ikinci çeyreğinde 4,1 milyon dolara kadar geriledi. Tayland 2020 yılında medikal sağlık turizminde salgından yüksek derecede etkilenerek gelirlerinde yaklaşık % 46 oranında kayıplar yaşamıştır (Magazine, 2020).

Covid-19 pandemisi, 75 milyon kişinin işsiz kalmasına ve sağlık turizminde hedeflenen 2.1 trilyon doları aşan turizm gelirinin ertelenmesine neden olmuştur. Salgın, İtalya'da sağlık alanında olağanüstü acil eylem planlarını hayata geçirmiştir. Turizme bağlılığı ile bilinen İspanya da ise maliyeyi ve sınırlı finansal rezervleri olan küçük ölçekli işletmeleri etkileyerek ekonomik ve sosyal yönden kayıplara neden olmuştur. Belçika'da aylık 2 milyar Euro'dan fazla gelir kaybına neden olduğu tahmin edilmektedir. Fransa'da bir milyondan fazla insanı istihdam eden yaklaşık 75.000 restoran, 40.000 kafe ve 3.000 gece kulübünü etkilemiş ve kapanmalarına neden olmuştur (Heper, 2022, 1-18).

Covid-19 salgını dünya ilk çeyrekte %57'lik bir düşüşle 80 milyar ABD doları kaybına neden olmuştur. Dünya genelinde, Asya ve Pasifik, en çok etkilenen bölge olarak 2020'nin ilk çeyreğinde %35'lik bir düşüş yaşamıştır. İkinci sırada %19'luk bir düşüşle Avrupa olmuştur, ardından Amerika %-15, Afrika %-12 ve Orta Doğu ise %-11'lik kayıp yaşamıştır (UNWTO, 2020).

2.6.2. Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de Medikal Sağlık Turizmine Etkileri

Türkiye’de Covid-19 salgını nedeniyle, sınırlar kapatılmış, yurtiçi ve yurt dışı uçuşlar iptal edilmiş, iller arası yolculuklar durdurulmuş ve Türkiye nüfusunun %80’ini oluşturan 30 büyükşehir belediyesinde ve Zonguldak ilinde sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. DİSK Devrimci Turizm İşçileri Sendikası Marmara Bölge Şubesi istatistiklerine göre turizm sektöründe yüksek oranda işten çıkarılmalar olmuştur. 100 bine yakın otel, lokanta, seyahat acentesi, kafe gibi turizm ve hizmet sektörü içerisinde yer alan işyerleri kapanmıştır. Covid-19 salgınının etkisiyle birlikte dev yatırımlara sahip 56 işyerinde üretime ara verilmiş ve ara verilen 56 işyerinin 14 tanesi sağlık turizminde faaliyet göstermektedir (Disk, 2020).

Türkiye İstatistik Kurumu ve sağlık bakanlığı verilerine göre pandemi döneminde sağlık turizminde elde edilen gelir 2019 yılında 1.065.105 milyar dolara ulaşmışken, 2020 yılında bu veri 548.882 milyon dolara kadar gerilemiştir (Kabacık, 2021).

Salgın sürecinde insanlar ciddi hastalıklar haricinde hastane ve sağlık tesislerine gitmeye olumlu bakmamaktadır. Bunun sebebi ise virüse yakalanma riski olarak değerlendirilebilir. Bu durum tıbbi tedavilerin aksamasına neden olmaktadır. Ülkemizde olduğu gibi sağlık turistleri de bu düşüncelere sahiptir. Sağlık Bakanlığı’nın 2020 yılı için sağlık turizmi kapsamında Türkiye’ye gelen hasta sayısı beklentisi 1.300.000, 2023 yılı beklentisi ise 2.000.000 kişi olarak hedeflenmiştir (TÜRSAB, 2020). Ancak Covid-19 salgını bu beklentileri olumsuz yönde etkilemektedir. Salgının uluslararası seyahatler üzerindeki etkisi tıp turizmi hareketliliğini de kısıtlamaktadır (Aktaş, 2020).

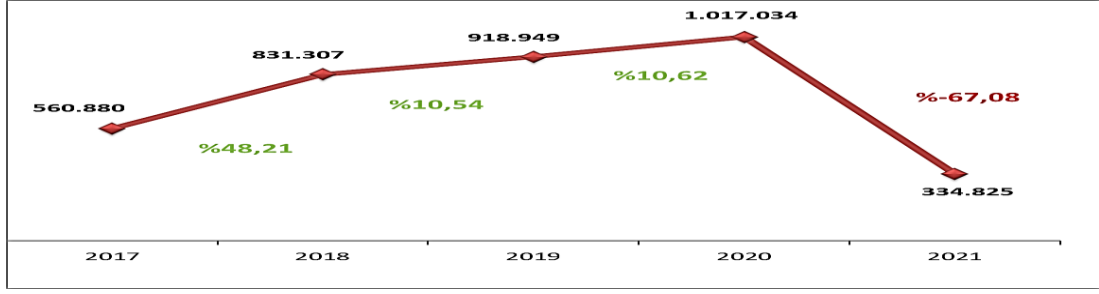
2019 yılında Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayısı, 45.058.286 kişi olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Mart 2020’de gelen ziyaretçi sayısı 2.232.358 kişi olarak gerçekleşirken, 2020 yılında ortalama kişi başı harcama ise 666 dolar olarak tespit edilmiştir. 2020 yılında mart ve nisan aylarındaki oranlara bakıldığında kayıp 3,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 Haziran ayı itibari ile Türkiye’nin ortalama kayıp oranı 30 milyar dolar olmuştur (Bahar & Çelik İlal, 2020).

2.6.3. Covid-19 Pandemi Sürecinin İstanbul'da Medikal Turizmine Etkileri

Covid-19 salgını bütün dünyada hem sağlık alanında hem de ekonomik alanda büyük etkiler oluşturmuştur. Salgının yayılma hızı ve yapmış olduğu etkiden dolayı milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu durumun sonucu olarak sağlık alanında önemli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Sağlık ekipleri ve sağlık malzemelerinin yetersiz kalması, salgının önüne geçilememesi ülkeleri yeni kararlar almaya itmiştir. Bu durumdan dolayı ülkelerin pandemi sürecinde tam kapanma ve uluslararası kapanma kararları, salgının etki gücünü bizlere göstermektedir. Türkiye, pandemi döneminde aylarca tam kapanma ve uluslararası kapanma kararları almış ve uygulamıştır. Alınan kararlar sonrasında turizm sektörü de diğer sektörler gibi büyük kayıplar yaşamıştır. Pandemi döneminde birçok işletme kapanmış ve ekonomik alanda negatif bir duruma geçmiştir. Devletimiz, pandemi sürecinde ekonomik alandaki olumsuzları kaldırmak ve etkisini azaltmak için sektörlere önemli derece ekonomik yardımlarda bulunmuş ve önemli krediler sağlamıştır (Karadayı Usta & Şeyda, 2021).

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan, tarihi, kültürel ve mükemmel güzelliği ile insanları adeta büyüleyen İstanbul, Covid-19 salgınında önemli derece etkilenmiştir. Gerek turizm sektörü gerekse diğer sektörlerde ait birçok işletme kapanmıştır. Ülkemizin yapmış olduğu tedbir kararları ile birlikte İstanbul'da sağlık alanında özellikle medikal sağlık alanında yapılacak tıbbi müdahalelerin çoğu ertelenmiştir.

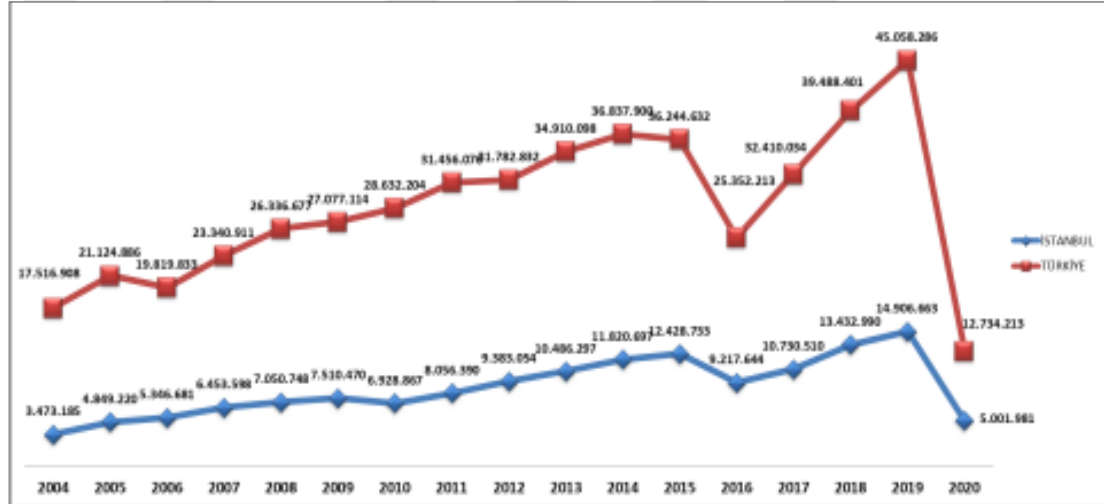
Covid-19 salgını yukarıdaki açıklamalarda da olduğu gibi İstanbul'da medikal sağlık alanında da önemli etkiler oluşturmuştur. Yapılan araştırma sonucunda İstanbul'a turist gelmemesi başta medikal cerrahi birimler, göz hastalıkları ve ameliyatlar, diş hastalıkları ve tedavileri, medikal onkoloji, kadın hastalıkları, tüp bebek, solunum yolu hastalıkları, ortopedik ameliyatlar, romatizma hastalıklar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, saç ekimi ve diğer alanlarda önemli düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte ekonomik yönde negatif bir durum gerçekleşmiştir. Salgın öncesi istatistik veriler ile salgın dönemindeki istatistiksel veriler bu etkiyi göz önüne sermektedir.

Şekil 3. İstanbul'a 2017-2021 yıllarında ocak ayında gelen turist sayısı

Kaynak: (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, 2017-2021)

Yukarıdaki şekilde de gösterildiği gibi % -67'lik bir düşüş ile medikal sağlık turizmi kayıplar yaşamıştır. Bu kayıp sadece medikal alanı etkilememiş, diğer sektörleri de ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. İstihdam alanında daralmaya gidilmiştir.

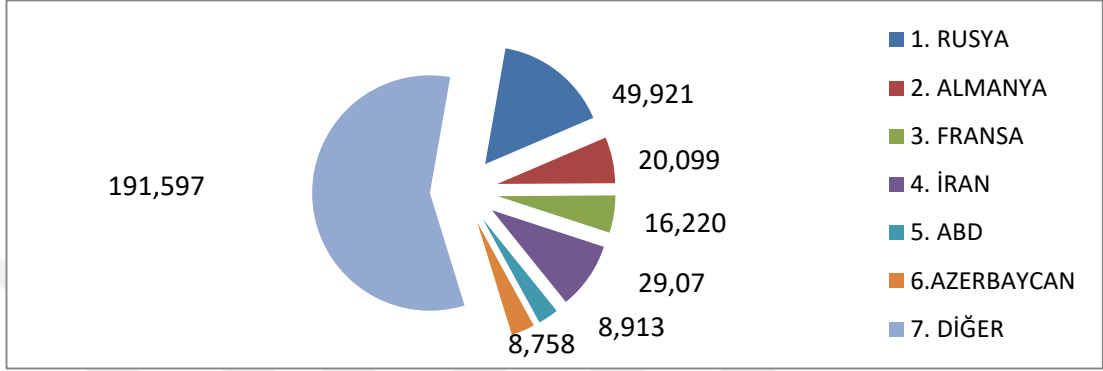
Şekil 4. 2004-2021 Yılları Türkiye ve İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayıları

Kaynak: (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, 2004-2021)

İstanbul'a çeşitli yollarla gelen turist sayısında 2004-2019 yılı sonlarına doğru istikrarlı bir artış söz konusu iken Covid-19 salgınının etkili olduğu 2020 yılının başlarından itibaren İstanbul'a gelen turist sayısındaki düşüş yukarıdaki grafikte net olarak görülmektedir. Bu düşüş pandeminin olumsuz etkisini göstermektedir. 2021 yılı Ocak ayı itibarıyla giriş yapan yabancı ziyaretçi sayısı 334.825'tir.

Covid-19 pandemi süreci, İstanbul'da sadece medikal sağlık alanında tedavi ve tıbbi müdahale eden kuruluşları etkilememiş aynı zamanda medikal sağlık alanında malzeme, cihaz ve medikal alanda diğer faaliyetleri yürüten işletmeleri de etkilemiştir. Medikal alanda faaliyet gösteren işletmeler pandemi ile birlikte maske ve dezenfektan

satışlarında artışların yüksek seviyeye çıktığını, pandemi öncesi satılan medikal ürünlerin durduğunu bunun yanında aşırı maske kullanılması ve yasal olmayan yollarla üretilen dezenfektan ve diğer ürünlerden dolayı sedef hastalığının arttığını beyan etmişlerdir. Salgın öncesindeki satışların daha iyi olduğunu, insanların alım yapabildiklerini kur seviyesinde dolayı fiyatların uygun olduğunu ifade etmiştir (Altıntaş, 2021).

Şekil 5. Milliyetlerine göre İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçiler (Ocak 2021)

Kaynak: (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, 2021)

Türkiye'nin salgın sürecinde turizm alanındaki kısıtlamaların ortadan kaldırılması sonucunda, ülkemizde turizm alanında bir hareketlenmeye neden olduğu görülmektedir. Yukarıdaki şekilde Türkiye'ye 2021 Ocak ayında medikal sağlık alanında gelen turistlerin ait olduğu milliyetler gösterilmektedir. Türkiye'nin, medikal sağlık alanında; ekonomik yönünden uygun ve konum yönünden yakın olması, seyahatlerde önemli roller oynamaktadır. Rusya, İran ve Almanya'dan gelen ziyaretçiler medikal alanda önemli rol oynamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İSTANBUL'DA MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİNİN DURUM DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusu, İstanbul'da Covid-19 pandemi sürecinde; medikal sağlık turizminin bu süreçten nasıl etkilendiği, Covid-19 pandemi sonrası sektörde meydana gelebilecek gelişme ve değişmelerin neler olacağıdır. Pandemi sürecinde İstanbul'da sağlık turizmi kapsamında faaliyet gösteren sektörün olumlu ve olumsuz yönleri araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 pandemi sürecinde İstanbul'da önemli derecede zarar gören sağlık turizmi kapsamında medikal sağlık turizminin sorunlarını tespit etmek ve sorunların çözümü için neler yapılabileceğini ortaya koyarak sektörü eski yıllardaki durumuna tekrar yükseltmek ve ileriye taşımaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de medikal sağlık turizmi hızla gelişmektedir. Özellikle medikal sağlık alanında yapılan yatırımlar, ülkeler arasında işbirliğinin ve seyahat yapma imkânlarının artması, ulaşımda maddi kolaylıklar sağlanması dünyada medikal turizm kavramının önemini giderek artırmaktadır. Son 15 yılda, sağlık hizmetlerinde yapılan olumlu değişikliklerin ve gelişmelerin yanı sıra, sağlık turizmi ile ilgili politika ve çalışmalar da Türkiye'ye ivme kazandırmıştır. 2018 yılında 551 bin 748 hasta sağlık turizmi hizmetlerinden faydalanmak amacı ile Türkiye'yi tercih etmiştir. Son 19 yılda Türkiye'ye bu amaçla gelenlerin toplam sayısı 3 milyon 172 bin 789 kişi iken, 2019'un sadece ilk yarısında şifa bulma amacıyla Türkiye'ye gelenlerin sayısı ise 364 bin 138'dir. Bu bağlamda Türkiye'yi ziyaret eden uluslararası hasta sayısı giderek artmaktadır (TUİK, 2019).

Dünya genelinde Türkiye medikal sağlık turizm alanında dünya genelinde önemli bir alternatif ülke olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin sağlık turizmindeki başarısında İstanbul önemli bir paya sahiptir. İstanbul'da medikal alanda bulunan kuruluşların; medikal alanlarda uzman personellere sahip olması, kaliteli hizmetlerin sunulması, uygun fiyatların uygulanması, yabancı dile önem verilmesi, hastane standartlarının iyileştirilmesi gibi pek çok etken İstanbul'un medikal alanda

önemini giderek artırmaktadır. Başta doktorlar olmak üzere diğer sağlık alanında çalışan personelin de gerekli tecrübe ve deneyim kazanmaları için yurt dışına gönderilmesi de etkili olmuştur.

Covid-19 salgını dünya genelinde bütün sektörleri etkilediği gibi sağlık turizmi sektörünü de etkilemiştir. Pandemi döneminde dünya genelinde yapılan kısıtlamalar, insanların buldukları yerlerden ayrılamamalarına neden olmuştur. 13 milyondan fazla turist çeken İstanbul, pandeminin bu durumundan yüksek derecede etkilenmiştir. İstanbul'da Covid-19 pandeminin medikal turizmine olan etkisi hakkında yapılan bilimsel çalışmalar oldukça azdır. Bu doğrultuda konunun önemine yeterince dikkat çekilmediği düşünülmektedir. Yapılan araştırma, İstanbul'da pandeminin etkilerini gözler önüne sererek bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların dikkatlerini çekmek, bu alandaki yatırımların artmasını sağlamak ve gerekliliğini ortaya koyarak İstanbul'da medikal sağlık turizmi sektörüne katkı sağlaması adına oldukça önem arz etmektedir.

3.3 Araştırmanın Yöntemi

Yapılan araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme formu hazırlar. Daha sonra görüşmenin akışına göre alt sorular ekleyebilir ve görüşme genişletilebilir. Görüşmecilerin, soruları yanıtlamalarını ve detaylandırmalarını sağlar. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, görüşmecilerin araştırma üzerinden etkileri bulunmaktadır (Yalçiner, 2006). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnek; iki uç arasında yer almaktadır (Karasar, 1999). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırılan konunun uzmanları ile görüşmeler ve gözlemler yapılır. Yapılan görüşmelere destek olarak, konu ile ilgili dokümanlar incelenerek veriler güçlendirilir. Görüşmelerde, araştırma üzerine insanların fikirlerine ve o konuyla ilgili görüşlerine yer verilmektedir (Karataş Z. , 2015). Bu çalışmada, literatür taraması sonuçları, nitel görüşmelerden elde edilen bulgular ve gözlemler araştırmanın yöntemini oluşturmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırılan konuda farklı uzmanların görüşleri yer aldığından dolayı konunun anlam bütünlüğü zenginleşmektedir (Silverman, 2021).

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin seçilmesindeki neden, dünyada yeni görülen Covid-19 pandemi etkilerinin, medikal sağlık turizmi alanında

yeteri kadar sayısal verilere dayanmaması ve bu sektörde birden fazla farklı kuruluşun faaliyet gösterilmesidir. Örneğin medikal sağlık alanında sadece saç ekimi ve bakım alanlarına bakılmamalı diğer medikal alanlarda faaliyet gösteren kurumların hizmetlerine de bakılmalıdır. Bu hizmetlerin uluslararası turizm boyutlarının ne olduğu, İstanbul'a getirilerinin ne olduğu, sağlık turizminde bir ülkeyi öne çıkaracak faktörleri, Türkiye'nin sağlık turizmi potansiyelinin belirlenmesi gibi konular da yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, kullanılabilecek en doğru teknik olarak görülmüştür.

Yapılan bu araştırmada Covid-19 pandemisinin medikal sağlık turizmine etkileri ve pandemi sonrası medikal sağlık turizmi alanıyla ilgili gelişme ve değişimler nelerdir, beklentiler nelerdir, neler yapılmalıdır gibi konularda nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca sağlık turizmi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalar; Türkiye İstatistik Kurumu raporları, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü raporları, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporları ve bu alanda yapılmış bilimsel çalışmalar, makaleler, dergiler ile yüksek lisans ve doktora tezlerinden yararlanılmıştır.

3.3.1. Görüşmecilerin Belirlenmesi

Yapılan araştırmanın görüşmeci seçiminde ilk önce literatür taramasından elde edilen bilgiler dahilinde medikal sağlık turizmi kapsamına giren sektörler, kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir. Ayrıca saha çalışmasında medikal alanla ilgilenen kurumlarda tespit edilmiş ve bunlara dair internette kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Görüşmecilerin medikal sağlık alanlarında farklı hizmetler vermelerine önem gösterilmiş, medikal sağlık turizmine doğrudan ve dolaylı yoldan hizmet veren potansiyel görüşmecilerin faaliyet alanına göre listesi oluşturulmuştur. Bu sektörler; uluslararası hastalara hizmet veren hastane, göz, diş, estetik, güzellik, medikal malzeme tedarikinde faaliyet gösteren aracı kuruluşlar şeklinde belirlenerek araştırma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. İnternette bulunan iletişim bilgilerinden mail ve telefon yoluyla ulaşılmaya çalışılmış ve görüşmelerin hepsi alınan randevu ile yüz yüze görüşülerek veriler toplanılmıştır.

İstanbul'un çeşitli bölgelerindeki uluslararası alanda faaliyet ve uluslararası hastalara hizmet veren; hastane, estetik ve güzellik merkezi, saç ekimi merkezi, göz, diş poliklinikleri, yetkili kişileri ile medikal alanda malzeme tedarikinde bulunan aracı kuruluşlarının yetkili kişileri olmak üzere toplam 25 kişiyle görüşmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada, görüşmecilerin isimleri ve çalıştıkları kurumlar etik değerler göz önünde bulundurularak gizli tutulmuştur.

3.3.2. Görüşme Soruları

Görüşme sorularına, **Ek1**'de verilmiştir. Sorular hazırlanırken, Görüşmecilere, önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme tekniği soruları sorulmuştur.

Hazırlanan sorular 3 bölüme ayrılmıştır. Buna göre; birinci bölümde sorulan sorular görüşmecileri ve sağlık kuruluşlarının bilgileri ilgili genel soruları oluşturmaktadır. 2. Kısımındaki sorular medikal sağlık turistlerinin İstanbul'daki sağlık kuruluşlarını tercih etme nedenleri ve düşünceleri üzerine odaklanmıştır. 3. bölümdeki sorular ise daha çok Covid-19 pandemisinin İstanbul'da medikal sağlık turizmine olan etkileri üzerine odaklanmıştır.

Görüşme soruları, uzman akademisyenlerin görüşleri alınarak hazırlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, İstanbul ilinde bulunan 15 tam teşekküllü özel hastane, 5 devlet hastanesi ve medikal sağlık alanında malzeme tedarikine faaliyet gösteren 5 işletme olmak üzere toplam 25 yetkili kişi ile görüşmelerden oluşmaktadır. Rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmelere gidilerek kurumlar ziyaret edilmiştir. İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunan uluslararası hastalara hizmet eden 50 hastane ile iletişime geçilmiş ve sorular gönderilmiş olmasına rağmen dönüşler olmamıştır.

Ayrıca hastanelerin sektör veya kurum hakkında çeşitli sebeplerden dolayı bilgi paylaşımı yapılmak istememeleri, yetkili kişilerin programlarının uygun olmaması ve araştırmalar hakkında isteksiz davranmaları en önemli sınırlılıklardan olmuştur.

Araştırma kapsamındaki en önemli sınırlılık verilerin alındığı kuruluşların yetkililerinin araştırma kapsamında çıkabilecek olumsuz sonuçlardan çekincesi olduğu için kurumun isminin araştırmada kullanılmaması talebi olmuştur.

3.5 Verilerin Toplanması

Yapılan bu araştırmada Covid-19 salgınının medikal sağlık turizme etkileri ve salgın sonrası medikal sağlık turizmi alanıyla ilgili gelişme ve değişimler nelerdir, beklentiler nelerdir, neler yapılmalıdır gibi konularda nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca sağlık turizmi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu çalışmalar; Türkiye İstatistik Kurumu raporları, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü raporları, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporları ve bu alanda yapılmış bilimsel çalışmalar, makaleler, dergiler ile yüksek lisans ve doktora tezlerinden yararlanılmıştır.

İstanbul'un farklı bölgelerine saha çalışmaları yapılarak sağlık, güzellik ve estetik alanında hizmet veren yerler ve buldukları konumla alakalı, görüşme sırasında veya öncesinde gözlemler kullanılarak araştırma güçlendirilmiştir.

3.6. Bulgular

Görüşmeler, medikal sağlık turizmine doğrudan veya dolaylı hizmet veren görüşmecilere kendilerini, mesleklerini ve çalıştıkları kurumları tanıtmalarına yönelik sorularla başlamıştır. Buna göre, görüşmecilerin mesleklerinde çalışma şekli ve yönetimi konusu, kurumsal olanların ve doğrudan veya dolaylı olarak sağlık turizminde hizmet edenlerin ayrımı yapılarak incelenmiştir.

3.6.1 Katılımcıların ve Sağlık Kuruluşlarının Bilgileri

Tablo 11. Özel hastanelerdeki katılımcıların sahip olduğu özellikler

Katılımcılar	Mezuniyet Durumu	Pozisyon	Çalıştığı kurum
Görüşmeci 1	Lisans	Müdür Yardımcısı	Do. Hastanesi
Görüşmeci 2	Lisans	Müdür Yardımcısı	Özel Avusturya Sen Jorj Hastanesi
Görüşmeci 3	Ön lisans	İnsan kaynakları y.	Av. Hastanesi
Görüşmeci 4	Lisans	Medikal b. sorumlusu	
Görüşmeci 5	Yüksek lisans	Kurum yöneticisi	Sa. Hastanesi
Görüşmeci 6	Lisans	Medikal muhasebe	Et. Hastanesi
Görüşmeci 7	Lisans	İnsan kaynakları y.	Me. Hastanesi
Görüşmeci 8	Lisans	Medikal muhasebe	Ac. Hastanesi
Görüşmeci 9	Lisans	Uzman doktor	Ru. Hastanesi
Görüşmeci 10	Lisans	Yönetici	Or. Hastanesi
Görüşmeci 11	Lisans	Yönetici	At Hastanesi
Görüşmeci 12	Ön lisans	Medikal b. sorumlusu	
Görüşmeci 13	Ön lisans	Halkla ilişkiler sorumlusu	Şi. Hastanesi
Görüşmeci 14	Lisans	Yönetici	İsidentbul ağız ve diş sağlığı polikliniği
Görüşmeci 15	Lisans	Medikal muhasebe	Op. Dr. Azimet Özdemir

Tablo 12. Medikal sağlık alanında malzeme tedarikinde faaliyet gösteren kuruluşlar katılımcıların sahip olduğu özellikler gösterilmektedir

Katılımcılar	Mezuniyet Durumu	Pozisyon	Çalıştığı kurum
Görüşmeci 16	Lisans	Yönetici	Avrupa işitme cihazları ve uygulama merkezi.
Görüşmeci 17	Lisans	Yönetici	Red Medikal Sağlık Hizmetleri
Görüşmeci 18	Lisans	Yönetici	Netsun işitme cihazları
Görüşmeci 19	Lisans	Yönetici	Medikal Market
Görüşmeci 20	Lisans	Yönetici	Meltem Medikal

Tablo13. Kamu hastanelerdeki katılımcıların sahip olduğu özellikler gösterilmektedir

Katılımcılar	Mezuniyet Durumu	Pozisyon	Çalıştığı kurum
Görüşmeci 21	Lisans	Eğitim birimleri sorumlusu	Ka. hastanesi
Görüşmeci 22	Lisans	Eğitim birimleri sorumlusu	Sü. hastanesi
Görüşmeci 23	Lisans	Eğitim birimleri sorumlusu	Pe. hastanesi
Görüşmeci 24	Lisans	Eğitim birimleri sorumlusu	Ta. hastanesi
Görüşmeci 25	Lisans	Eğitim birimleri sorumlusu	Ha. Hastanesi

Katılımcıların %68'si kadın, %32'si de erkektir. Eğitim durumları %84'ü lisans, %12'ön lisans ve %4'ü yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların %40'si 10 yıl ve altı tecrübeye sahip, %60'i 11 yıl ve üstü tecrübeye sahiptir. Katılımcıların çalıştıkları kurumun statüsü %60 özel hastaneler, %20 kamu hastaneleri ve %20'sinde medikal sağlık alanında faaliyet gösteren bireysel kuruluşlar oluşturmaktadır.

3.6.2. Medikal sağlık turistlerinin İstanbul'daki sağlık kuruluşlarını tercih etme nedenleri

Sağlık turizmi hakkında düşünceleriniz nelerdir? sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında görüşmecilerin hepsi sağlık turizmi konusunda ortak fikre sahip olduğu tespit edilmiştir.

Son yıllarda sağlık turizmi alanında İstanbul'daki hastanelerin çeşitlenmesi, kendilerini teknolojinin gereklerine göre yenilemeleri sağlık sektörü bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Görüşmeci 1.2.3.4.7.8: Sağlık turizminin son yıllarda yüksek derece rağbet gördüğu ve gelecekte de hem sağlık alanında hem de ülke açısından önemli bir etken olacağını söylemektedir.

Görüşmeci 13: Medikal sağlık alanında dış tedavilerin önemi her geçen gün artmaktadır. Ülkemiz bu alanda önemli yatırımlar yapmaktadır. Kurum olarak dış tedavilerinde son teknolojileri kullanmaktayız. Hem ülkemiz hem de kurumumuz bu alanda gelecekte dünyanın en önemli pazarları haline geleceğini beyan etmektedir.

Görüşmeci 21 ve 25: Sağlık turizminin, kamu hastanelerinde son 10 yılda önemli bir hedef haline geldiğini, sağlık alanında en son teknoloji ile yapılan hastanelerin bu alanı önemli derece etkileyeceklerini örneğin; yeni yapılan şehir hastaneleri gibi ve Türkiye'nin bu alanda dünyada öncü ülkelerden birisi olacağını beyan etmektedirler.

Sağlık turistlerinin hastanenizi tercih etme nedenleri nelerdir? sorusuna özellikle özel hastanelerde görev yapan görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

“Uygun maliyetin” turistlerin tercihlerinde önemli rol oynadığını bunun yanında kalite bakımından üst düzey uzman doktorların da etkisinin yüksek olduğunu belirtmektedirler. Hijyen ve uzun bekleme sürelerinin olmaması diğer önemli bir neden olarak belirtmişlerdir.

Görüşmeci 6: Türkiye'nin konum açısında avantajının etkili olduğunu önemli bir neden olarak görmektedir.

Görüşmeci 22: Kamu hastanelerinin uluslararası standartlara uygun hale gelmesi ve sağlık alanında yapılan uluslararası yasal düzenlemelerin geliştirilmesi turistlerin gelme nedenleri etkilemektedir.

Görüşmeci 17: H. Sözer; medikal sağlık alanındaki malzemelerin diğer ülkelere göre daha ucuz olması ve kaliteleri sayesinde uzun süreli kullanılması tercih etme nedenleri arasında önemli bir paya sahiptir.

Sağlık turistlerinin kurumunuzda en çok yararlandığı tedaviler nelerdir? Sorusuna görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde; medikal sağlık turizminin bir alanda yığılma göstermediğini, gelen hastaların tedavilerde çeşitliliğe gidildiği görülmüştür. Özellikle; saç ekimi, estetik ve plastik operasyonlar, obezite, tüp bebek ve kısırlık alanlarının ön planda olduğu tespit edilmiştir.

Görüşmeci 10.11.12.23: Saç ekimi başta olmak üzere diğer bakım tedavileri, göz ameliyatları, estetik ve plastik operasyonlar rağbet gören tedavi türleridir.

Görüşmeci 13: Diş tedavileri önemli bir paya sahiptir. Özellikle diş şekil bozukluklarını düzeltmek, genel diş sağlığı alanlarında temel hizmetler sunulmaktadır.

Görüşmeci 8 ve 22: Dünyada ve Türkiye de obezite olan hastaların sayısı giderek artmaktadır. Bundan dolayı turistlerin diğer tedavi türlerinin yanında özellikle son zamanlarda obezite tedavileri için geldiklerini söylemektedirler.

Görüşmeci 5: Turistlerin tüp bebek ve kısırlık alanında tedavileri tercih ettiklerini bunun yanı sıra özellikle saç ekimini tercih ettiklerini beyan etmiştir.

Görüşmeci 15: Vera tıp merkezi olarak turistlerin bizi tercih ettikleri tedaviler; göz hastalıkları, solunum yolu hastalıkları, diyabet, diş tedavileri ve doğum öncesi gelişim ve takip etme önemli alanlardandır.

İstanbul'da sağlık turizmi alanında eksiklikler var mı? Sorusuna görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde sorunlar genellikle şu başlıklar altında tespit edilmiştir; teknolojik yenilikler çok hızlı geliştiğinden dolayı mevcut mevzuatların yetersiz kaldığı, gelişmelere bağlı olarak mevzuatlarda iyileştirilmeye gidilmesinin gerektiğini, personel eğitimlerine önem verilmesi, hastanelerde hasta sayılarının azaltılması, fiziki şartlarının iyileştirilmesi gibi nedenler daha iyi sağlık turizmi hizmeti verilmesi açısından önemlidir.

Görüşmeci 24: Türkiye hukuki düzenlemeler ve denetimler yapmalıdır. Sağlık bakanlığı konuyla ilgili mevzuatları geliştirmelidir.

Görüşmeci 9:Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren kurumların belirgin eksikliği nitelikli personel yetiştirilmemesidir.

Görüşmeci 3: Bu alanda faaliyet gösteren kurumların alt yapıya daha fazla önem vermeleri ve tutundurma faaliyetlerini artırmaları gerekmektedir.

Görüşmeci 12: İstanbul'daki hastanelerin teknolojik yapıya önem vermeleri gerekmektedir.

Görüşmeci 25: Sağlık alanında kalitenin artması hasta sayısının düşürülmesine bağlıdır. Hastanelerdeki hasta sayısı düşürülürse Türkiye'ye sağlık alanında olumlu etki sağlayacaktır.

İstanbul'da sağlık turizmi alanında hizmet veriyormusunuz? Sorusuna g6rüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan g6rüşmelerde g6rüşmecilerin tamamı doğrudan veya dolaylı olarak medikal sağlık alanına hizmet ettiklerini ve taleplerin karşılanamaması gibi bir sorunun yaşanmadığını ifade etmişlerdir.

G6rüşmeci 3: Saç ekimi ve estetik operasyonlar açısında İstanbul'da 6nemli derece hizmet etmekteyiz

G6rüşmeci 2. 6 ve 7: Bizim hizmet anlayışımız uluslararası bir boyut haline geldiğinden dolayı sağlık alanında 6nemli hizmetler ettiğimizi d6şünüyorum. 6zellikle 6nlü kişilerin bizi tercih etmeleri İstanbul hizmet anlayışımızı farklı kılmaktadır.

Tutundurma faaliyetlerinde kurumunuzla ilgili reklamlarda İstanbul'un ilgi 6eken mekânlarından faydalaniyor musunuz? sorusuna g6rüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan g6rüşmelerde g6rüşmecilerin tamamı tutundurma faaliyetlerinin her işletmede olduğu gibi sağlık turizmi sekt6ründe de 6nemli olduğunu ve kullandıklarını ifade etmişlerdir.

G6rüşmeci 2. 6 ve 7: İstanbul'un b6y6leyici g6zellikleri insanları kendine hayran bıraktırıyor. Biz uluslararası standartlar da hizmet etme g6c6ne ve donanımına sahibiz 6zellikle futbol ve diğer alanlarda 6n sahibi insanların bizi tercih etmelerinde sahip olduğumuz kalitenin yanında İstanbul'un g6z alıcı unsurları 6nemli rol oynamaktadır. Hem reklamlarda bu unsurları kullanmaktayız hem de hastalarımız 6lkelerine d6ndüklerinde kalitemizin yanında İstanbul'un g6z alıcı mekanlarından bahsetmeleri bizim i6in 6nemli bir avantajdır.

G6rüşmeci 16. 17. 18. 19 ve 20 hari6 diğer g6rüşmecilerin ortak g6rüşleri: Tutundurma faaliyetleri bizim i6in hayati 6neme sahiptir. İnternet, broş6r ve tur operat6rleri bizim en 6ok kullandığımız faaliyetlerdir. Bunların hepsi g6rsel reklamlar yani video kadar etkili değildir. 66nk6 İstanbul'un sahip olduğu tarihsel, k6lt6rel ve mek6nsal g6zellikler 6nemli bir etkiye sahiptir. Bizleri tercih eden hastalara y6nelik sorularımızda bize verdikleri cevaplarda sahip olduğumuz kalitenin yanında İstanbul'un zenginlikleri en 6nemli geliş nedenlerinden bir tanesidir.

Görüşmeci 16. 17. 18. 19 ve 20: Sağlık alanında biz medikal bölümle ilgileniyoruz bu açıdan bakıldığında bizim faaliyet alanlarımız hastanelere göre farklıdır. Hastaneler medikal sağlık alanların da tedavi ve iyileştirme boyutuyla ilgileniyorlar bizler ise bu iyileştirmenin tedavi kısmında kullanılan malzemelerin tedarik kısmıyla ilgileniyoruz. Bunun için genellikle kaliteyi ön plana çıkaracak tutundurma faaliyetlerinden; reklam, dergi ve internet unsurlarını kullanıyoruz. İstanbul'un sahip olduğu mekânsal unsurlar bizim için fazla etkiye sahip olmamaktadır. Çünkü biz kalite ve kullanım üzerine yoğunlaşmaktayız.

**Hastanenize tedavi için en çok hangi ülkelerden hasta gelmektedir?
Sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;**

Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı yakın olması, , fiyat konusunda uygun olması gibi nedenlerle hastalarımızın en çok geldiği ülke sıralamasında ilk 10 sırada yer alanlar şunlardır; Rusya, Almanya, İran, İngiltere, Arap ülkeleri Azerbaycan, Fransa, Türki cumhuriyetleri, Arnavutluk, Romanya

Görüşmeci 2: Özel Avusturya Sen Jorj Hastanesini tercih eden ülkelerin başında Avusturya gelmektedir. Hastanemizi diğer ziyaret eden ülkeler ise İngiltere, İran, Amerika birleşik devletleri ve Fransa'dır.

Görüşmeci 3. 5. 12: Hastanemizi en çok ziyaret eden ülkelerin başında ülkemize sınırı olan ve siyasi sebeplerden dolayı ülkemize gelen Suriye kökenli turistlerin, sağlık alanında tedavilerimizden faydalanma yoğunluğu oldukça fazladır.

3.6.3. Covid-19 Salgınının İstanbul'da Medikal Sağlık Turizmine Olan Etkileri

Salgın sürecinde kurumunuza en çok sağlık turistinin geldiği ülke sıralaması değişti mi? sorusuna görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Özel hastanelerde görev yapan görüşmeciler: Salgının dünya genelinde görülmesi ile birlikte bazı ülkelerin tam kapanma ve uluslararası seyahat etme yasaklarından dolayı sağlık turizmi alanında ülkemize gelen turistlerin sayısında yüksek derece düşüş yaşandı. Salgının ülkemizde görülmesi ve yaygınlaşması ile birlikte, ülkemizin tam kapanma ve uluslararası seyahat etme yasağı sektörde durma

noktasına geldi. Kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması ile birlikte yaz aylarında yavaş bir şekilde hareketlilik yaşandı. Salgın öncesinde genellikle Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkeleri ülkemizi en çok tercih ederken, salgının etkisiyle Rusya, Arabistan, Ortadoğu ve Türki cumhuriyetleri sıralamanın değişmesiyle birlikte en çok ziyaret eden ülkeler haline gelmiştir.

Görüşmeci 21. 22. 23. 24. 25: Kamu hastanelerinin pandemi hastaneleri olarak ilan edilmesi sağlık turizm faaliyetlerini geri plana itmiş ve bu durum sağlık turizminde durgunluk yaşanmasına sebep olmuştur. Salgının bulaşma hızı ve hastanelere yatışların yoğun olması diğer tedavi türlerinin de ertelenmesine neden olmuştur. Sadece yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın acil durumlarından dolayı hastanelerimize getirilmelerine izin verilmiştir.

Covid-19 salgını kurumunuzun sağlık turizminden elde ettiği geliri ne yönde etkiledi? yönelik sorusuna görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Özel hastanelerde görev yapan görüşmeciler: Covid-19 salgınının en etkili olduğu dönemlerde ülkemizde yapılan yasaklar ile birlikte sağlık turizminden elde edilen gelir durma noktasına ulaşmıştır. Kısıtlamaların gevşemesi ile birlikte % 20' ye yakın bir artış yaşanmıştır. Geneline bakacak olursak 2021 yılının yaz dönemine kadar %70 bir kayıp yaşanmıştır.

Görüşmeci 13: Salgında yaşanan kapanma kuralları ile birlikte faaliyet gösterdiğimiz dış tedavilerinde işletmemizi bir dönem tamamen kapalı tuttuk. Kısıtlamaların hafifleşmesi ile birlikte kademeli olarak faaliyet göstermeye başladık. Bu durum gelirimizi yüksek derecede olumsuz etkiledi.

Görüşmeci 14: Salgından önce iki işletme ile sağlık turizm alanında faaliyet göstermekteydik. Salgınla birlikte yaşanan ekonomik problemlerden dolayı bir işletmeyi kapatmak zorunda kaldık.

Görüşmeci 17. 19 ve 20: Salgının etki göstermesi ile birlikte medikal alanda yapılan satışlarda yüksek derece düşüş yaşandı. Bu alanda elde ettiğimiz gelir kayıplarını salgında kullanılan; maske, dezenfektan ve diğer temizlik ürünleri ile minimize etmeye çalıştık.

Covid-19 sürecinde medikal sağlık tedavi tercihleri değişti mi? ve aksamalar yaşandı mı sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Kamu ve özel hastanelerde görev yapan görüşmecilerin ortak görüşleri: Covid-19 salgınının yoğun yaşandığı ve hastanelerin pandemi hastanelerine çevrildiği dönemlerde onkoloji, kardioloji gibi ameliyatlara hariç çoğu branşta ki ameliyatlara bile ertelendi, ameliyathaneler Covid-19 salgını hastaları için yoğun bakım ünitesine çevrildi anesteziye kullandığımız cihazlar dahi Covid-19 hastaları için (solunum sıkıntısı problemleri gibi durumlarda) kullanıldı. Medikal ameliyatlara neredeyse hiç yapılmadı belli sürelerle ertelendi, günde en az 3 kez ameliyat yapan operatör doktorlar haftalık bir veya iki bazen de hiç ameliyat yapmadılar kısacası salgın birçok alanda aksamalara neden oldu.

Görüşmeci 16. 17. 18. 19 ve 20: Medikal alanda bizler malzeme satışında hizmetler vermekteyiz. Salgın medikal malzeme alışlarını yüksek derece etkiledi, bazı dönemlerde satışlar durma noktasına geldi, bu açığımızı biz dezenfektan, maske ve diğer temizlik ürünlerini satarak kapatmaya çalıştık ama bu alanlarda bile merdiven altı satışların yaşanması hem sektöre olan güven hem de satışlarda azda olsa bizleri etkiledi.

Covid-19 salgını diğer hastalıkları tetikledi mi sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde görüşmecilerimiz Covid-19 salgınının solunum yolları, kalp, akciğer gibi hayati öneme sahip organları tahrip ettiğini ve buna bağlı olarak başta sedef hastalığı, kalp hastalıkları gibi hastalıklara neden olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca beyin fonksiyonlarını da etkilediklerini beyan etmişlerdir.

Görüşmeci 22: Covid-19 salgını diyabet hastalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Diyabet akut solunum riskini artıran kronik bir hastalıktır ve kan şekerini düşürmesiyle birlikte yüksek açlığa sebep olmaktadır. Covid-19 salgını, diyabet hastası olan ve yaşı ilerlemiş hastalarımıza bulaştığında tehlikeli ve ciddi sonuçlar ile karşılaştık bazen ölüm ile sonuçlananlar bile oldu.

Görüşmeci 21 ve 5: Salgın sürecinde bazı hastalarımız hastaneye gelmeme başladı özellikle tüberküloz hastalarını olumsuz yönde etkiledi çünkü bu hastalık iyileşme ile sonuçlanan bir hastalık olmasına rağmen aksamalara neden oldu.

Görüşmeci 9: Covid-19 salgınında sürekli kullanılan maskeler sedef hastalığına sebep olabilmekte, sedef hastalığına yakalanmış hastalarımızda bunu net görebilmekteyiz.

Görüşmeci 24: Özellikle obezite ve hipertansiyon olan hastalarımızda ağır şekilde geçmekte hatta ölüm gibi ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Akciğere tutulan virüsler hipertansiyonun sebep oldu kalp kaslarının kalınlaşması ile birlikte iyileştirme sürecini de olumsuz etkilemektedir.

Salgın sürecinde kurumunuzda değişen çalışma/ kural ve uygulamalar oldu mu? sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde görüşmecilerimiz, Salgın sürecinde iki önemli konuda değişikliğe gidilmiştir. Bunlardan birincisi hastanelerin fiziki şartlarının pandemi şartlarına göre düzenlenmesi, ikinci önemli konu ise personellerin iş dağılımının pandemi şartlarına göre ayarlanması olarak ifade etmişlerdir.

Görüşmeci 4: Salgının başında hastanenin hangi bölümlerinin salgın bölümü olacağını, hangi personellerin daha etkili görev yapacakları konusunda belirsizlikler vardı. Hastanemizde salgınla baş edebilmek için pandemi yönetim birimi oluşturuldu, biriminizin etkili ve hızlı kararlar almaları belirsizliklerin giderilmesine ve salgınla başa çıkacak yöntem ve planlamaların yapılmasına olanak sağladı.

Görüşmeci 7: Salgınla nasıl mücadele edeceğimize yönelik yol haritası yapıldı. Salgında personelin kullanacağı ekipman ve malzeme miktarları belirlenerek eksik olanların tedarik edilmesine yönelik kararlar alındı. Hastanemiz, İstanbul ve Türkiye genelinde salgının seyri ile ilgili bilgilerin sürekli takibi için ekip oluşturuldu.

Görüşmeci 11: Covid-19 salgının yayılması ile birlikte hastanemize yoğun hasta girişleri başladı bu durum personellerimizin yoğun çalışmasına, izin ve nöbetlerin yoğunluklara göre belirlenmesine hatta izinlerin belli bir süre ertelenmesine neden oldu.

Salgın süreci, tedavilerde uyguladığımız fiyat politikalarımızı etkiledi mi? sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde görüşmeciler; Diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe de malzeme tedarikinde kaynaklanan sorunlardan dolayı malzeme eksikliğinin yaşanmıştır bu durum fiyat artışına neden olmuştur. Ayrıca ameliyathanelerin Covid-19 ünitelerine çevrilmesi operasyonların sınırlı sayıda yapılmasına neden olduğundan dolayı fiyat artışlarına gidilmiştir.

Görüşmeci 1: Hastanemizde medikal tedavilerde, Covid-19 hasta sayısının azalmasıyla birlikte tekrar günübirlik ve bazen de cerrahi operasyonlar yapılmaya başlandı. Salgın sürecinde malzeme tedarikinde sorunlar olduğundan dolayı fiyat artışına gidildi.

Görüşmeci 17: Salgının yoğun olduğu dönemlerde medikal malzeme üreten firmalar üretimi durdurdu tamamen hastanelerde salgında kullanılan ürünlere odaklandılar hatta oksijen tüpü tedarikinde baya sıkıntılar yaşadık Covid-19 salgını solunum yolunu ve karaciğerleri etkilediği için firmalar oksijen tüplerini hastanelere yetiştirmeye bile zorlanıyordu. Bunun gibi durumlar medikal alanda malzeme sıkıntısına neden olduğundan dolayı fiyatlarda artış yaşandı.

Salgında sağlık turizmi adına yapılan tanıtım faaliyetleri nelerdir? sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Görüşmeci 10: Hastanemizde salgından önce tutundurma faaliyetleri; internet, tur operatörleri, reklam, dergi, hastalarımızın görüşleri ve doktorlarımızın iletişimi ile oluyordu. Salgınla yoğun olduğu dönemlerde sadece internet üzerinde tanıtım faaliyetleri yapıldı salgının hafiflemesi ile birlikte yani kademeli hasta kabullerinin olmasıyla birlikte tanıtım faaliyetleri tekrar salgın öncesine döndü.

Sizece salgın sürecinde sağlık turistlerinin karşılaştıkları sorunlar nelerdir? sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Yapılan görüşmelerde görüşmeciler; Sağlık turizminde hizmet alan kişilerin en önemli sorunlarından biri, ulaşım alanındaki kısıtlamalardır. Diğer bir sorun ise yine ulaşımına bağlı maliyet artışı olarak ifade etmişlerdir.

Görüşmeci 6: Sağlık turistlerinin karşılaştıkları en temel sorun uluslararası seyahat etme kısıtlamalarıdır. Sadece onlar için değil bizim içinde en temel sorunların başından gelir bu durum çünkü çoğu tıbbi operasyonlar ertelendi. Sağlık alanlarında alınan randevular ya iptal edildi ya da ertelendi

Görüşmeci 8: Sağlık turistlerini etkileyen sorunların başında fiyatlarda yaşanan değişimler gelmektedir. Salgının sebep olduğu malzeme sıkıntısı ve kurdaki dalgalanmalar fiyatların artışına neden oldu. Bu durum onların başka ülkelere yönelmelerine ve bizim içinde hem ekonomik hem de müşteri kitlemizin negatif yönde değişmesine etki etti.

Salgın sonrasında İstanbul'da sağlık turizmini nerede görüyorsunuz? sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;

Covid-19 döneminde ertelenen tedaviler, Covid-19 sonrası sağlık turizmi alanında önemli bir iş gücü ortaya çıkaracaktır. İstanbul'da sağlık turizmi alanında ciddi operasyonlara imza atılması bu durumun tutundurma yoluyla tüm dünyaya tanıtılması İstanbul'u daha cazip hale getirecektir.

Görüşmeci 5: Çoğu özel hastane gibi bizim hastanemizde sağlık turizmine önemli derecede önem vermektedir. Hastanemiz bünyesinde yapılan tedavilerin büyük bir bölümü medikal alana girmektedir. Bu durum yabancı ziyaretçilerin hastanemizi tercih etmelerinde etkili bir nedendir. İstanbul medikal alanda önemli bir merkez haline gelmiştir. Özellikle 2023 yılında medikal sağlık alanında, salgının yapmış olduğu olumsuzlukların giderileceğine inanıyoruz. Ertelenmiş tıbbi operasyonların ve yeni ziyaretçilerin gelmesi ile İstanbul'un iyi yerlerde olacağını düşünüyorum.

Görüşmeci 2: Medikal sağlık alanında daha iyi bilinçlendirme yapılabilirse İstanbul sağlık alanında daha iyi bir konuma gelebilir.

Görüşmeci 12: Medikal sağlık alanda faaliyet gösteren kurumların sadece bakım ve kozmetik alanlarda değil ciddi operasyonlar içinde güven oluşturma bilecek faaliyetlere yönelmeleri gelecekte İstanbul'u daha prestijli hale getirecektir.

Görüşmeci 25: İstanbul'da faaliyet gösteren hastanelerin üstün yönlerini bilimsel açıdan öne çıkaracak reklam ve tanıtımlar yapılmalıdır. Bu durum sağlık turizmi hareketlerini olumlu yönde etkileyecektir.

**Salgın sonrasında Türkiye’de sağlık turizmini nerede görüyorsunuz?
sorusuna yönelik görüşmecilerin verdikleri cevaplar;**

Türkiye’nin sağlık alanında yapmış olduğu hastaneler, uluslararası seyahat kolaylıkları, reklamlar, kaliteli hizmet, uluslararası hastaları koruma altına alan mevzuatların geliştirilmesi gibi bileşenlerin bir araya gelmesi ile birlikte Türkiye, sağlık turistlerinin hem güvenini hem de dikkatini çekecektir. Bu durum Türkiye’nin sağlık alanında imajını daha st noktalara taşıyarak, Türkiye’yi sağlık turizmi merkezi haline getirecektir.

Görüşmeci 23: Türkiye sağlık alanında yaptığı yatırımlar ile yabancı hastaların ilgisini kendine çekmeyi başarmıştır. Bunun yanında hem ekonomik hem de siyasi stabiliteler de oluşturabilirse şimdiki seviyesinin üstünde olacağını düşünüyorum

Görüşmeci 21: Türkiye, sağlık alanında çok ciddi hastaneler yapmaktadır. Özellikle İstanbul’da yapılan sağlık kuruluşları Türkiye’nin bu alanda kararlılığını bizlere göstermektedir. Bu yatırımların yanında medikal malzeme üretimini artırılırsa, sağlık turizmi merkezleri haline gelen ülkelerden biri olacaktır.

SONUÇ

Yapılan araştırmada, turizm olgusunda en önemli unsurların seyahat ve konaklama olduğu tespit edilmiştir. Turizm hareketlerinin, turistlerin ticari kazanç beklentilerine girmeden yapmaları gereken eylemlerden oluştuğu görülmüştür. Ayrıca seyahat ve konaklama için turistlerin, ekonomik birikimlerinin olması gerekmektedir. Turistler, gidecekleri yerleri önceden belirlemek için ön bilgiye sahip olmaları gerekir (Tengilimoğlu, 2017).

Yapılan çalışmada, turizmin birden fazla alanla bağlantılı olduğundan dolayı sabit bir tanımının yapılmadığı görülmüştür (Akova, 2020). Ayrıca turizm hareketlerinin ekonomik, istihdam, gelir ve sosyolojik etkilerinin de olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 12. 2019-2021 yıllarında dünyada en çok ziyaret edilen 6 ülke

Ülkeler	Kişi sayısı
Fransa	89.400.000
İspanya	83.700.000
Amerika Birleşik Devletleri	79.300.000
Çin	65.700.000
İtalya	64.500.000
Türkiye	51.200.000

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/>. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-visited-countries>

Tablo 1’de de görüldüğu gibi 2019-2021 yıllarında turizm sektörüne en çok yatırımı yaparak, dünyada turizm hareketlerinin kendine çeken ülkeler; Fransa, İspanya, ABD, Çin, İtalya ve Türkiye olduğu tespit edilmiştir. Türkiye, sahip olduğu turizm zenginlikleri ile dünya da önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. Türkiye de en çok ziyaret edilen şehirlerin ise İstanbul, Antalya, Muğla, Edirne ve Ankara olduğu tespit edilmiştir.

Sağlık turizmine olan ihtiyacın Yapılan çalışmalar sonucunda her geçen yıl arttığı görülmüştür. Bunun sebepleri; insanların bedensel ve ruhsal yönden daha mutlu olmak arzusudur. Sağlık turizminin insanların taleplerine göre çeşitlendiği görülmüştür. Sağlık turizmi ülkelere önemli derecede ekonomik kazançlar getirdiği için ülkeler son yıllarda bu alana çok önem vermişlerdir. Bunun sorucunda Türkiye’de sağlık turizmine önemli yatırımlar yapmıştır. İstanbul sağlık turizminin en önemli merkezi haline gelmiştir.

Yapılan araştırmada; sağlık turizmi; ekonomik, istihdam ve gelir gibi yapmış olduğu olumlu etkilerden dolayı ÷lkelerin ekonomik politikalarının vazgeçilmez unsuru haline geldiği tespit edilmiştir. Birleşik Krallık'da (İngiltere) da, sağlık turizmi 3. büyük ihracat sektörüdür. (Tüm BK ihracatının 8%'i, yaklaşık 20 milyar dolar ilaç ve yaklaşık 4 milyar dolar tıbbi cihaz ve malzeme-2020 rakamlarıyla) ayrıca Türkiye'ye göre sağlık alanına daha fazla yatırım yapmaktadır. İngiltere sağlık alanı nüfusun tamamına ücretsizdir. Kişi başına düşen sağlık harcamaları 4315,43 ABD doları olarak tespit edilmiştir (T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2015).

Almanya 2000'den fazla sağlık tesisleri ile sadece komşu olan ÷lkeleri değil bütün dünyaya sağlık turizmi açısından hizmet etmeyi ve sağlık turistlerini kendilerine çekecek programlar oluşturmaya önem vermektedir. Hindistan'da uluslararası akreditesi bulunan hastaneler açmıştır. Fortis Hastanesi, Apollo Hastaneleri, Wockhardt Hastaneleri, Medanta Medicity, Max Hastanesi, Breach Candy Hastaneleri Lilavati Hastanesi ve Manipal Hastaneleri gibi geniş ve lüks odalar sunan mükemmel altyapısı ile hastalara güven ve rahatlık vermektedir (Afam, 2018). Brezilya ise estetik veya plastik cerrahi alanında hizmet mükemmelliği açısından yalnızca ABD ile rekabet eden, en büyük ikinci pazar haline geldiği tespit edilmiştir.

Türkiye'nin son zamanlarda sağlık turizmine yapmış oldu yatırımınla önem arz etmektedir. Özellikle son 10 yılda; yapımı 2016 yılında başlanan ve 2020 yılının Mayıs ayında tamamlanan Başakşehir Çam ve Sakura Hastanesi gibi diğer büyük şehir hastaneleri bu yatırımlara örnektir. Ayrıca 45 günde tamamlanan ve gelecekte sağlık turizmine hizmet edecek olan; Sancak Tepe'de Prof. Dr. Feriha Öz Acil Durum Hastanesi ve Yeşilköy Atatürk Havalimanı'ndaki Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi gibi kuruluşlar sağlık turizmini pozitif yönde etkileyecektir.

Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un sağlık turizminde ön plana çıkmasında; jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel yapısı, nitelikli hizmet sonumu, medikal sağlık turizmine önemli yatırımlar yapması rakiplerine karşı İstanbul'u öne plana çıkarmıştır. Tablo 4'de de gösterildiği gibi TUIK verilerine göre 2015 ve 2020 yılları arasında sağlık turizminden gelen gelirin çok hızlı arttığı gör÷lmüştür. 2015 yılında 794.395 dolardan 2020 yılında 1.165.105 dolara yükselmiştir. İstanbul'un bu gelirdeki oranının % 25 olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan bu araştırmada; Covid-19 salgının dünyada yayılmasıyla birlikte medikal sağlık alanında birçok ülkenin negatif yönden etkilendikleri tespit edilmiştir. Covid-19 salgınının düzensiz seyri 2020 yılında dünya medikal turizm maliyetlerini %4,8'e düşürdüğü grlmştir. Ayrıca uluslararası medikal tıbbi tedavilerin aksamasına sebep olarak, turizm gelirlerinde 730 milyar dolarlık düşüşün yaşanmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu olumsuzluktan en çok etkilenerek sağlık gelirlerinde % 46'lık düşüş ile Tayland olmuştur. Çünkü Tayland gelirlerinin %50'sini komşu ülkelerden gelen sağlık turistlerinden elde etmektedir (Magazine, 2020). Türkiye de 2020 yılında mart-haziran döneminde 516 milyon dolarlık düşüşün yaşandığı tespit edilmiştir. Pandemi sürecinin getirmiş olduğu olumsuzluklara rağmen uluslararası medikal turizm derneğinin yapmış olduğu çalışmalara göre Türkiye sağlık turizminde dünyada 9. sırada yer almaktadır.

Yapılan araştırmada; Covid-19 salgını, İstanbul'u olumsuz yönden etkilediği tespit edilmiştir. Yaşanan kısıtlamalar ile birlikte İstanbul'da medikal sağlık alanında faaliyet gösteren poliklinikler, günübirlik tıp merkezleri ve medikal işletmeler kapanmıştır. Ayrıca kamu ve özel hastaneler pandemi hastanesi ilan edilerek medikal bölümler ve ameliyathaneler Covid-19 ünitelerine çevrilmiştir. Bu durum medikal tedavilerin ve operasyonları aksamasına neden olmuştur. İstanbul'da konaklama, eğlence gibi alanlarında kapandığına tespiti yapılmıştır.

şekil 4'de de görüldüğü gibi İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü raporuna göre 2017 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 560.880 iken, hızlı bir artış ile 2020 Ocak ayında 1.017.034 sayısına yükselmiştir. 2021 yılında pandeminin etki ile -%67 oranında bir azalma meydana gelmiş ve bu sayı 334.825'e dşmştir.

Yapılan araştırmada sağlık turistlerinin hastaneleri ve kurumları tercih etmelerinde; Uygun maliyetin, kalite bakımından üst düzey uzman doktora sahip olmanın, hijyen ve uzun bekleme sürelerinin olmaması, Türkiye'nin konum açısında avantajının etkili olduğunu, kamu hastanelerinin uluslararası standartlara uygun hale gelmesi ve sağlık alanında yapılan uluslararası yasal düzenlemelerin geliştirilmesi ve medikal sağlık alanındaki malzemelerin diğer ülkelere göre daha ucuz olması ve kaliteleri sayesinde uzun süreli kullanılması gibi nedenler tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada sağlık turistlerinin en çok yararlandığı tedaviler ise; Sa ekimi başta olmak üzere diğer bakım tedavileri, göz ameliyatları, estetik ve plastik operasyonlar, diş tedavileri, obezite tedavileri, tüp bebek ve kısırlık alanında

tedavileri, solunum yolu hastalıkları, diyabet, doğum öncesi gelişim ve takip etme tedavileri tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada İstanbul'da sağlık turizmi alanında eksiklikler ile ilgili; sağlık alanıyla ilgili hukuki düzenlemelerin ve mevzuatların eksikliği, nitelikli personel yetiştirilmemesi, alt yapı ve tutundurma faaliyetlerinin yetersizliği, teknolojik gelişmelerde yetersizlik, siyasi politikalar, yabancı dil bilmeyen personelin fazlalığı, hastanelerdeki fiziki yetersizlikler tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada tutundurma faaliyetlerinde; internet, reklam, dergi, broşür, tur operatörleri, dünyada ünlü kişilerin reklamlarda kullanılması, İstanbul'un mekânsal güzellikleri, doktorların ve personellerinin tanıtıma olan etkilerinin önemli olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada hastanelere ve kuruluşlara en çok gelen ülkeler; Rusya, Almanya, İran, İngiltere, Arap ülkeleri Azerbaycan, Fransa, Türki Cumhuriyetleri, Arnavutluk, Romanya, Avusturya, Amerika Birleşik Devletleri ve Suriye kökenli turistlerin geldiği tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada salgınla birlikte en çok gelen ülkeler sıralaması değişmiş ve sıralamada; Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkeleri yerine, Arabistan, orta doğu ve Türki cumhuriyetleri gibi ülkelerin aldı tespit edilmiştir. Ayrıca salgınla birlikte gelirlerde %70 bir kayıp yaşanmış ve birden fazla işletmenin kapandığı, işletmelerinde; maske, dezenfektan ve diğer temizlik ürünlerini satarak medikal malzeme satış kayıplarını telafi ettikleri tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada Covid-19 salgınının yoğun yaşandığı ve hastanelerin pandemi hastanelerine çevrildiği dönemlerde onkoloji, kardioloji gibi ameliyathane hariç çoğu branşta ki ameliyathaneler ertelendiği, ameliyathaneler Covid-19 salgını hastaları için yoğun bakım ünitesine çevrildiği, anesteziye kullanılan cihazların Covid-19 hastaları için (solunum sıkıntısı problemleri gibi durumlarda) kullanıldığını. Medikal ameliyathaneler neredeyse hiç yapılmadığını ve belli tarihlere ertelendiği tespit edilmiştir. Ayrıca Covid-19 virüsü; diyabet hastalarını olumsuz yönde etkilediğini. Tüberküloz hastalarını olumsuz yönde etkilediğini ve sedef hastalıklarını çoğalttığının tespiti yapılmıştır. Ayrıca yapılan araştırmada salgın sürecinde çalışma koşullarının değiştiğini fiyat politikalarının değiştiğini bu durumun turistler üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ve tutundurma faaliyetlerinde sadece internetin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada salgın sonrasında İstanbul'da sağlık turizminin pandemi önceki dönemlerden daha iyi olacağını, İstanbul medikal alanda önemli bir merkez olduğunu, Özellikle 2023 yılında medikal sağlık alanında, salgının yapmış olduğu olumsuzlukların giderileceğini, ertelenmiş tıbbi operasyonların yapılmasıyla İstanbul'un eskisinden daha iyi bir konuma geleceğinin tespitleri yapılmıştır.

Yapılan araştırmada salgın sonrasında Türkiye'nin, sağlık turizminde yaptığı yatırımlar ile yabancı hastaların ilgilerini kendine çekmeyi ve önemli bir sağlık merkezi haline geleceğı tespit edilmiştir. Bunun yanında hem ekonomik hem de siyasi stabiliteler de iyileştirmesiyle şimdiki seviyesinin üstünde olacağını ve medikal malzeme üretimini artırılırsa Türkiye'nin sağlık turizmi merkezleri haline gelen ülkelerden biri olacağını tespiti yapılmıştır

Bu araştırmada Covid-19 salgınına medikal sağlık alanda faaliyet gösteren medikal malzeme kurumlarına yapmış olduğu etkilerin sonuçları ise şunlardır: Salgının Türkiye'de görülmesiyle birlikte insanların sadece temizlik ve hijyen malzemelerine yöneldiklerinin, dezenfektan, maske ve diğer temizlik ürünlerinde satışların olduğu görülmüştür. Ortopedi malzemeleri, boyunluklar, ecza dolabı, korseler, ağrı bantları gibi malzemeler geri plana ittirilmiştir. Ayrıca salgının medikal sağlık alanda yapılacak ameliyatların ertelenmesine neden olduğunu bunun sonucunda bu alanda kullanılan malzemelerin satılmamasında önemli derece rol oynadığı tespit edilmiştir.

Yapılan araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi Covid-19 salgınından önce, sağlık turizmi kapsamında medikal sağlık turizminin İstanbul'da önemli derecede rağbet gördüğünü tespit edilmiştir. Bu durum diğer sektörlere de pozitif yönde etki ederek Türkiye'ye hem ekonomik hem de sağlık alanında önemli kazanımlar sağlamıştır. Covid-19 salgını ile birlikte ülkelerin almış oldukları tedbirler ve kısıtlamalar sonucunda insanlar ikamet ettikleri yerlerden çıkmamış ve sağlık turizmi başta olmak üzere diğer sektörlerde olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durumun sonucunda sağlık turizmi kapsamına medikal sağlık alanında faaliyet gösteren dünya çapındaki şehirler gibi İstanbul'da önemli dereceden etkilenmişti.

ÖNERİ

Medikal sağlık turizminde tanıtım amaçlı öneriler

Yapılan araştırmada; İstanbul'un tanıtımının eksik olduğu tespit edilmiştir. Görüşmecilerin çoğu yeterince tanıtımın yapılmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Bu durumun pozitif yönde düzeltilebilmesi için sağlık turizmi alanında reklamların artırılması gerekir. Bu çalışmalar, uluslararası fuarlara katılmak, bilimsel kongrelerde sunumlar yapmak, tanıtım amaçlı sosyal medya kuruluşlarından faydalanmak ve tanıtım amaçlı belgeseller ile kısa filmler yapmak, sektöre olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Medikal sağlık turizminde olumsuz ülke imajı giderilmeye amaçlı öneriler

Yapılan araştırmada olumsuz ülke imajının etkisi tespit edilmiştir. Bu durumun düzeltilebilmesi için sağlık alanında güvenilirlik kavramına vurgu yapılmalıdır. Ülkemizde tedavi gören hastaların memnuniyetlerine önem verilip, bu kişilerden ülke imajının düzeltilebilmesi için yararlanılabilir.

Medikal sağlık turizminde finansal, hasta sayısı ve mevzuatlar ile ilgili öneriler

Sağlık alanında faaliyet gösteren kurumlara finansal destek sağlanmalıdır. Sağlık bakanlığı bütçesinde bu kurumlara gerekli destek ve ucuz krediler sağlayarak bu sektöre yardımcı olunduğu takdirde ülke ekonomisine katkısı yüksek olacaktır. Bunların yanı sıra personel eksikliği, mevzuat eksikliği, alt yapı eksikliği, siyasi nedenler sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzlukların giderilebilmesi için; Sağlık Bakanlığı konularla ilgili yeterli düzeyde ilgilenmelidir. Ayrıca medikal malzeme üretiminin artırılması, beklentilerinin karşılanması, hasta sayılarının düşürülmesi, hukuki düzenlemeler ve denetlemelerin yapılması bu olumsuzluklara çözüm sağlayacaktır.

Medikal sağlık turizminde bilinçlendirme ve farkındalıkla ilgili öneriler

Medikal sağlık alanında daha iyi bilinçlendirme yapılabilirse İstanbul sağlık alanında daha iyi bir konuma gelebilir. Medikal sağlık alanda faaliyet gösteren kurumların sadece bakım ve kozmetik alanlarda değil ciddi operasyonlar içinde güven oluşturabilecek faaliyetlere yönelmeleri gelecekte İstanbul'u daha prestijli hale getirecektir. Ayrıca İstanbul'da faaliyet gösteren hastanelerin üstün yönlerini bilimsel açıdan öne çıkaracak reklam ve tanıtımlar yapılmalıdır. Sağlık turizmi kapsamında Covid-19 salgınının bu sektöre yaptığı etkiler üzerinde yapılan çalışmalar sınırlıdır. Ülkemizde bu alanda yeterli düzeyde bilimsel çalışmaların yapılması sektöre yüksek derecede katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Afam. (2018). *Afrika Araştırmacıları Derneği*. Erişim adresi:<https://afam.org.tr/>:
<https://afam.org.tr/afrikadan-hindistana-saglik-turizmi/>
- Akbolat, M., & Deniz, N. (2017). Türkiye’de medikal turizmin gelişimi ve bazı ülkelerle karşılaştırılması. *Uluslararası Global Turizm Araştırma Dergisi*, 126-126.
- Akdu, S. (2009). *Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm ve Türkiye’deki Uygulamalar zerine Bir Araştırma: İstanbul ve Ankara rneği*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akman, A. (2007). *Turizm gelişmesinin yarattığı doğal ve kültürel değişimler: kaş rneği*. Ankara: T.C. Ankara niversitesisosyal bilimler enstitüsü sosyal vre bilimlerianabilim dalı.
- Akova, İ. (2020). Genel Turizm Bilgisi. *İstanbul, istanbul: istanbul niversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesi kültürel miras ve turizm n lisasn programı*.
- Aksoy, C. (2016). *Türkiyede sağlık turizminin durum analizi: istanbuldaki sağlık yöneticilerine yönelik bir alışma*.
- A Tonic for Health Tourism. (2009). The Times of India,
- Aktaş, S. (2020). Küresel sağlıktan sağlık turizmine Covid-19. *Türk Coğrafya Dergisi*, 107-114.
- Akyürek, D. (2019, 10 21). Erişim adresi:
<https://tr.linkedin.com/pulse/d%C3%BCnya-ve-t%C3%BCrkiyede-medikal-turizm-devrim-aky%C3%BC>
- Alaeddinoğlu , F. (2015). Türkiye’de turizmin gelişimi ve alternatif turizm arayışları içinde Ankara: *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları* (s. 205-221). Pegem A Yayıncılık.
- Arellano, A. (2007). Patients without borders: the emergence of medical tourism. *International Journal of Health Services*, 37, 193-198.
- Aydın, Z. (2022). *Küresel kent ağlarında istanbul’un rolü ve konumununsaglık turizmi üzerinden incelenmesi: nitel araştırma*. 32-33. istanbul: T.C.Marmara niversitesi sosyal bilimler enstitüsü Şehir alışmaları.
- Bag, M., & Sade, G. (2020, 05 04). *euronews*. Erişim adresi:
<https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-Covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld>
- Bağcı, E., Uzun, C., & Bostan, A. (2020). Covid-19 ve sağlık turizmi. *Journal of Awareness*, 331-348.

- Bahar, O., & Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 125-139.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2013). *Turizm ekonomisi. Eskişehir*: T.C. Anadolu üniversitesi yayını.
- Baykal, F. (2015). Uluslararası turizm ulaştırmasının akış yönü ve dağılım dokusu. *Ege Coğrafya Dergisi*, 24/2, 57-68.
- Berктаş, M. (2017). Türkiye'nin ulusal sağlık akreditasyon çalışmaları. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*(44), 78-81.
- Bmtdö. (2019). *United Nations World Tourism Organization*. Erişim adresi: <https://www.unwto.org/>: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420858>
- Bulut, A., & Şengül, H. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Turizmi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 45-62.
- Budget Direct Insurance. (2022, 1). Erişim adresi <https://www.budgetdirect.com.sg/>. Budget Direct Insurance: <https://www.budgetdirect.com.sg/travel-insurance/research/medical-tourism-singapore>
- Büyüктаşkın, K. (2013). Erişim adresi: <https://www.taylandgezi.com/tayland-saglik-turizmi/>
- cnnturk. (2021). Erişim adresi: cnnturk web: <https://www.cnnturk.com/corona-virusu-haberleri>
- Çelik uğuz, S. (2014). Türkiye'de Cari işlemler Dengesi ve Turizmin Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18-22.
- Çılğinoğlu, H. (2018). *Uluslararası sağlık turizminin ekonomik, hukuki ve idari yönden değerlendirilmesi: türkiye'deki hastaneler üzerinde örnekleme. . Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.Doktora Tezi.*
- Çınar, F., & Özkaya, B. (2020). Korona virüs (Covid-19) pandemisinin medikal turizm faaliyetlerine etkisi. *sağlık ve sosyal refah araştırmaları dergisi*, 2(37).
- Dağlı , M. (2021). *Tıp fakültesi ve turizm fakültesi öğrencilerinin sağlık turizmi hakkındaki farkındalık düzeyleri. Alanya : T.C.Alanya alaaddin keykubat üniversitesi lisansüstü eğitim enstitüsü sağlık turizmi anabilim dalı yüksek lisans tezi.*
- Demirel, E. Ö. (2010). *Türkiyede medikal turizm ve geliştirilmesi: örnek bir araştırma. Balıkesir*: T.C Balıkesirüniversitesi sosyal bilimler enstitüsü turizm işletmeciliği ve ana bilim dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

- Demirkol, Ş. (2016). *Turizm pazarlaması*. İstanbul: İstanbul üniversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesikültürel miras ve turizm ön lisans programı.
- Deveci, E. (2020). Erişim adresi:özcü web:
<https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/sac-ekimi-turizminde-gelir-15-milyar-dolara-ulasti-corona-olumsuz-etkileyebilir-5657387/>
- Dinçer, M. (1993). *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*. İstanbul: filiz kitabevi.
- Disk. (2020). *Covid-19 Disk Raporu-2*. İstanbul: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi.
- Dünya Haber Merkezi. (2020). Erişim adresi: [https://www.dunya.com:](https://www.dunya.com:https://www.dunya.com/sectorler/turizm/tursab-raporu-2020de-dunyada-turizm-destinasyonlari-buyuk-kayıplara-ugradi-haberi-603377)
<https://www.dunya.com/sectorler/turizm/tursab-raporu-2020de-dunyada-turizm-destinasyonlari-buyuk-kayıplara-ugradi-haberi-603377>
- Echtner, C., & Jamal , T. (1997). The disciplinary dilemma of tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 868-883.
- Edinsel, S., & Adıgüzel, O. (2014). Türkiye'nin sağlık turizmi açısından son beş yıldaki dünya ülkeleri içindeki konumu ve gelişimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi*, 4(2), 171.
- Ergen, F. D. (2018). *türkiyede medikal turizm girişimciliği: istanbul örneği*. Balıkesir: T.C Balıkesir üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü turizm işletmeciliği veotelcilik anabilim dalı doktora tezi.
- Forgione, D., & Smith, P. (2007). "Medical tourism and its impact on the us health care system". *Journal of Health Care Finance*, 34(1), 27-35.
- Genç, U. (2007). Sağlıkta, sağlıklı bir dönüşüm. *Türkiye'de Sağlık Turizmi. Çerçeve dergisi*, 96-97.
- Günyol, A. (2022). Erişim adresi:
<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/holding/basaksehir-cam-ve-sakura-sehir-hastanesi-mipimde-en-iyi-saglik-kompleksi-odulunu-kazandi/671735>
- Helble, M. (2011). The movement of patients across borders: challenges and opportunities for public health. *Bulletin of the World Health Organisation*, 89, 68-72.
- Heung, C., Kucukusta, D., & Song, H. (2010). A.conceptual model of medical tourism: Implications for Future Research. 27(3), 236-251.
- Hopkins, L., Labonte, R., Runnel'ları, V., & Paketleyici, C. (2010). Medical tourism today: what is the state of existing knowledge? *Journal of Public Health Policy*, 185-198.
- Horowitz , M., & Rosensweig , J. (2007). Medical tourism: globalization of the healthcare marketplace. *Medscape General Medicine*, 9(4), 1-12.

- İçöz, O. (2005). *Turizm Ekonomisi* (3. Baskı b.). Ankara: Turhan kitabevi.
- İstanbul İl ve Turizm Müdürlüğü. (2004-2020). *türkiye ve istanbula gelen yabancı sayısı*. Erişim adresi:<https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/83102,ocak-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0>
- İstanbul İl Kültür Turizm Müdürlüğü.(2018) Erişim adresi:
<https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276893/istanbul-turizm-istatistikleri---2018.html>
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu, 2017, 2018 ve 2019 yılını kapsayan verilerin, önceki yıllarla karşılaştırmalı, aylık ve yıllık verileri İstanbul turizm istatistikleri*. İstanbul.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü. (2004-2021). *Türkiye ve İstanbul'a gelen yabancı sayısı*
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü. (2017-2021). *İstanbul'a ocak ayı gelen yabancı sayısı*.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü. (2019). *İstanbul'a gelen yabancı sayısı (Ocak- Temmuz)*.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü. (2021). *İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu , İstanbul Turizmi Turist Profili ve Davranışları Üzerinde bir Değerlendirme*.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü. (2021). *Milliyetlerine göre istanbula gelen yabancı sayısı*.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022). *İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu*.
- İstanbul Kalkınma Ajansı. (2012). Erişim adresi:
<https://www.istka.org.tr/media/1074/t%C3%BCrkiye-ve-%C4%B0stanbul-b%C3%B6lgesi-nde-turizm.pdf>
- İstanbul kültür Trizm Bakanlığı. (2021). Erişim adresi:
<https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/83102,ocak-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0>
- İstanbul Kültür Turizm Müdürlüğü. (2019). Erişim adresi:
<https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/68945,aralik-2019-turizm-istatistikleri-istanbulpdf.pdf?0>
- İstanbul Kültür Turizm Müdürlüğü. (2019). Erişim adresi:
<https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/61249,turist-profil-i-ve-davranislari-arastirmasipdf.pdf?0>
- Kabacık, M. (2021). Covit 19 Pandemisinin türkiye sağlık turizmine etkileri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 464-476.

- Kantar, G. (2014). Türkiye’de sağlık turizmi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 16.
- Karababa, A. (2017). *Türkiyede sağlık turizm: ülkeler arası bir karşılaştırma*. Gaziantep: T.C Hasan Kalyoncu üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Karadayı, S., & Asan, Ş. (2021). Pandemi döneminde medikal turizm engelleri analizi. *Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi*, 12-14.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, A., & Türkseven, Y. Ç. (2022). Turizm gelirlerinin milli gelir üzerindeki etkisi:akdeniz havzası ülkeleri için bir panel veri analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 341-356.
- Karataş, M., & Babül, S. (2013). Gelişen dünya’da turizm sektörünün yeri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15-24.
- Karataş, Z. (2015, Ocak). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 63-64.
- Kaya, S. Y., Karsavuran, H., & Özer, Ö. (2013). *Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu*. İstanbul: T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizm Genel Başkanlığı.
- Kent S.G. (2020, 01 16). *Dünyada ve Türkiye’de Tüp Bebek*. Erişim adresi:<https://www.kentsaglikgrubu.com/>: Dünyada ve Türkiye’de Tüp Bebek
- Kulisch, A., Bender, T., Nemeth, A., & Szekeres, L. (2009). Effect of thermal water and adjunctive electrotherapy on chronic low backpain: a double blind, randomized, follow up study. *Journal of Rehabil Med*, 41, 73-79.
- Kurar, İ., & Baltacı, F. (2021). Medikal turizm potansiyeli üzerine nitel bir araştırma: Antalya örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 176-199.
- Magazine, M. T. (2020, 09 21). *Medical Tourism Magazine*. Erişim adresi:<https://www.magazine.medicaltourism.com/article/will-medical-tourism-survive-the-coronavirus-pandemic>
- Marlowe, J., & Sullivan, P. (2018). Medical tourism: the ultimate outsourcing. *Open Journal of Social Sciences*, 6, 230-246.
- Medical fair asia* . (2022). Medical fair asia phygital edition. Erişim adresi:<https://www.medicalfair-asia.com/>
- Medical Tourism Association. (2021). Erişim adresi:<https://www.medicaltourism.com/mti/2020-2021/region/europe>
- Medical Tourism Index. (2020). Erişim adresi:<https://www.medicaltourism.com/mti/home>

- Medikal Turizm Derneği. (2020-2021). *Europe Overall Medical Tourism Association (MTI) score.*
- MTA. (2021). Erişim adresi:<https://www.medicaltourism.com/destinations/brazil>
- MTM. (2021). *Global Health Accreditation for Medical Travel Services.* Erişim adresi:<https://www.medicaltourism.com>
- Mutlubaş, I. (2020). Dünya’da ve türkiye’de medikal turizmin güncel durumu. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2974-2984.
- Naranong, A., & Naranong, V. (2011). The effects of medical tourism: thailand’s experience. *Bulletin of the World Health Organisation* 89(5).336-344
- Otel Satın Alma Müdürleri ve Eğitim Derneği. (2021). Erişim adresi: <https://www.osmed.com.tr/turizm-nedir/>
- Özer, ., & Songr, C. (2012). Türkiye’nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 69-81.
- zelik Heper, F. (2021, 05 27-28). Dünyada ve Türkiye’de Medikal Sağlık Turizminin Değerlendirilmesi. *INGANT’21.*
- zelik Heper, F. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya Turizm Hareketleri ve Turist Tercihlerinde Meydana Getirdiği Değerlişimlere Genel Bir Bakış. *Turizm ve işletme bilimleri dergisi*, 1-18.
- zkan, M. (2019). Sağlık turizmi kapsamında Türkiye'nin medikal turizm potansiyeline yönelik bir değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve işletme Araştırmaları Dergisi*, 50-64.
- zkurt, İ. C., & Bilgir, B. (2022). Türkiye’de turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi:ardl yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve işletme Dergisi*, 277-303.
- Özsarı, S. H., & Karatana, . (2010). *Sağlık Turizmi Aısından Türkiye'nin Durumu.* İstanbul: T.C İstanbul niversitesi sağlık bilimleri fakültesi sağlık yönetimi bölümü.
- Ricafort, K. (2011). A Study Of Influencing Factors That Lead Medical Tourists To Choose Thailand Hospitals As Medical Tourism Destination. Unpublished Master Thesis, *School of Business and Technology of Webster University, Thailand.*
- Rodos, R., & Schiano, T. (2015). *Medicine and Social Justice: Essays on the Distribution of Health Care.* Published to oxford scholarship online.
- Rousselle, H., Slepheard, C., & etc. (1995). Prospects for health tourism exports for the english speaking calibbean. *Social Sectors Developmant Strageies Inc.*

- Sağlık Bakanlığı. (2020). Erişim adresi:
<https://www.saglik.gov.tr/TR,65782/cumhurbaskani-erdogan-sancaktepe-acil-durum-hastanesinin-acilisini-yapti.html>
- Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Erişim adresi:<https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-8789/saglikta-akreditasyon.html>
- Said, H., Musyoki, J., & Karani, A. (2021). An optimisation of four sars-cov-2 qrt-pcr assays in a kenyan laboratory to support the national Covid-19 rapid response teams. *Wellcome Open Research*, 4-14.
- Silverman, D. (2021). Nitel araştırma nasıl yapılır? 37. (H. Engin, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Singapur Ticaret Müşavirliği. (2020). *Singapu medikal sektörü ülke raporu*.
- Tanrıverdi, A., & Işık, C. (2020). Bir hedef pazar seçeneği olarak alman dental turistler açısından türkiye ve macaristan'daki dental tedavi fiyatlarının karşılaştırılması. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 328-348.
- T.C İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi. (2012). *Türkiye'nin sağlık turizmindeki önemi*. Malatya: satürk yayınları.
- T.C İstanbul Valiliği. (2022). Erişim adresi:<http://www.istanbul.gov.tr/>
<http://www.istanbul.gov.tr/tarihi-ve-turistik-mekanlar>
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2015). Sağlık Turizmi Merkezi İstanbul Mali Destekler Programı (İşletmeler). 3-4. İstanbul: İstanbul Kalkınma Ajansı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı . (2020). Erişim adresi:<https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/81939,3103turizmistatistikleri2020-4pdf.pdf?0>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2007). *Termal Turizm Master Planı*. İstanbul.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Erişim adresi:<https://www.ktb.gov.tr/TR-96269/turizm-cesitleri.html>
- T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2015). *Birleşik Krallık sağlık turizmi raporu*. Londra.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı. (2013). *Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu*. İstanbul.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). Erişim adresi:<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/Covid-19-nedir-.html>
- Tengilimoğlu, D. (2017). *Sağlık turizmi*. Ankara: Nadir kitapçılık.

- Tengilimoğlu, D. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin sağlık turizmine etkisi. Ankara: Atılım üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Tengilimoğlu, D. (2021). Sağlık turizmi ve devlet teşvikleri. *Journal of Life Economics*, 1-10.
- Tonkuş, H. (2010). Sağlık Turizmi Nedir. 1-2.
- Tontus, Ö. (2015). *Tüm yönleriyle sağlık turizmi ülkeleri: İngiltere*. İstanbul: İstanbul teknik üniversitesi.
- Tontuş, H. (2020). Özel hastaneler ve özel sağlık tesisleri. *satürk yayınları*.
- Turkau. (2022, 03 24). Erişim adresi:<https://turkau.com/>: <https://turkau.com/ulke-nufuslari/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022, Ocak 31). Erişim adresi:<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu Raporu. (2015-2019). *Geliş nedenlerine göre çıkış yapan ziyaretçiler*. İstanbul.
- Türkiye seyahat acentaları birliği (2003). Erişim adresi:http://tursab.org.tr/dosya/1019/03eyspa_1019_1740531.pdf
- TRT Haber. (2021). Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avrupanin-saglik-sistemi-salginda-coktu-546106.html>
- Uluslararası sağlık hizmetleri a.ş raporu(2015-2019). *Sağlık ve tıbbi nedenler ile gelen yabancı ziyaretçi ve yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden elde edilen turizm geliri*. İstanbul.
- Türkiye-Birleşik Krallık sağlık iş formu. (2021). Erişim adresi:<https://ukturksaglikforumu.com/>
- Ünlüöner, K., & Şahin, S. (2011). Turizmde istihdam. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 1-25.
- Wang, H. (2012). Value as a medical tourism driver. *Managing Service*, 22, 465-491.
- Willis Towers Watson. (2022). *2022 Global Medical Trends Survey Report*.
- Wtw. (2022). *2022 Global Medical Trends Survey report*.
- World Population Review (2022). Erişim adresi: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-visited-countries>
- Yalçın, P. (2006). Türkiye’de sağlık turizminde alt yapı oluşturulma gereği ve sağlık kurumlarına yönelik bir araştırma.

- Yirik, Ő. (2014). Sağlık turizmi zerine Antalya destinasyonunda bir araştırma. 139-145. Antalya: Akdeniz niversitesi sosyal bilimler enstitüsü doktora tezi.
- Yu, J., & Taegyou, K. (2015). A cross cultural study of the perceptions of medical tourism among chinese, japanese and korean tourists in korea. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 33, 80-83.
- Yalçıner, M. (2006). *Eğitimde Gözlem ve Değerlendirme*. Nobel Akademik Yayıncılık.

EKLER

GÖRÜŞME FORMU

..... Bey/ Hanım Sizinle tarihinde, saat:, ‘İstanbul’da Sağlık Turizminin Mevcut Durumu ve Covid-19 Salgınının Sağlık Turizmine Olası Etkileri’ konulu bir görüşme yapmak istiyorum. Az önce size yönelttiğim katılımcı bilgilendirme ve yazılı izin formunu okudunuz ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ettiniz. Yapacağımız görüşmenin ses kayıt cihazına kaydedilmesinde sizin için bir sakınca var mıdır?

Teşekkür ederim.

1. Katılımcıların ve sağlık kuruluşlarının bilgileri

A. Katılımcı Bilgileri

1. Cinsiyetiniz:
2. Mezuniyet durumunuz:
3. Tecrübeniz:

B. Hastane Bilgileri

1. Kurumunuzun statüsü:

2. Medikal sağlık turistlerinin İstanbul’daki sağlık kuruluşlarını tercih etme nedenleri ve düşünceleri

1. Sağlık turizmi hakkında düşünceleriniz nelerdir?
2. Sağlık turistlerinin hastanenizi tercih etme nedenleri nelerdir?
3. Sağlık turistlerinin kurumunuzda en çok yararlandığı tedaviler nelerdir?
4. İstanbul’da sağlık turizmi alanında eksiklikler var mı?
5. İstanbul’da sağlık turizmi alanında hizmet veriyormusunuz?
6. Tutundurma faaliyetleri için kurumunuzla ilgili reklamlarda İstanbul’un ilgi çeken mekânlarından faydalıyor musunuz?
7. Hastanenize tedavi için en çok hangi ülkelerden hasta gelmektedir. İlk 10 ülkeyi sıralar mısınız?

3. Covid-19 Salgınının İstanbul’da Medikal Sağlık Turizmine Olan Etkileri

1. Salgın sürecinde kurumunuza en çok sağlık turistinin geldiği ülke sıralaması değişti mi?
2. Covid-19 salgını kurumunuzun sağlık turizminden elde ettiği geliri ne yönde etkiledi?

4. Covid sürecinde sağlık turistlerinin tedavi tercihleri değişti mi?
5. Covid-19 salgını diğer hastalıkları tetikledi mi ve aksamalar yaşandı mı?
6. Salgın sürecinde kurumunuzda değişen çalışma/ kural ve uygulamalar oldu mu?
7. Salgın süreci tedavilerde uyguladığınız fiyat politikalarınızı etkiledi mi?
8. Salgında sağlık turizmi adına yapılan halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetleri nelerdir?
9. Sizce salgın sürecinde sağlık turistlerinin karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
10. Salgın sonrasında İstanbul'da sağlık turizmini nerede görüyorsunuz?
11. Salgın sonrasında Türkiye'de sağlık turizmini neden görüyorsunuz?
12. Mülakat soruları içerisinde yer almayan fakat sizin görüş belirtmek istediğiniz hususlar var mıdır?

ETİK KURULU ONAY YAZISI

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Etik Kurul Başkanlığı

ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

TOPLANTI TARİHİ: 19.11.2021
TOPLANTI SAYISI: 2021-35

KARAR NO: 2021-35-17: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Programı 180601132 numaralı öğrencisi Adnan KAYUK' un "Sağlık Turizmi Kapsamında Kovid 19 Salgınında İstanbul'da Medikal Sağlık Turizminin Durum Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma" konulu çalışması hakkında yapacağı anket sorularının, etik kurallara uygun olup olmadığını tespit etmek üzere, İGÜ Etik Kurulumuzun 08.10.2021 tarih ve 2021-30 sayılı toplantısında, İGÜ Etik Kurul Yönergesinin 12(1) maddesine göre değerlendirme yapmak üzere görevlendirilen öğretim elemanlarının raporları incelenmiş olup, ilgili çalışmada yer alan bilimsel araştırmanın etik kurallara uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Adnan KAYUK
Uyruğu : T.C

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	İşletme	
Lisans	Pazarlama ve Perakende Öğretmenliği	2014
Lise	Bolu Kıbrısçık Çok Programlı Lisesi	2007

Mesleği

Yıl: 2014 Yer: Zeytinburnu / İstanbul Görev: Öğretmen

Yabancı Dil: Farsça

Yayınlar

Hobiler: Dövüş sanatları, Futbol, Kitap okumak, Araştırma yapmak